

Piia Ahonen

**AFFEKTISUUDEN KIELELLISET
ILMAISUKEINOT JA PARISUHTEEN
YLLÄPITÄMINEN SOTA-AJAN
KIRJEENVAIHDOS**

TIIVISTELMÄ

Piia Ahonen: Affektisuuden kielelliset ilmaisukeinot ja parisuhteen ylläpitäminen sota-ajan kirjeenvaihdossa
Pro gradu -tutkielma, 83 sivua, 2 liitesivua
Tampereen yliopisto
Suomen kielen tutkinto-ohjelma
Lokakuu 2019

Tässä tutkielmassa käsitellään affektisen kielen keinoja avioparien sota-aikana käymässä kirjeenvaihdossa. Tutkimuksen lähtöoletuksena on, että läheisessä ihmissuhteessa erilaiset tunteiden ja asenteiden kielelliset ilmaukset ovat aina tavalla tai toisella vuorovaikutuksessa läsnä. Tutkimuskysymykset ovat seuraavat: 1) Millä kielen keinoilla rintamalla olevien miesten ja heidän puolisoitensa välisessä kirjeenvaihdossa ilmaistaan affektisuutta? 2) Miten affektiset ilmaukset liittyvät kirjoittajien pyrkimykseen pitää yllä parisuhdettaan sodan kaltaisessa poikkeustilanteessa? Aiempien tutkimusten mukaan läheisten perheenjäsenten välisen kirjeenvaihdon keskeinen funktio sota-aikana oli juuri ihmissuhteen ylläpitäminen.

Tutkimuksen taustalla vaikuttaa systeemis-funktionaalinen teoria, joka keskittyy kuvaamaan sitä, miten kieli mahdollistaa erilaisten tekojen tekemisen ja merkitysten ilmaisemisen ja miten tämä funktionaalisuus on rakentunut kielen systeemiin. Tutkimuksessa tarkasteltavissa affektisissa keinoissa on kyse kielen intersubjektisesta metafunktiosta. Se mahdollistaa mielipiteiden, tunteiden, asenteiden ja arvioiden ilmaisemisen sekä vuorovaikutussuhteiden ylläpitämisen.

Tutkimusaineisto on peräisin Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkiston sota-ajan kirjekokoelmasta (SAK). Aineistoon kuuluu 90 talvi- ja jatkosodan aikaista kirjettä ja kirjeenomaista korttia kuudelta eri kirjoittajalta. Kirjeitä on kultakin kirjoittajalta otettu mukaan, mikäli mahdollista, sodan eri vaiheista. Aineistoa lähestytään kvalitatiivisesti käyttäen metodeina kielellistä lähilukua ja kieliopillista perusanalyysiä sekä sisällönanalyysiä.

Tutkimuksessa ilmeni, että sota-ajan yksityisissä kirjeissä ilmaistaan affektisuutta monenlaisin leksikaalisin ja kieliopillisin keinoin. Analyysissä keskityttiin puhuttelussa ilmenevään affektisuuteen sekä erilaisiin lausetasolla ilmeneviin keinoihin. Puhuttelussa huomiota kiinnitti kolmannen persoonan käyttö, joka tavallisesti luetaan etäkohteliaisuuden piiriin. Tarkastelussa ilmeni, että läheisen ihmisen puhuttelu kolmannessa persoonassa voi tuoda vuorovaikutukseen erilaisia affektisia sävyjä, esimerkiksi leikkisyyttä. Nimipuhuttelun analyysissä ilmeni, että läheisyyttä ja kiintymystä osoittavien hellittelysanojen käyttö on kirjeissä runsasta. Etunimelläkin vastaanottajaa puhutellaan jonkin verran; se näyttäisi olevan muita nimipuhutteluja voimakkaampi keino. Lausetasolla vaikuttavat affektiset keinot osoittautuivat analyysissä monitahoiseksi kudelmaksi, jossa eri keinot toimivat usein yhdessä. Yksiselitteisimmän affektiseksi kiteytyneitä konstruktioita ovat tietyt toivetta ilmaisevat väitemuotoiset konditionaalilauseet sekä kysymyssanalla alkavat, hakukysymyksen muotoiset päivittelyt ja muut huudahduksenomaiset ilmaukset. Ne ovat vakiintuneita morfosyntaktisia rakenteita, joiden ensisijainen funktio on puhujan subjektiivisen asenteen osoittaminen.

Vastauksena toiseen tutkimuskysymykseen kirjeaineistosta eriteltiin niin sanottuja tunnepuheen keskitymiä. Kyse on puheenaiheista, joiden yhteyteen affektisiksi tulkittavat ilmaukset näyttävät kirjeissä ainakin jossain määrin keskittyvän. Ne ovat aiheita, joiden yhteydessä kirjoittajat puhuvat tunteistaan myös suoraan ja joiden asiasisältö on omiaan herättämään lukijassa tunteita. Tunnepuheen keskittyminä eriteltiin ikävästä ja rakkaudesta puhuminen, yhteisestä tulevaisuudesta haaveilu, huolenpidon ilmaiseminen, riitojen selvittely ja muu parisuhteen puuminen sekä lapsista puhuminen. Tunnepuheella voi olettaa olleen sota-aikana merkitystä puolisoitensa välisen läheisyyden ja yhteenkuuluvuuden tunteen ylläpitämiselle, sillä se tekee näkyväksi sen, mikä parisuhteessa on olennaista, ja muistuttaa suhteen jatkuvuudesta sodan aiheuttaman epävarmuuden keskellä.

Avainsanat: affektisuus, kirjeet, kirjetutkimus, sota-aika

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT	6
2.1 Sota ja kirjeiden kirjoittaminen	6
2.1.1 Talvi- ja jatkosodan kirjekulttuuri	6
2.1.2 Sota-ajan kirjesensuuri.....	7
2.1.3 Kirjoittamisen funktiot.....	7
2.1.4 Kirjoittaminen parisuhteen hoitajana.....	9
2.1.5 Sota-ajan kirje tekstinä	11
2.2 Affektisuus	13
2.2.1 Tunteet neurologis-psykologisenä ilmiönä.....	13
2.2.2 Kielen affektisuus	15
2.2.3 Affektisuus ja systeemis-funktionaalinen kielikäsitelmä.....	19
2.3 Kirje tutkimuskohteena ja aineistona	20
2.3.1 Kirjetutkimus eri tieteenaloilla	20
2.3.2 Kirjeen dialogisuus	21
2.3.3 Kirjeiden totuudellisuus ja kirjetutkimuksen etiikka.....	22
3 AINEISTO JA MENETELMÄT	24
3.1 Kansanperinteen arkiston sota-ajan kirjeiden kokoelma.....	24
3.2 Tutkimukseen poimitut kirjeet	24
3.3 Aineiston esittäminen	28
3.4 Analyysimenetelmä	28
4 AFFEKTISUUDEN ILMENEMINEN KIRJEAINEISTOSSA	29
4.1. Affektisuus puhuttelussa	29
4.1.1 Yleistä.....	29
4.1.2 Kolmannen persoonan käyttö puhuttelussa	31
4.1.3 Nimipuhuttelu affektisena keinona.....	33
4.2 Lausetason affektiset keinot	40
4.2.1 Väitelauseet ja affektisuus	40
4.2.1.1 Toivomuksen konditionaali.....	41
4.2.1.2 Pro-sanat affektisuuden ilmentäjinä.....	44
4.2.1.3 Konsekutiiviset konstruktiot affektisessä käytössä.....	47
4.2.1.4 Sävyartikkelit affektisten merkitysten synnyttäjinä.....	48

4.2.1.5 Verbialkuisuus affektisuuden ilmentäjänä	52
4.2.2 Kysymyslauseet ja affektisuus.....	55
4.2.2.1 Päivittelyt, haaveilut ja huokaukset	55
4.2.2.2 Affektiset retoriset kysymykset	59
4.2.2.3 Pohdiskeluvat kysymykset	60
5 AFFEKTISUUDEN ILMAISUKEINOT JA PARISUHTEEN YLLÄPITÄMINEN	62
5.1 Puhuttelu ja parisuhteen vaaliminen.....	62
5.2. Tunnepuheen keskittymät.....	63
5.2.1 Ikävästä ja rakkaudesta puhuminen	63
5.2.2 Yhteisestä tulevaisuudesta haaveilu	64
5.2.3 Huolenpidon osoittaminen.....	65
5.2.4 Parisuhteen puiminen.....	66
5.2.5 Lapsista puhuminen	67
5.2.6 Yhteenvetoa tunnepuheen keskittymistä	68
6 LOPUKSI.....	69
6.1 Yhteenveto analyysistä.....	69
6.2 Affektisuus ilmiönä	76
6.3 Jatkotutkimuksen aiheita	77
LÄHTEET.....	78
LIITTEET	

1 JOHDANTO

Kirjeet ovat kautta aikain olleet tärkeä tapa ilmaista tunteita ja kertoa kokemuksista. Sota-aikoina kirjeiden merkitys on kasvanut entisestään. Kun sota on julmalla tavallaan erottanut ihmiset toisistaan, kirje on ollut hartaasti odotettu elonmerkki, aarre, joka on säästetty ja luettu yhä uudestaan.

Kenttäposti kuljetti talvi- ja jatkosodan aikana Suomessa noin miljardi lähetystä. Siviili- ja kenttäpostin lähetykset yhdistämällä postilähetysten määrän on laskettu viisinkertaistuneen vuosien 1938–1944 välillä. (Taskinen 2015: 13.) Sota-aikana kynään tarttuivat muutkin kuin ne, joille kirjoittaminen oli ennestään tuttua ja luontevaa, sillä kirje oli tärkein ja usein ainoa mahdollinen viestintäkeino rintaman ja kotirintaman välillä (Hagelstam 2011: 300, 303, 320; Taskinen 2015: 13). Kuitenkin tieteellinen tutkimus on alkanut kiinnostua sota-ajan kirjeistä laajemmin vasta viime vuosina. Esimerkiksi perinteisessä sotahistorian tutkimuksessa yksityisten ihmisten kokemuksia ei ole pidetty kiinnostavana aineistona. Tilanne on muuttunut 2000-luvulla, kun makrotason ilmiöiden tarkastelusta on siirrytty kohti yksilöllistä sotakokemusta sekä kulttuurihistoriallisia kysymyksiä. (Tikka, Taskinen & Nevala-Nurmi 2015: 7.) Nousussa historian tutkimuksen alalla on muun muassa tunteiden historia.

Talvi- ja jatkosodan ajan kirjeiden fennistisessä tutkimuksessa tehtiin avaus, kun Tampereen yliopistossa julkaistiin vuonna 2017 opiskelijavoimin artikkelikokoelma *Arjen sirpaleita ja suuria tunteita – Kirjeet sodan sanoittajina ja ihmissuhteiden ylläpitäjinä 1939–1944* (Mustanoja 2017, toim.). Artikkelit perustuvat Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkiston ainutlaatuihin sota-ajan kirjeiden kokoelmaan (SAK), jota on kartutettu 1970-luvulta lähtien. Kuten julkaisun nimikin kertoo, artikkeleissa on näkyvästi esillä kirjeiden merkitys ihmissuhteiden säilymiselle – aihe, joka itseänikin sota-ajan kirjeissä kiinnostaa. Aiempien, muun muassa historian ja etnologian alan tutkimusten mukaan läheisten perheenjäsenten välisen kirjeenvaihdon keskeinen funktio sota-aikana oli juuri ihmissuhteen ylläpitäminen, kun fyysinen yhdessäolo ei ollut mahdollista (Hagelstam 2006: 214; Hagelstam 2014: 359; Taskinen 2015: 16–18). Sonja Hagelstam on tarkastellut etnologina niitä keinoja, joilla pariskunnat vaalivat kirjeissä suhdettaan, ja todennut, että keskeistä oli tunnesiteen vahvistaminen eri tavoin (Hagelstam 2006: 219–220; Hagelstam 2014: 298–305) (tarkemmin ks. luku 2.3.4). Sitä, millaisten kielen keinojen käyttönä tämä kirjeissä ilmenee, ei kuitenkaan ole juuri tutkittu. Alina Ek (2017) on pariskuntien sota-aikaista kirjeenvaihtoa käsittelevässä suomen kielen gradu -tutkielmassaan tarkastellut tunteiden ilmaisua, mutta keskittynyt etupäässä puhutteluihin.

Lähtökohtanani tässä tutkielmassa on ajatus, että suhtautuminen omaan itseen, puheenaiheeseen ja viestin vastaanottajaan näkyvät jollakin tavalla kaikissa kielellisissä valinnoissamme (ks. Kal-

liokoski 1999a: 10). Ei ole olemassa kielenkäyttöä, johon tunteet, arvot ja uskomukset eivät vaikuttaisi; kielenkäytöllä otetaan aina jollakin tavalla kantaa (Kalliokoski 1999b: 91; Martin & White 2005: 92). Erityisesti läheisessä ihmissuhteessa erilaiset tunteiden ja asenteiden kielelliset ilmaukset ovat aina tavalla tai toisella vuorovaikutuksessa läsnä, ja oletan näillä ilmauksilla olevan merkitystä myös suhteen hoitamiseksi. Tunteiden ja asenteiden ilmaisemista tarkastelen affektisuuden käsitteen alla. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

- 1) Millä kielen keinoilla rintamalla olevien miesten ja heidän puolisoitensa välisessä kirjeenvaihdossa ilmaistaan affektisuutta?
- 2) Miten affektiset ilmaukset liittyvät kirjoittajien pyrkimykseen pitää yllä parisuhdettaan sodan kaltaisessa poikkeustilanteessa?

2 TUTKIMUKSEN TAUSTA JA TEOREETTISET LÄHTÖKOHDAT

2.1 Sota ja kirjeiden kirjoittaminen

Tutkimukseni kannalta on oleellista ymmärtää, millaiset puitteet sota loi kirjeiden kirjoittamiselle ja mikä motivoi ihmisiä kriisin keskellä tarttumaan kynään. Aloitan aihepiiriin johdattelevalla luvulla sota-ajan kirjekulttuurista, jonka jälkeen käsittelen lyhyesti kirjeiden kirjoittamista säädellyttä sensuuria. Kirjoittamisen funktioita tarkastelen ensin yleisellä tasolla ja tarkennan sen jälkeen kirjoittamiseen parisuhteen ylläpitämisen näkökulmasta. Lopuksi käsittelen vielä sitä, miten moninaisia sota-ajan henkilökohtaiset kirjeet ovat teksteinä ja miten ne samalla ovat helposti tunnistettavissa kirjelijain edustajiksi.

2.1.1 Talvi- ja jatkosodan kirjekulttuuri

Talvi- ja jatkosodan aikana kirjeitä kirjoitettiin poikkeuksellisen ahkerasti, sillä kirjeet olivat käytännössä ainoa säännöllisen yhteydenpitämisen keino, kun perheiden ja yhteisöjen fyysiset yhteydet katkesivat. Sotilaat pääsivät lomille yleensä vain kolme tai neljä kertaa vuodessa, ja puhelinta oli rintaman ja kotirintaman välisessä yhteydenpidossa liki mahdoton käyttää. Kirjeiden kirjoittamiseen kannustettiin myös sanomalehdissä. Kotirintamaa kehoitettiin muistamaan sotilaita reippailla ja iloisilla kirjeillä, jotta sotilaiden mieliala ja taistelutahto pysyisivät korkealla. Ongelmista puhumista ja turhaa valittamista tuli välttää. Sotilaita neuvottiin puolestaan kirjoittamaan rohkaisevia kirjeitä, joissa vaieetaan vihollisen aiheuttamista tuhoista. (Hagelstam 2011: 304–305.)

Sotarintaman ja kotirintaman välisen yhteyden ylläpitämisestä vastasi kenttäposti. Arviot kenttäpostin kuljettamien lähetysten määrästä vaihtelevat, mutta erään arvion mukaan pelkästään jatkosodan aikana toimitettiin noin 1,3 miljardia lähetystä (Hagelstam 2011: 304). Kirjeitä kirjoittivat kaikki kansanryhmät. Sotilaista kirjoittivat yhtä lailla rivimiehet kuin upseeritkin: rintamalta lähti kirjeitä ja kortteja vaimoille ja tyttöystävälle, perheenjäsenille ja myös kaveripiirin muille miehille. Luontevinta kirjoittaminen näyttää Ilari Taskisen (2015: 15) mukaan olleen nuorille miehille, jotka olivat käyneet koulua pidempään kuin edeltävät sukupolvet. Silti myös ne sotilaat, joilla ei ennestään ollut paljon kokemusta kirjoittamisesta, tarttuivat kynään. Myös kotirintamalla kirjoittivat kaikki kynelle kykenevät: kouluja käyneet ja kouluttamattomat, miehet ja naiset, vanhat ja nuoret, jopa lapset. (Taskinen 2015: 13, 15.)

2.1.2 Sota-ajan kirjesensuuri

Paitsi että kansalaisia sota-aikana kannustettiin kirjoittamaan, kirjoittamista myös valvottiin. Kenttäpostijärjestelmän yhteyteen rakennettiin tätä varten sensuuriorganisaatio. Kirjeiden ja pakettien tarkastamisella haluttiin varmistaa, ettei posti kuljettanut vihollista hyödyttävää tietoa. Erityisesti joukkojen sijoituspaikoista, kunnosta, vahvuudesta ja aseistuksesta kirjoittaminen oli kiellettyä. Sotilailta odotettiin kirjeissään lisäksi asiallisuutta: asioiden vääristely tai liioittelu tai minkäänlainen halventava teksti ei ollut sopivaa, ei liioin velvollisuuksista valittaminen. (Metsberg 2015: 38, 40–41.) Sotilaita ohjeistettiin kirjoittamaan positiivisia, taisteluhenkeä korostavia kirjeitä, mikä käytännössä tarkoitti vaikenemista etulinjan vaikeista kokemuksista (Hagelstam & Taskinen 2015: 45).

Talvisodan aikana kenttäpostilähetyksistä tarkastettiin 15–20 prosenttia, jatkosodan aikana enää noin neljä prosenttia. Tarkastukset tehtiin pääasiassa pistokokein, ja ne jakaantuivat tasaisesti rintamalohkojen kesken. Sensuroitavat kohdat joko mustattiin tai leikattiin irti kirjeestä. Kuoret suljettiin uudelleen, ja niihin lyötiin tarkastusleima. (Metsberg 2015: 41.)

Sotakirjeiden tutkijan ei pidä unohtaa sensuurin vaikutusta tutkimusaineistoonsa. Toisaalta sensuurin merkitystä ei ole syytä myöskään ylikorostaa, kuten Taskinen (2015: 20) huomauttaa. Läheskään jokaisen kirjeen sisältöä ei pystytty valvomaan, ja tutkijat ovatkin päässeet lukemaan myös taistelutapahtumista ja sotilaiden synkistä tuntemuksista. Sensuuria siis uhmattiin. Ja vaikka kirjeessä ei vaikeita rintamakokemuksia puitaisikaan – mikä koskee valtaosaa tutkijoiden käsiin päätyneistä kirjeistä – se ei silti välttämättä kerro sensuurin pelosta. Vaikeneminen oli usein tietoista itsesensuuria, sotilaiden omaa halua vaieta sodan julmasta puolesta (aiheesta lisää alaluvussa 2.1.4). Toisaalta dramatiikan vähäisyys kirjeissä kertoo myös siitä, että kiivaat taisteluvaiheet olivat vain osa miesten sotakokemusta. (Taskinen 2015: 20; Hagelstam & Taskinen 2015: 45–47.)

2.1.3 Kirjoittamisen funktiot

Sota-ajan kirjeenvaihdon tärkein motiivi oli halu ylläpitää ihmissuhteita. Rauhan aikana kirjeitä kirjoitetaan etenkin kaukana asuville sukulaisille ja ystäville, mutta sota-ajan kirjekulttuurissa korostui kirjeenvaihtajien läheisyys. Toisilleen kirjoittivat erityisesti avioparit ja perheenjäsenet, ihmiset, jotka normaalisti tapasivat päivittäin ja puhuivat kasvotusten. Sota-ajan kirjeissä käyty keskustelu olikin usein arkista jutustelua, joka on epätyypillistä perinteiselle kirjeissä käytävälle keskustelulle. (Taskinen 2015: 16–17.) Jutunjuureksi kelpasi vaikkapa kotiväen lähettämällä leivonnaisilla herkuttelu tai marjanpoiminta, kuten yksi aineistoni kirjoittajista osoittaa (esimerkki 1).

(1) Meilläpä on erelleen hiljaista, sen kuin korvikkeen vastiketta juodaan. Helviltä sain paketin, jonka olit pyytänyt lähettämään, suuret kiitokset siitä Se tuli erinomaisessa kunnossa perille ja tuotti suurta iloa meille – kahdeksi illaksi. Ei ne herkut tässä talossa montakaan päivää kestä. ”Ai, ai, kun hyvää”, sanoi Numminen[?] ja otti taasen palasen kakkua. Ja koska hän ei ollut ainoa innostunut ei koko hävitystyön suoritukseen mennyt kuin muutama tuokio. Sellaisia ahmatteja me olemme, ja ikävä kyllä on asia aina sama.

Ruuasta puheenollen, neljänä päivänä olemme syöneet mustikkasoppaa, itse poimittua ja keitettyä. Aina on joku meistä metsässä marjoja poimimassa, en kuitenkaan itse ole siihen syylistynyt, sillä toistaiseksi on ollut olevinaan aina jotain puuhaa, ettei ole kerennyt. (SAK 481, 2.8.1944)

Ilari Taskinen (2015: 18) on verrannut sota-ajan kirjettä perheen kahvi- tai päivällispöytänsä kokoon-tumisiin. Näissäkään tilanteissa ei itse puheennaiheilla välttämättä ole niin suurta merkitystä kuin sillä, että keskustelemalla pidetään yllä yhteyttä toiseen ihmiseen. Toisaalta Sonja Hagelstam (2006) on todennut, että aviopuolisoiden välisessä kirjeenvaihdossa käsiteltiin sota-aikana myös muita kuin arkisia aiheita: puhuttiin tunteista, ikävöitiin, muisteltiin ja haaveiltiin. Myös tällainen puhe palveli Hagelstamin (mt.) mukaan ihmissuhteen ylläpitämistä (tarkemmin ks. luku 2.1.4). Myös omassa kirjeaineistossani nimenomaan parisuhteeseen liittyvien tunnepitoisten aiheiden käsittely on yleistä (esimerkit 2, 3 ja 4).

(2) Minä rakastan Sinua niin kultaseni, etten malttaisi odottaa mitenkään sitä hetkeä, jolloin saamme tavata toisemme. En nyt voi taas ottaa huomioonkaan sitä mahdollisuutta, ettemme saikaan toisiamme Odotan niin innolla Sinua rakas kotiin. (SAK 501, 4.11.1939)

(3) Niin Kultaseni. Sanoit että ikävä on ja uskon sen sillä itsellenikin on niin äärettömän ikävä luoksesi. Nyt juuri viime aikoina on ikävä kasvanut kasvamistaan niin että alati olet ajatuksissani. Huolimatta kaikesta tästä touhusta ja siitä mitä saamme nähdä en voi kadottaa näkyvistäni kuvaasi sieluni silmissä. Alati voin nähdä kirkkaat silmäsi ja pienen suusi joka on somasti supussa ja nauravainen. Salaa katselen usein kuvaasi joka on matkalaukussani ja silloin aina tulet kuin lähemmäksi tänne. Mutta sitä mukavampaa se on sitten taas kun saamme olla yhdessä ja – kotonamme. (SAK 054, 19.7.1941)

(4) Muistatko Rakas viime uuden vuoden aatto Aulangolla – kaikki oli silloin toisin emme olisi uskoneet, jos joku olisi sanonut, mitä oli tulossa. – Kuitenkin olin iloinen, että olen saanut elää tämän vuoden Sinä Rakas olet ollut sen suurin sisältö. Toivokaamme, että vuosi 1940 joka alkaa näin, pian muuttuu rauhan vuodeksi ja Sinä Poika pääset opettamaan jälleen. (SAK 481, 31.12.1939)

Kirjeitse hoidettiin myös käytännön asioita ja arkista tiedonvälitystä. Sotilaat neuvoivat koti-väkeä esimerkiksi perinteisten miesten töiden tekemisessä ja raha-asioiden hoidossa ja ottivat osaa lasten kasvatukseen (esimerkit 5 ja 6). Sotilaat puolestaan saivat kirjeiden välityksellä tietoa kotiseudun erilaisista tapahtumista, joista radio ja sanomalehdet eivät kertoneet. (Taskinen 2015: 17.)

(5) Koita nyt tehdä sen rahan kanssa siten että sioita se pankkiin omalles, anjan ja veikon nimiin noin 9.000.- kullekin ja pirä loppu takanasi, ehkä se on siten parempi. Lähetä nyt sille Alestalolle

valtakirja, minä lähetän täältä sotilas todistuksen niin hän järjestää sen asian kuntoon. (SAK 449, 16.11.1939)

(6) Kyllähän se taitaa olla parempi että sinä olet vielä äitin tykönä, onhan se sinulle hauskeempaa, mutta kuule nyt hyvä tyttö, puhu nyt sielä lapsille keskenänne Suomea, katsos Veikko on nyt juuri siinä iässä että jollei hän rinnan kuule molempia kieliä niin helposti se toinen heiltä unohtuu. (SAK 449, 11.11.1939)

Kirjeiden kirjoittaminen oli sota-aikaan myös ajanvietettä. Rintaman arjessa sotilailla ei ollut monia keinoja itsensä viihdyttämiseen. Kirjeet toivat kortinpeluun ja sanomalehtien lukemisen ohella sisältöä arkeen etenkin rintamaelämän rauhallisina aikoina, kuten asemasotavaiheessa, tai kun sotilaat olivat etulinjan takaisissa tehtävissä. (Taskinen 2015: 17–18; Hagelstam & Taskinen 2015: 47.)

Kirjeiden säännöllisen kulun suuri merkitys sekä sotilaille että kotiväelle näkyy muun muassa siinä, että postin tuloa ja tulematta jäämistä käsitellään kirjeissä usein laveasti (esimerkit 7 ja 8).

(7) Sain vihdoinkin postia Sinulta kokonaista 3 kirjettä + lisäksi Aulikselta yhden. Kerrassaan hieno saalis, eikö totta. Kiiruhdan heti kiittämään kirjeistäsi ja turhaa on kait sanoakaan miten suurella riemulla ne vastaanotettiin. Täällä korvessa se tuntuu niin ihmeelliseltä ettei sitä osaa kertoakaan. Kiitos kaunis niistä. Ne olivat päivätyt 26 ja 30.6 sekä 1.7. joten kait taas pian saan varmasti lisää. Kivaa! (SAK 054, 9.7.1941)

(8) Kiitos rakkaani kirjeestäsi. Kyllä ne kirjeet vaan ovat kulkeneet kamalan hitaasti[?]. Hämeenlinnasta kestää viisi päivää kirjeen tulo tänne ja kuitenkin tämän välin matkustaa vajaan vuorokaudessa. Nyt oli kuitenkin pari päivää sitten kirjoitus rintamalehdessä, jossa ilmoitettiin, että postin kulku tulee paremmaksi muutaman päivän kuluttua. Helsingistä on myös posti kestänyt viisi vuorokautta, mutta eilen sai jo Pelkonen kirjeen vaimoltaan, joka oli päivätty 12 päivää, siis kirje oli viipynyt matkalla vähän toista vuorokautta. Kai Sinunkin kirjeesi rakkaani nyt alkavat tulla nopeammin. kyllä minäkin olen kirjoittanut Sinulle rakkaani joka toinen päivä. Ihmettelen, ettet Sinä ole kirjeitäni saanut. Sinähän viime yönä sanoit ettet ole saanut minulta et kirjeitä etkä pakettia. (SAK 501, 15.8.1944)

Kaiken kaikkiaan sota-ajan kirjeissä korostuu niiden symboliarvo. Epävarmuuden ja pelon keskellä eläville ihmisille kirje symboloi yhdessäoloa ja normaalin elämän jatkumista. Raadollisimmillaan rintamalta tullut kirje symboloi sotilaan elossa olemista. (Taskinen 2015: 18.) Sotilaalle puolestaan kirjeet olivat merkki siitä, että häntä ei ollut unohdettu; ne auttoivat jaksamaan vaikeissa oloissa välillä suurestakin sotaväsymyksestä huolimatta (Hagelstam 2006: 222).

2.1.4 Kirjoittaminen parisuhteen hoitajana

Sodan kaltainen äärimmäinen kriisitilanne asettaa myös parisuhteen poikkeustilaan, kun puoliset joutuvat pitkiksi ajoiksi erilleen toisistaan. Sonja Hagelstam (2006, 2014) on tarkastellut etnologian alan

tutkimuksissaan jatkosodan aikana kirjoitettuja kirjeitä ja eriteltyt niistä keinoja, joilla parisuhdetta pyrittiin ylläpitämään.

Hagelstamin mukaan puoliset pyrkivät sota-ajan kirjeissään luomaan yhteyden toisiinsa tunnetasolla, mikä näkyy kirjeissä tiettyjen keskustelunaiheiden suosimisena sekä erityisten ilmausten ja ilmaisutapojen käyttönä. Hagelstamin tutkimissa kirjeissä puoliset puhuivat avoimesti siitä, mitä tuntevat toisiaan kohtaan, kirjoittivat yhteisistä onnellisista muistoistaan ja haaveilivat tulevaisuudesta. Yhteenkuuluvuudentunnetta pyrittiin vahvistamaan myös osoittamalla huolenpitoa toista kohtaan. Vaimo sai kehotuksia levätä välillä kovan työnteon lomassa, mies vaate- ja ruokapaketteja sekä neuvoja varovaisuuteen ja lämpimään pukeutumiseen. Läheisyyttä haettiin Hagelstamin mukaan myös käyttämällä yksityistä, suhteen sisäistä kieltä. Tällaiseen kieleen kuuluvat esimerkiksi hellittelynimet, jotka viestittävät toisen yksilöllisyydestä mutta myös suhteessa vallitsevasta yhteisyydestä. Samalla ne korostavat suhteen henkilökohtaista luonnetta. (Hagelstam 2006: 219–220.)

Paitsi erilaisilla tunnesidettä vahvistavilla keinoilla yhteenkuuluvuutta pyrittiin lisäämään Hagelstamin mukaan myös arjen kuvauksilla. Kun vaimo kertoi arkisista töistään ja kaikenlaisista kotoisista pikkuasioista, se auttoi miestä siirtymään hetkeksi pois rintamalta, ikään kuin mahdollisesti so-tilaan elämälle toisen, vaihtoehtoisen elämän vaimon kanssa. Samalla tavalla miehen kuvaukset päivistään rintamalla antoivat vaimolle mahdollisuuden osallistua edes pieneltä osin miehen elämään. Kirjeistä rakentui tila, jossa voitiin pitää yllä yhteistä elämää fyysisestä erosta huolimatta. (Hagelstam 2006: 223–224, 227.)

Toisaalta Hagelstam näkee arjen kuvaukset eräänlaisena normalisointistrategiana. Rintamalta lähetettyjen kirjeiden arkipäiväinen puhe asumisoloista, ruoasta ja vapaa-ajan vietosta välitti normaaliuden tunnetta, pyrki tekemään epänormaalia rintamaelämästä kotirintaman elämää muistuttavaa. (Hagelstam 2006: 224–225.)

Taisteluista ja kuolemastakin rintamakirjeissä puhuttiin, mutta useimmiten vähäisessä määrin eikä kovin yksityiskohtaisesti. Vaikenemista ei voi Hagelstamin mukaan selittää pelkästään sota-ajan kirjesensuurilla. Vastausta on haettava myös kirjeenvaihdon dialogisesta luonteesta. Se, mistä ja millä tavalla kirjoitetaan, riippuu pitkälti kirjoittajan ja vastaanottajan välisestä suhteesta. Kirjoittaja pyrkii aina ennakoimaan vastaanottajan reaktioita. Sotilas ei esimerkiksi halunnut huolestuttaa vaimoaan turhaan ja vaikenen siksi taisteluiden yksityiskohdista. Taistelut, väkivalta ja kuolema olivat lisäksi aiheita, joita oli vaikea jakaa sellaisen kanssa, joka ei taistelukentän todellisuutta tuntenut. Ne oli parempi häivyttää kirjeissä taka-alalle, jotta ne eivät olisi lisänneet etäisyyden tuntua puolisoitten välillä. (Hagelstam 2006: 224–227; ks. myös Taskinen 2015: 20–23.)

2.1.5 Sota-ajan kirje tekstinä

Kirje on monimuotoinen tekstilaji, ja monimuotoisuus näkyy myös ihmisten toisilleen sota-aikana lähettämissä kirjeissä. Esimerkiksi Kansanperinteen arkiston sota-ajan kirjekokoelmasta on helppo löytää sekä monen liuskan mittaisia kirjeitä että lyhyitä kuulumisten vaihtoja, ja myös kirjeiden tavallisuuden ja muodollisuuden aste vaihtelee (ks. Mustanoja 2018: 252).

Avio- ja kihlaparien sota-ajan kirjeet ovat kaikki luonteeltaan enemmän tai vähemmän intiimejä, mutta silti niissäkin monimuotoisuus kukoistaa. Kirjeissä niin rakastetaan ja kaivataan kuin riidellään ja ollaan mustasukkaisia (ks. Pajunen 2017, 2019; Silén 2017, 2019). Niissä muistellaan mennyttä ja haaveillaan tulevasta, iloitaan ja surraan, ollaan sekä vakavia (esimerkki 9) että leikillisiä (esimerkki 10). Kirjeet välittävät uutisia elämän suurista tapahtumista (esimerkki 11), ja ne kertovat myös arjen aherruksesta ja lepohetkistä (esimerkki 12), monenlaisista pienistä sattumuksista.

(9) Uskot kai että kyllä täällä on minullakin ikävä, mutta se on kovin hyvä tämä pakollinen ero meille, katsos täällä ollessa vasta aukee silmä ja sydän tajuamaan omat tunteensa, nyt olen minä viime aikoina vasta tullut tuntemaan, kuinka lähellä sinä Anna todellakin olet minun sydäntäni, ei mikään muu ole minkään arvoiset silloin kun kysymyksessä on sinä ja lapset. (SAK 449, 11.11.1939)

(10) Paketteja joka tapauksessa olen valmis vastaan ottamaan. Tervetuloa. Kaniinifarmista, kaalimaasta ja perunoista tuli pannukaakku, jonka ilmeisesti syö Iivan Venäjäläinen. Täytyy myöntää häviöni tällä kertaa. Ei mahda mitään. (SAK 481, 18.7.1944)

(11) Lähdin silloin 17–18 päivien välisenä yönä 3 ajoissa kotoa ambulanssilla. 9 minuuttia vaille 9 aamulla oli poika sitten maailmassa, kyllä se koville otti tälläkin kerralla vaikka se meni paljon lyhyemmässä ajassa. (SAK 481, 19.7.1944)

(12) Menin eilen illalla saunaan. Arvelin vähän, että jos se on korvalleni paha, mutta muuten teki mieleni niin päästä sinne, että välitin viis[?] korvasta, eikä se siitä miksikään tullutkaan. Siellä oli oikein hieno sauna En olisi luullutkaan täällä sellaista löytyvän. Viipurissa ei ole yhtään sen vartaista. Porraskäytäväkin on kuin mentäisiin parhaaseen tanssisaliin. Ainoastaan torstaina onkin vihtasauna. Muina päivinä onkin vain vannasauna. Oli niin ihanaa taas pitkästä ajasta päästä oikein kunnon löylyyn ja pestä itsensä puhtaaksi. Tai enhän minä itse pessytäkään. Lippu maksoi 11 mk ja siihen kuului kaikki. siellä pidettiin niin kovin hyvänä. Pesijä hankasi hohkakivellä jaloista kovat nahat pois ja leikkasi kynnet varpaista, hieroi ja taputteli. Minä niin nautin siitä saunareissusta, että tuskin milloinkaan olen niin paljon nauttinut saunasta. (SAK 501, 10.11.1939)

Kirjoittajien persoonallinen tyyli tuo omat eronsa kirjeiden välille, mutta tyyli ja sävy vaihtelevat samankin kirjoittajan teksteissä sen mukaan, mitä kirjoittaja kulloinkin tekstillään tavoittelee. Myös erot kirjoittajien harjaantuneisuudessa ovat omiaan lisäämään vaihtelua kirjeiden välille.

Vaikka sota-ajan henkilökohtaisissa kirjeissä on monenlaista kielellistä ja sisällöllistä, erisyyistä johtuvaa vaihtelua, ne on silti yleensä helppo tunnistaa kirjelajin edustajiksi jo nopealla silmäilyllä. Tämä johtuu siitä, että ne noudattavat esitystavassaan kirjeen kirjoittamisen sosiaalisia ja kulttuurisia konventioita. Tällaisia vakiintuneita käytänteitä ovat muun muassa alku- ja lopputervehdykset, allekirjoitus ja päiväys sekä vastaanottajan puhuttelemine (Nordlund 2013a: 109–120; Lahtinen, Leskelä-Kärki, Vainio-Korhonen & Vehkalahti 2011: 13; Laitinen & Nordlund 2008: 226) (esimerkki 13).

(13)

18.7.44.

Rakkain!

Kiitokset kirjeistäsi, ne ovat nykyisin tulleet säännöllisesti, joten kriisi siinäkin suhteessa on sivuutettu. Olet jatkuvasti huolissasi voinnistani ole huoletta kyllä minä tulen touhuun. Ei hätäpäiväkään ole. Asia on aivan niin kuin lomalla ollessani: sieltä on asioitten seuraaminen kovasti ikävää, täällä ovat asiat ylen selvät ja yksinkertaiset ja toistan vieläkin, ettei hädän varjoakaan ole. Tietystikään et usko, mutta totta se vain on.

Lähetin vähän aikaa sitten valtaisan laatikon, jossa oli se kaikki turha kama, jota en enään täällä tarvitse ja sitä oli paljon. Lähetin ne Joensuuhun, josta ne pitäisi saada junaan. Hiukan huolestuttavat minua ne lukuisat pyhävaatteet (kaikki), miten mahtavat tulla perille. Kerrohan sitten aikanaan onnistuivatko ne tulemaan perille vaurioitta. Niiden tuloa voi tavararuuhka viivästyttää.

Mukana lähetän kirjemerkkejä tusinan verran. Kaksi niitä sittenkin oli. Vaan kuinka oli, kelpasivatko ne pakettimerkkeinä, en jaksa muistaa. Paketteja joka tapauksessa olen valmis vastaan ottamaan. Tervetuloa. Kaniinifarmista, kaalimaasta ja perunoista tuli pannukaakku, jonka ilmeisesti syö Iivan Venäjäläinen. Täytyy myöntää häviöni tällä kertaa. Ei mahda mitään.

Luonto on ympärillä mitä kaunein. Valkealampi – löytänetköhän sotakartoistasi, tuskin – on kirkasvetinen ja kalarikas, se seikka on kokeiltu. Hätää ei lainkaan, jos vain tietäisin, että Sinä vain suoriutuisit. Tyttäreemme on ilmeisesti yhtä hidus kuin Tapio aikoinaan. Rakas tyttö alituisesti olet ajatuksissani ja toivon, että ne ajatukseni vähän voisi auttaa Sinua.

Parhaat terveiseni ja hyvää vointia teille kaikille. Suukko vielä ja näkemiin!

Veikko.

(SAK 481, 18.7.1944)

Esimerkin 13 kirjeestä on tunnistettavissa paitsi henkilökohtaisen kirjeen konventionaalinen muoto myös sota-ajan kirjeille tyypillisiä piirteitä. Näitä ovat esimerkiksi viittaaminen kirjeiden vastaanottamiseen ja postinkulun sujuvuuteen. Tyypillistä on myös huolissaan olevan läheisen rauhoittaminen: sotilas toistaa jatkosodan perääntymisvaiheessa kirjoittamassaan kirjeessä vaimolleen useaan otteeseen, että hätää ei ole. Viholliseenkin hän viittaa huumorin keinoin, kenties omaakin ahdistustaan vähentääkseen. Sotatapahtumista puhumisen sijasta kirjoittaja keskittyy kauniista luonnosta ja arkisista tekemisistään kertomiseen. (Vrt. Mustanoja 2018: 254–256.)

2.2 Affektisuus

Tässä luvussa käsittelen affektisuutta kielen keinona. Koska affektisen kielenkäytön taustalla ovat tunteet ja niihin liittyvät asenteet, aloitan käsittelemällä tunteita neurologis-psykologisena ilmiönä. Luvussa 2.2.2 tarkastelen affektisuuden kielitieteellisessä kirjallisuudessa saamia määritelmiä ja esittän rajauksen, jota käytän omassa työssäni. Esittelen myös sitä, miten affektisuutta voi ilmaista kielen eri tasoilla. Luvussa 2.2.3 esittelen tutkimukseni taustalla vaikuttavaa systeemis-funktionaalista kielikäsitystä ja sitä, miten affektisuus kyseisen käsityksen mukaan asettuu osaksi kielen systeemiä.

2.2.1 Tunteet neurologis-psykologisena ilmiönä

Erilaiset tilanteet ja tapahtumat saavat meissä aikaan reaktioita, joita kutsumme tunteiksi. Aivomme tuottavat tunteita samanlaisten lainalaisuksien mukaan kuin ne ohjaavat esimerkiksi tarkkaavaisuuttamme tai liikkeitämme. (Nummenmaa 2010: 11, 15.)

Tutkijat eivät ole täysin yksimielisiä siitä, miten tunne-elämään liittyvät keskeiset käsitteet tulisi määritellä. Psykologi Marja Kokkosen (2017: 15) mukaan useimmat tunneteoriat kuitenkin erottavat toisistaan emotion ja tunteen käsitteet. Molemmat voi Kokkosen mukaan sijoittaa affektin eli tunnetilan yläkäsitteen alle. Sana emotion pohjautuu latinan kielen sanaan *emovere*, joka tarkoittaa liikuttamista, liikkeelle panemista. Emootioita pidetään automaattisina, biologisesti määräytyneinä ja joko tiedostamattomina tai esitietoisina tunnereaktioina. Niihin liittyy aivotoiminnan, kehon toiminnan ja käyttäytymisen muutoksia. Emootiot sijoittuvat ajallisesti tunneprosessin alkupäähän eli ilmenevät heti jonkin tapahtuman jälkeen. Myöhemmin seuraava, tietoiseksi mielletty vaihe käsittää subjektiiviset tunnekokemukset eli tunteet. (mp.)

Kokonaisvaltaisen tunnereaktion osa-alueita eli komponentteja ovat siis fysiologiset muutokset kehossa, käyttäytymisen muutokset sekä subjektiivinen tunnekokemus. Fysiologinen muutos voi olla esimerkiksi kehon välittäjäainepitoisuuksien, hengitystiheyden tai sydämen lyöntitiheyden muutos. Käyttäytymisessä tunnereaktio näkyy nopeimmin kasvonilmeinä, silmien ja pään liikkeinä sekä äänen korkeuden muutoksina. Se voi näkyä myös vaikkapa pelkoon liittyvänä paikoilleen jäähmettymisinä. (Nummenmaa 2010: 21; Kokkonen 2017: 15–16.)

Kun arjessa puhumme tunteista, puhumme yleensä tunnereaktion subjektiivisesta komponentista, johon vaikuttavat muun muassa jokaisen omat muistikuvat ja mielikuvat sekä kasvatus ja kulttuuri. Tämä yksilöllinen kokemus voi joskus olla hyvin välitön, tiedostamaton ja vaikeasti kuvailtava

kokemus, joskus taas varsin reflektiivinen ja tietoinen. Tunnekokemus hahmottuu erityisesti kahdella jatkumolla: miellyttävä–epämiellyttävä ja rauhallinen–kiihtynyt. (Kokkonen 2017: 15–16.)

Tunteet viriävät yleensä nopeasti ja kestävät useimmiten muutamia sekunteja tai minuutteja, joskus muutamia tunteja. Silloin, kun on kyse pitkäaikaisemmasta herkkyydestä kokea tiettyntyyppiä tunteita, puhutaan mielialasta. Esimerkiksi ihminen, joka on masentuneessa mielialassa, kokee todennäköisemmin kielteisiä tunteita kuin neutraalissa mielialassa oleva ihminen. Tunteet liittyvät yleensä johonkin tiettyyn kohteeseen tai tapahtumaan, vaikka kohde ei aina tietoisuuteen yltäisikään. Mieliala taas juontuu useista tekijöistä, joita on vaikea täsmällisesti tunnistaa. Lisäksi yksittäinen tunne koetaan yleensä voimakkaampana kuin mieliala. (Nummenmaa 2010: 32–33; Kokkonen 2017: 16–17.)

On olemassa niin sanottuja perustunteita, tunteita, joita ihmiset kertovat kokevansa muita useammin. Niihin lukeutuvat psykologi Lauri Nummenmaan mukaan mielihyvä/ilo, pelko, viha, inho, suru ja hämmästyminen. Perustunteita pidetään evoluution myötä kehittyneinä ja kulttuurista riippumattomina (Nummenmaa 2010: 33–34.) Pelkillä perustunteilla ei kuitenkaan pystytä kuvaamaan ihmisten subjektiivista tunnemaailmaa (mts. 34, 36); esimerkiksi suomalaisten tyypilliseen tunnesanastoon on todettu kuuluvan yli viisikymmentä erilaista sanaa (Tuovila 2005: 120). Osa kokemistamme ja ilmaisemistamme tunteista onkin sosiaalisia tunteita, jotka ovat syntyneet kulttuurisen oppimisen myötä. Sosiaalisiin tunteisiin kuuluvat esimerkiksi ylpeys, ujostuminen ja kateus. (Nummenmaa 2010: 36–37.)

Tunteiden tärkeimpiä ja lajinkehityksellisesti vanhimpia tehtäviä on huolehtia siitä, että panemme arkiset tekemisemme tärkeysjärjestykseen. Tunteet saavat meidät hakeutumaan hyvinvointimme kannalta oleellisten asioiden pariin, kuten mieluisiin työtehtäviin ja harrastuksiin sekä mukavien ihmisten seuraan. Toisaalta tunteet suojelevat meitä: pelko ohjaa meitä huomaamaan nopeasti ja osin tiedostamattamme ympäristön vaarat ja valmistaa kehoamme tarvittaessa esimerkiksi pakenemaan. Viha taas valmistaa meitä puolustautumaan. Merkitystä on myös sillä, että tunteet vaikuttavat moniin havaitsemis- ja ajattelutoimintoihimme. Ne edistävät esimerkiksi keskittymistä, oppimista ja muistamista, tukevat ongelmanratkaisua ja auttavat päätöksenteossa. (Kokkonen 2017: 11–12.)

Eryityisesti oppimisen kautta syntyneet ja kulttuurin muovaamat sosiaaliset tunteet edistävät sosiaalisen elämämme sujuvuutta. Esimerkiksi ihmissuhteiden luominen ja ylläpitäminen olisi tuskin mahdollista ilman tunteita. (Kokkonen 2017: 13.) Tämä näkemys on taustalla myös käsillä olevassa tutkimuksessa, jossa lähdän siitä oletuksesta, että erilaisilla tunteiden kielellisillä ilmauksilla on keskeinen merkitys parisuhteen hoitamiseksi.

2.2.2 Kielen affektisuus

Työssäni tarkastelen aviopuolisoiden välistä tunteiden ja asenteiden ilmaisemista affektin ja affektisuuden käsitteiden avulla. Affektia voidaan käyttää synonyymisesti emotion ja tunteen käsitteiden kanssa, mutta usein nämä erotetaan tutkimuksessa toisistaan. Affekti on myös mahdollista ymmärtää kattokäsitteenä erilaisille tunneilmiöille, kuten emotioneille, tunteille ja mielialoille (Helle & Hollsten 2016: 19). Tässä tutkimuksessa lähestyn affektia ja affektisuutta kielitieteellisten määritelmien suunnasta. Kielitieteessä *affekti* on määritelty voimakkaaksi ruumiilliseksi vaikutukseksi tai tunnevaikutukseksi, joka voi ilmetä jollain tavoin puhujan käyttämässä kielessä (Tieteen termipankki 13.6.2019: Kielitiede: affekti, <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:affekti>). Tähän liittyen *affektinen ilmaus* on Tieteen termipankissa määritelty seuraavalla tavalla:

sana, kielellinen konstruktio tai muu kieliopillinen muoto, joka osoittaa puhujan tunnetilaa, sen muutoksia, psykofyysisiä reaktioita tai asenteita esimerkiksi aktuaalisessa puhe-tilanteessa tai joka nimeää ja kuvaa aiempien asiointilojen emotionaalisuutta.

[...] Affektien ilmaukset voivat olla sanojen lisäksi foneemeja, suffikseja, taivutusmuotoja, sijamuotoja, johdoksia tai morfosyntaktisia konstruktioita ja ilmetä syntaksissa esimerkiksi lausetyypeinä tai subjektin tai finiittiverbin läsnä- ja poissaolona.

(Tieteen termipankki 13.6.2019: Kielitiede:affektinen ilmaus, [https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:affektinen ilmaus](https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kielitiede:affektinen_ilmaus).)

Iso suomen kielioppi (jatkossa myös ISK) esittää puolestaan seuraavanlaisen määritelmän:

Affektiseksi kutsutaan sellaista vakiintunutta konstruktioita tai muuta kielenainesta, jolla puhuja osoittaa asennoitumistaan käsiteltävään asiaan tai puhekumppaniinsa. Affektiseen käyttöön vakiintuneita ovat lausehahmoista esim. huudahduslause (*Voi miten ihana asunto teillä on!*), kieliopillisista muodoista esim. monikko odotuksenmukaisemman yksikön sijasta (*Hyvät viikonloput!*) sekä leksikaalisella tasolla esim. interjektiot ja voimasanat (*hyi, hemmetin kylmä*). (VISK, määritelmät.)

Iso suomen kielioppi (VISK §1711) painottaa, että ”affektin tai asennoitumisen osoittaminen jollakin kielellisellä keinolla on eri asia kuin tunteen ilmaiseminen ja varsinkin eri asia kuin tunteiden kuvaaminen”. Tunteen ilmaisemista esimerkiksi tunnekausatiivilauseella (*Minua ärsyttää*) ei ISK:n mukaan lueta affektiseen kielenkäyttöön kuuluvaksi (mp.). Samasta asiasta puhuu Laura Visapää

(2013: 526), jonka mukaan kielellisessä affektissa on kyse emotionaalis-asenteellisen suhtautumisen osoittamisesta sanottua kohtaan ilman, että tunnetilaa välttämättä erikseen nimetään; affektinen kieli on pikemminkin tunnepitoista kuin tunneaiheista. Visapää (mp.) muistuttaa, että tunneaiheisia ilmiöitä on mahdollista kuvata monin ei-affektisin kielellisin keinoin, esimerkiksi substantiivein (*rakkaus, pelko*), adjektiivein (*haikea, levollinen*), verbein (*vihata, hämmästellä*) ja erilaisin kieliopillisin konstruktioin (*olla riemuissaan, käydä sääliksi*).

Matti Larjavaara (2007: 395, 454–460) puolestaan mainitsee affektisuuden synonyymina tunteen ilmaisemiselle, jonka hän jakaa tunnusmerkkiseen ja tunnusmerkittömään. Tunnusmerkkisellä tunteenilmaisulla hän tarkoittaa ilmauksia, jotka Visapää ja ISK lukevat affektiseen kielenkäyttöön. Larjavaara (mts. 454) puhuu tunnusmerkkisen ilmaisun yhteydessä erityisestä affektisestä koodista, jonka piirissä sanat ja rakenteet ilmaisevat äänensävyjen tapaan eksplisiittisesti tunnetta. Edellä mainitut tunnekausatiivilauseet puolestaan ovat Larjavaaran jaottelussa tunnusmerkittämiä tunteenilmauksia, mikäli ne on lausuttu ensimmäisen persoonan presensissä. Lause *Minua ärsyttää* on siis tunnusmerkitöntä tunteenilmaisua, kun taas lause *Mattia ärsyttää* on tunteen kuvailua eikä sellaisena edusta lainkaan kielen subjektiivisuutta (ks. mp.). Toisaalta Larjavaara muistuttaa, että raja tunnusmerkittömän ekspresion ja pelkän representaation välillä ei ole tarkka. Esimerkkinä hän mainitsee tilanteet, joissa tunnusmerkitöntä affektisuutta ilmaistaan nollapersoonaisilla tai kolmannen persoonan lauseilla (*Asiaa miettiessä ei voi kuin nauraa / Tilanne on todella hirveä*). (Mts. 460.)

Sekä Ison suomen kieliopin ja Visapään että Larjavaaran affektisuuden määrittelystä poikkeavat J. R. Martin ja P. R. R. White. Kehittämässään suhtautumisen teoriassa (2005) he tarkastelevat affektisuutena sekä suoraa tunteen ilmaisemista (*Minua ärsyttää, Rakastan sinua*) että tunteen kuvaamista (*Mattia ärsyttää, Anni rakastaa Heikkiä*) (ks. myös Juvonen 2007: 432).

Tässä työssä ymmärrän affektisuuden Ison suomen kieliopin ja Visapään tarkoittamalla tavalla. Samalla muistutan kuitenkin Visapään (2013: 526–527) sanoin, että kaikki kielenkäytön keinot ovat potentiaalisia affektin välineitä. Lopullinen affektinen tulkinta syntyy kontekstissa ja osana vuorovaikutusta, eikä läheskään aina ole mahdollista yksiselitteisesti eritellä tulkintaan vaikuttavia yksittäisiä kielenaineita.

Affektisia ilmauksia esiintyy tyypillisesti hellittelyjen, kiusoittelevien ja syytösten yhteydessä sekä silloin, kun toista pyydetään tai kehoitetaan tekemään jotakin tai kun toiselle esitetään arkaluontoisia asioita. Asiaintiloihin kohdistuvat arviot ja kannanotot sekä näitä vahvemmat päivittelyt ja sadattelut sisältävät samoin tyypillisesti affektista kielenkäyttöä. (VISK § 1707.) Affektiset ilmaukset eivät välttämättä ole erikoistuneet vain jonkin tietyn tunnetilan tai asenteen ilmaisemiseen, vaan ne toimivat yleisemmällä tasolla, esimerkiksi myönteisessä tai kielteisessä käytössä. Samalla keinolla

on mahdollista ilmaista jopa päinvastaisia merkityksiä, esimerkiksi ihastelua tai kauhistelua (*Mikä ilma!*). Kontekstista pitkälti riippuu, miten ilmaus tulkitaan. (VISK § 1707; Visapää 2013: 527.)

Affektisia keinoja on kaikilla kielen tasoilla. Puheessa mikä tahansa ilmaus on mahdollista sävyttää affektiseksi prosodisilla keinoilla, joihin kuuluvat muun muassa äänensävy- ja voimakkuus, rytmi ja puhenopeus. Eriyisen olennaisena osana prosodia kuuluu interjektioihin eli huudahduspartikkeleihin. Interjektiot ovat vakiintuneita kielellisiä äännähdyksiä, jotka osoittavat puhujan reaktiota sanottuun, tapahtuneeseen tai omaan tunnetilaan (*hui, jihuu, yäk*). Ne äännetään usein muusta puheesta erottuvalla tavalla esimerkiksi venyttämällä tai äänensävyä muuttamalla. (VISK § 1709.) Kirjoitettuun kieleen interjektiot harvoin kuuluvat; yksi aineistoni kirjoittajista tosin käyttää silloin tällöin interjektioita tehokeinona ja osana persoonallista tyyliään. Varsinaiseksi affektisuudeksi tällaista käyttöä en tulkitse, sillä katson interjektioiden affektisen käytön olevan perusluonteeltaan hyvin reaktiivista ja sellaisena lähinnä puheelle tyypillistä.

Affektisuuden kannalta keskeisiä puhutussa kielessä käytettyjä partikkeleita ovat myös dialogipartikkelit (*jaaha, vai niin, just*). Niiden ilmaisumahdollisuuksia lisää paitsi prosodia myös toisto (*joo joo*). Muita sanaryhmiä, joihin affekti on leksikaalistunut, ovat haukkuma- ja kirosanat (*mokoma, hemmetti, vituttaa*) sekä affektiset johdokset (*lapsukainen, tyhmeliini, isukki*). Lähelle affektisia johdoksia sijoittuvat slangijohdokset, joita käytetään usein affektisesti (*hoitsu, raivari*). Myös deskriptiivisanat eli onomatopoeettiset ja muut äänteellisesti motivoidut sanat sisältävät usein affektisia sävyjä (*köllöttää, pölhö*). (VISK § 154, § 206, § 214, § 1709.)

Kieliopillisten muotojen affektinen käyttö on moninaista. Valma Yli-Vakkuri (1986) on kartoittanut systemaattisesti suomen kielen keskeisten muotojen ja tunnusten affektisia käyttötapoja ja nimittää tällaista käyttöä toissijaiseksi. Esimerkki toissijaisesta käytöstä on yksikön käyttö monikon sijasta ilmaisemassa paljoksuntaa (*Vastaan tuli miestä ja naista, tyttöä ja poikaa*) (mts. 75–76). Partitiivi nominatiivin paikalla puolestaan esittää subjektin tarkoitteen ylpeilevänä tai kerskailevana (*Heikki on niin tärkeää miestä*) (mts. 267–269). Puhujan suhtautuminen ylpeilemiseen ei kuitenkaan käy ilmi ilman kontekstuaalista tietoa; puhuja voi olla esimerkiksi huvittunut tai ärsyyntynyt. Myös lausetyyppi voi olla toissijaisessa käytössä: esimerkiksi kehotuksen voi esittää kysymyslauseella (*Oletko jo hiljaa?*) (mts. 227). Tällöin kehotus voi saada tavallista autoritaarisemman tai uhkaavamman sävyn. Yli-Vakkurin tapa kutsua kielen affektisia keinoja toissijaiseksi käytöksi on saanut osakseen myös kritiikkiä. Minna-Riitta Luukka (1995: 32) toteaa, että kielenkäytön vuorovaikutuksellisen ja funktionaalisen kuvauksen kannalta kaikki käyttö on samanarvoista. Hän kritisoi Yli-Vakkurin formalistista ajattelutapaa, jonka mukaan kielen systeemissä on erillinen grammaattinen tehtävä, josta

poikkeava kielenkäyttö on toissijaista (mts. 31). Tässä työssä yhdyin Luukan käsitykseen kaiken kielenkäytön samanarvoisuudesta. Samalla totean kuitenkin Luukan (mts. 30–31) tapaan, ettei muodosta lähtevä kielenkuvaus ole turhaa tai vanhanaikaista, vaan että parhaimmillaan funktionaalinen ja formalistinen näkökulma voivat toimia toisiaan täydentävinä.

Syntaksin tasolla affektisuuden ilmaisemisessa keskeisiä ovat erilaiset kiteytyneet lausekonstruktiot, joita kutsutaan eksklamatiivi- eli huudahduslauseiksi. Huudahduslause on perinteisesti luettu yhdeksi modaaliseksi lausetyypiksi väite-, kysymys- ja käskylauseen ohella. Muista tyypeistä poiketen sillä ei kuitenkaan ole yhtä prototyypistä, tietyn syntaktisen rakenteen sisältävää asua, vaan useita erilaisia, enemmän tai vähemmän vakiintuneita morfosyntaktisia edustumia. Näin ollen ”eksklamatiivisuutta” voisikin pitää puhefunktion nimityksenä. (VISK § 886, § 890, § 1712.)

Eksklamatiivilauseet muistuttavat muodoltaan interrogatiivi- ja deklaratiiivilauseita, joskus imperatiivilauseita, mutta ne voidaan tiettyjen piirteiden perusteella erottaa tunnusmerkittömistä kysymyksistä ja väitteistä (VISK § 1710). Eksklamatiivilauseessa affektisuutta osoittamassa on usein esimerkiksi sävy- tai fokuspartikkeli tai modaaliverbi, ja usein myös sanajärjestyksellä luodaan affektisia merkityksiä. Myös konjunktioiden käyttö muussa kuin lauseita yhdistävässä tehtävässä on huudahdusilmauksille tunnusomaista. Eksklamatiivilauseella voidaan ilmaista yhtä hyvin neutraalinsävyistä hämmästyä tai päivittelyä (*Miten nopeasti aika onkaan kulunut!*) kuin vaikkapa ihastelua (*Laulaapa hän kauniisti / Että on hieno ilma!*), moitetta (*Pitkö se nyt mennä särkemään!*), harrasta toivetta (*Voi kun pääsisin mukaan*) tai vihaisen sävyistä varoitusta (*Sotke nyt se mekkokin!*). Huudahduslauseita yhdistää se, että niillä ei yleensä ole tunnusmerkitöntä käyttöä neutraaleina kysymyksinä, väitteinä tai käskyinä (VISK § 1710). Myös erilaisia lausekemuotoisia konstruktioita käytetään yleisesti huudahdusilmauksina (*Mikä ihana mekko! / Voi kun ikävää!*) (VISK § 890).

Pelkästään sanastoltaan affektisia lauseita ei ole tapana nimittää eksklamatiivilauseiksi (*Matti on pölkkyypää!*) (VISK § 1710). Raja rakenteeltaan vakiintuneiden eksklamatiivilauseiden ja ainoastaan leksikaalisin perustein affektiseksi tulkittavien ilmausten välillä ei kuitenkaan ole jyrkkä (mp.), minkä vuoksi pidänkin eksklamatiivilause-nimityksen käyttämistä jossain määrin ongelmallisena. Usein lauserakenteen affektisuutta tuottavat piirteet yhdistyvät sanatason piirteisiin muodostaen kokonaisuuden, josta eri osien merkitystä ilmauksen lopulliselle affektiselle tulkinnalle ei voida tarkkaan eritellä. Muutenkin kiteytyneiden huudahduslauseiden erottaminen yksiselitteisesti muista affektisiksi tulkittavista ilmauksista, esimerkiksi retorisisista kysymyksistä, on vaikeaa, eikä esimerkiksi ISK ole sitä käsittäkseni pyrkinyt tekemään. Larjavaaran (2007: 456) mukaan eksklamatiivisuus ei kerro ilmauksesta muuta kuin yleisen emotiivisuuden ja jonkinlaisen lausemuotoisuuden. Hänen mukaansa minkä tahansa lauseen voi määrätilanteessa tulkita huudahdukseksi (mp.). Tässä työssä en

käytä eksklamatiivilause-nimitystä affektisten ilmiöiden luokitteluun, vaikka se joissakin tapauksissa olisikin kuvaava.

Kaiken kaikkiaan affektisen kielen keinot ovat hyvin moninaiset. On tavallista, että ilmauksen sävy tulee vahvistetuksi useammalla kuin yhdellä kieliopillisella keinolla ja lisäksi leksikaalisin elementein (Yli-Vakkuri 1986: 303).

2.2.3 Affektisuus ja systeemis-funktionaalinen kielikäsitys

Tutkimukseni pohjautuu löyhästi systeemis-funktionaaliseen kielitieteeseen (suomeksi mm. Luukka 2002; Shore 2012). M. A. K. Hallidayn kehittämässä teoriassa kieli nähdään ensisijaisesti sosiaalisena toimintana. Kieli on enemmän tekemistä kuin tietämistä ja enemmän yhteisöllinen resurssi kuin yksilöllinen, pelkästään mentaalinen ilmiö. (Luukka 2002: 89.)

Hallidayn teoria keskittyy kuvaamaan ensisijaisesti sitä, miten kieli mahdollistaa erilaisten toimintojen tekemisen ja merkitysten ilmaisemisen ja miten tämä funktionaalisuus on rakentunut kielen systeemiin (Luukka 2002:90). Kielisysteemillä Halliday tarkoittaa sitä kielellisten valinnanmahdollisuuksien joukkoa, merkityspotentiaalia, joka kielenpuhujilla on käytettävissään. Kyseessä on jatkuvasti muuntuva, avoin resurssi, ei staattinen merkitysten varasto. (mts. 104–105.)

Kielen rakenne ei Hallidayn mukaan ole sattumalta sellainen kuin se on, vaan systeemi rakentuu niille funktioille, joita täyttämään kieli on erilaisissa vuorovaikutustilanteissa kehittynyt. Hallidayn mukaan kieltä tarvitaan kolmeen perustehtävään: 1) maailman hahmottamiseen ja maailmasta puhumiseen, 2) maailmaan osallistumiseen sekä 3) tekstien rakentamiseen. Tästä juontuvat systeemis-funktionaalisessa kielitieteessä kielen kolme metafunktiota: ideationaalinen, interpersoonainen ja tekstuaalinen. (Luukka 2002: 102; Halliday & Matthiessen 2004: 29–31.)

Ideationaalisen metafunktion alaan kuuluu se, miten ihminen jäsentää kokemustaan maailmasta, millaisen tulkinnan hän rakentaa todellisuudesta. Kyse on tiedon rakentamisen ja esittämisen teosta. Interpersoonaisessa metafunktiossa kyse on puolestaan mielipiteiden, tunteiden, asenteiden ja arvioiden välittämisestä sekä vuorovaikutussuhteiden luomisesta ja ylläpitämisestä. Oma tutkimukseni kielen affektisista keinoista keskittyy juuri tähän metafunktiioon, joka kattaa kaiken itseilmaisun ja sosiaalisen yhdessäolon mahdollistavan kielenkäytön. Kielen kolmas, tekstuaalinen, metafunktio mahdollistaa yhtenäisten, loogisten tekstien rakentamisen erotukseksi satunnaisista virkejonoista. (Halliday & Matthiessen 2004: 29–31; Luukka 2002: 102–103; Shore 2012: 145–148.)

Metafunktioissa on kyse kielisysteemin jaosta kolmeen osaan, mutta osa-alueet eivät ole toisistaan riippumattomia tai irrallisia. Kielessä ilmaistaan yhtä aikaa kaikkiin kolmeen osa-alueeseen

liittyviä merkityksiä; jokainen ilmaus on samanaikaisesti ideationaalisen, interpersoonaisen ja tekstuaalisen metafunktion realisoituma. (Halliday & Matthiessen 2004: 60; Luukka 2002: 103; Tolvanen 2016: 10.) Kirjeaineistoni affektisiksi tulkittavat ilmauksetkin jäsentävät, kuvaavat ja luokittelevat maailmaa samalla kun ne osoittavat kirjoittajien emotiivista asennoitumista sanottuun tai vastaanottajaan.

2.3 Kirje tutkimuskohteena ja aineistona

Tässä luvussa taustoitan tutkimustani tarkastelemalla kirjeitä tutkimuskohteena. Aluksi luon katsauksen Suomessa eri aloilla tehtyyn kirjetutkimukseen. Sen jälkeen käsittelen niitä kirjeisiin liittyviä erityispiirteitä, jotka tutkijan on otettava huomioon metodologisia ja eettisiä valintoja tehdessään.

2.3.1 Kirjetutkimus eri tieteenaloilla

Kirjeet ovat kiinnostava tutkimuskohde monesta näkökulmasta. Kirjeitä onkin lähestytty muun muassa historian tutkimuksen, etnologian, kirjallisuustieteen ja kielitieteen kysymyksenasetteluin ja keinoin.

Historiantutkimuksessa ja etnologiassa kirjeet ovat viime vuosikymmeninä kokeneet aineistona uuden tulemisen, kun makrotason ilmiöiden rinnalle ja ohi tarkastelun kohteeksi on nostettu yksilöllinen kokemus, mikrohistorialliset ilmiöt, arjen historia, sosiaaliset verkostot ja mentaliteetit. Myös kirje itse fyysisine ja kokemuksellisine ulottuvuuksineen sekä sen avulla rakennetut identiteetit ja merkitykset on otettu tutkimuksen kohteeksi. (Tikka ym. 2015: 7–8; Lahtinen ym. 2011: 11–12.) Sota-ajan kirjeisiin ovat tästä näkökulmasta väitöstutkimuksissaan perehtyneet etnologit Erkka Pehkonen (2013) ja Sonja Hagelstam (2014). Pehkonen on tarkastellut sitä, miten jatkosodan sotilaat kertoessaan kirjeissä kokemuksistaan kertovat väistämättä itsestään ja hahmottelevat näin tulkintaa identiteetistään. Hagelstam on puolestaan osoittanut tutkimuksessaan, että jatkuva yhteys perheisiin kirjeenvaihdon välityksellä oli jatkosodan rintamasotilaille tärkeää sekä henkisen selviytymisen että läheisten suhteiden ylläpitämisen kannalta.

Fennististä kirjetutkimusta on tehty toistaiseksi melko vähän. Taru Nordlund (2008, 2013a, 2013b) on perehtynyt 1800-luvun itseoppineiden kirjoittajien teksteihin, muun muassa Amerikan siirtolaisten ja heidän Suomeen jääneiden sukulaistensa ja ystäviensä väliseen kirjeenvaihtoon. Hän on tarkastellut sitä, miten kirjoittajat rakentavat kielellisin valinnoin toisaalta vuorovaikutusta vastaanottajan kanssa, toisaalta omaa identiteettiään. Nordlund (2008: 267, 2013a: 138) on kiinnittänyt huomiota muun muassa siihen, että itseoppineet kirjoittajat soveltavat kirjeissään hyvin luovalla tavalla

puhutun ja kirjoitetun kielen resursseja; heidän kirjeensä näyttäisivätkin sijoittuvan puhutun ja kirjoitetun kielen rajalle.

Talvi- ja jatkosodan ajan kirjeiden fennistisessä tutkimuksessa tehtiin syksyllä 2017 avaus, kun Tampereen yliopistossa julkaistiin Liisa Mustanojan johdolla opiskelijoiden pienoistutkimuksiin perustuva artikkelikokoelma *Arjen sirpaleita ja suuria tunteita – Kirjeet sodan sanoittajina ja ihmisuhteiden ylläpitäjinä 1939–1944* (Mustanoja 2017, toim.). Marja-Riitta Mikkola (mts. 21–39) käsittelee artikkelissaan koti, uskonto ja isänmaa -eetoksen näkymistä sotilaiden läheisilleen kirjoittamiinsa kirjeissä. Helmi Riihosen (mts. 40–61) aiheena on toveruuden vaaliminen ja tunteista ja kokemuksista puhuminen miespuolisten ystävysten välisessä kirjeenvaihdossa. Marjo Pajunen (mts. 62–93) ja Sara Silén (mts. 94–111) käsittelevät artikkeleissaan rakastavaisten välistä sota-ajan kirjeenvaihtoa: Pajunen tarkastelee riitelyn tematiikkaa erään avioparin kirjeissä, kun taas Silénin artikkeli keskittyy kirjeenvaihdon parisuhdetta ylläpitävään ja kehittävään funktioon. Merja Ponkalan (mts. 112–138) tarkastelun alla on kaupunkilaisäidin ja maalle vaikeita oloja pakoon lähetetyn tyttären välinen kirjeenvaihto ja erityisesti se, miten lapsen ikävän tunteet ilmenevät äidille kirjoitetuissa kirjeissä. Sota-ajan kirjeiden fennistisistä tutkimuksista mainittakoon myös Mustanojan (2018) artikkeli, joka käsittelee hämäläisten sotilaiden kiitoskirjeitä aikansa kielen ja kirjeenvaihtokulttuurin heijastajina.

Sota-ajan kirjeitä on käsitelty myös viime vuosien pro gradu -tutkielmissa. Fennistiikan alaan kuuluvissa töissä on tarkasteltu muun muassa puhuttelua ja tunteenilmaisua (Ek 2017), eteläpohjalaisten kirjoittajien kielenkäyttöä (Rintala 2018), kiroilua (Riihonen 2019), äitiyteen liittyvien negatiivisten tunteiden diskurssia (Pajunen 2019) sekä uskollisuuden ja mustasukkaisuuden diskursseja (Silén 2019). Suomen kirjallisuuden alalta on valmistunut tutkielma, joka käsittelee kenttäpostikirjeissä viljeltyä huumoria (Rosi 2018).

2.3.2 Kirjeen dialogisuus

Kun tarkastelen affektisuuden ilmaisukeinoja ja parisuhteen ylläpitämistä kirjeissä, lähdän dialogisesta ajattelusta, joka liittyy läheisesti edellä kuvaamaani funktionaaliseen näkemykseen kielestä (ks. Luukka 1995: 25). Dialogisuus on venäläisen teoreetikon Mihail Bahtinin keskeisimpiä käsitteitä. Hän ei kuitenkaan tarkoita dialogilla tavallista vuoropuhelua, vaan käsite on hänelle paljon laajempi. Kun Bahtin puhuu dialogisuudesta, hän puhuu universaalista ilmiöstä, ihmisen tavasta olla maailmassa. (Bahtin 1984: 40; Hagelstam 2011: 302.)

Kielenkäyttö ei ole Bahtinille yksioikoista merkitysten välittämistä vaan kompleksista toimintaa, jossa puhuja ja kuuntelija, tai kirjoittaja ja lukija, ovat yhtä tärkeässä asemassa (Bakhtin 1986, ref. Luukka 1995: 26). Kirjeiden kirjoittaminenkin on siis aina dialogia jonkun toisen ihmisen kanssa; siinä kirjoittaja ja kirjeen saaja vaikuttavat toisiinsa jatkuvasti. Paitsi että teksti on aina reaktio toiseen tekstiin (Luukka 1995: 26), kirjoittaja myös ennakoi niitä reaktioita, joita hänen tekstinsä vastaanottajassa herättää, ja tämä pitkälti määrää, mitä ja miten hän kirjoittaa. Ennakointi näkyy kirjeen sisällössä, tyyliässä ja äänensävyssä. Voidaan siis sanoa, että kirje on molempien osapuolien tuote. (Bakhtin 1986: 95–96; Hagelstam 2011: 302.) Toki ennakointia kuuluu myös kasvokkaiseen keskusteluun, mutta kirjeessä ennakoinnin ja esimerkiksi tahdikkauden merkitys korostuu, koska kirjoittaja ei näe vastaanottajan ilmeitä eikä eleitä eikä sanallinenkaan reaktio saavuta häntä välittömästi. Siksi esimerkiksi väärinkäsityksiä ei voi korjata heti. (Lahtinen ym. 2011: 21.)

Leskelä-Kärjen (2011: 255) mukaan kirjeenvaihdon dialogisuuteen liittyy vahvasti myös ajatus fiktiosta. Pitkässä kirjeenvaihtosuhteessa kirjoittaja konstruoi itsestään pakosti tietyn kirjeminän, samoin kirjeiden vastaanottajasta rakennetaan persoona, ja näiden kirjepersonien välille syntyy kirjeille leimallinen tarinallisuus. Sen ansiosta aidon kirjeenvaihdon lukeminen muistuttaa fiktion lukemista. (Mp.) Myös Nordlund (2013a: 121) puhuu kirjeistä fiktiivisenä vuorovaikutusmaailmana. Tämä maailma, ajan ja paikan ylittävä kommunikatiivinen tila, luodaan kielen keinoin (mts. 111).

Mikään teksti ei kuitenkaan rakennu vain keskustelijoiden tai kirjoittajien kesken, vaan myös konteksti vaikuttaa ilmaisujen muotoutumiseen ja merkityksiin (Hagelstam 2011: 302). Sota-aikana kirjeenvaihtoa käytiin aivan erityisissä olosuhteissa. Poikkeuksellinen tilanne vaikutti voimakkaasti puolisoitten väliseen kommunikaatioon; oletettavasti kirjoittaja pohti tavallista tarkemmin sanojensa aiheuttamaa reaktiota vastaanottajassa. Toisen ei haluttu turhaan huolestuvan, ja mielipahan aiheuttamista pyrittiin välttämään. Toisaalta sekään ei ollut tavatonta, että poikkeustilanteen aiheuttama tunteenpurkaus päättyi joskus kirjeeseen kaunistelemattomana. Kirjeissä käytävää dialogia ei olekaan syytä yrittää ymmärtää irrallaan tilanteesta, johon keskustelu sijoittuu (mp.).

2.3.3 Kirjeiden totuudellisuus ja kirjetutkimuksen etiikka

Vaikka kirjetutkimuksessa tarkastellaan oikeiden ihmisten välistä vuorovaikutusta, on tärkeä muistaa, että kirjeet eivät kuvaa ihmisiä ja heidän tunteitaan ja ajatuksiaan autenttisesti; kirjeiden kuvaama todellisuus ei ole yksi yhteen menneisyyden todellisuuden kanssa. Kirjeissä esiin piirtyvään maailmaan ovat vaikuttaneet tekstin syntyhetken kieli ja sen tarjoamat kirjallisen ilmaisun mahdollisuudet

sekä ajankohdan kulttuuriset käytänteet ja yhteiskunnallinen tilanne. On myös muistettava, että kirjoittajia kirjoittaessaan ihminen jäsentää, karsii ja lisää, pyrkii luomaan kokemuksistaan ymmärrettävää tarinaa. Tämä prosessi on osin tietoinen, osin tiedostamaton. Kirjeet kertovat aina jotakin kirjoittajastaan, mutta samalla niissä on kyse performanssista, esittämisestä. (Lahtinen ym. 2011: 21–22; Pehkonen 2015: 60–61.)

Erkka Pehkosen (2015: 64) mukaan sota-aika oli omiaan tehostamaan tunneilmaisua ja lisäksi välitieteen takaa käyty kirjeenvaihto mahdollisti avoimuuden, jota normaalioloissa olisi voitu vältellä. Omassa kirjeaineistossani on esimerkkejä itseä koskevista identiteettitulkinnoina ja avoimista tunnustuksista, joita kasvokkaisessa vuorovaikutuksessa ei ehkä koskaan olisi esitetty. Kielellisen affektin tutkijalle avoimuus ja voimakas tunneilmaisuus voivat merkitä mielenkiintoista materiaalia. Toisaalta intiimi materiaali saattaa tutkijan eettisten kysymysten äärelle, jopa pohtimaan oikeuttaan materiaalin hyödyntämiseen.

Tässä tutkimuksessa pitäydyn affektisen kielen tutkijana. Hyväksyn sen, että ihminen ja hänen todelliset tunteensa affektisten ilmauksen takana jäävät lopulta enemmän tai vähemmän minulle vieraksi. Kielitieteen keinoin pystyn ainoastaan selvittämään, millaisen vaikutelman kirjoittajien käyttämät ilmaukset antavat heidän tunteistaan tai asenteistaan. Tulkintoja tehdessäni lähdän kuitenkin siitä oletuksesta, että kirjeissä sanottu on – Marjo Pajusen (2019: 17) ilmaisua lainatakseni – ”vähintään kaikua todellisuudesta”. Näiden kaikuja esittämisessä pyrin kunnioittamaan kirjeiden kirjoittajia ja näkemään heidät oman elämänsä toimijoina.

3 AINEISTO JA MENETELMÄT

3.1 Kansanperinteen arkiston sota-ajan kirjeiden kokoelma

Tutkielmani aineistona käytän kirjeitä, jotka kuuluvat Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkistossa säilytteillä olevaan sota-ajan kirjeiden kokoelmaan (SAK). Kansanperinteen arkiston ainutlaatuisen laaja kokoelma sai alkunsa Tampereen yliopiston historian ja kansanperinteen laitosten sekä Tampereen Historiallisen Seuran kesällä 1975 käynnistämästä sota-ajan kirjeiden keruusta (Mustanoja 2017: 9). Tällä hetkellä kokoelma kattaa jo noin 60 000 kirjettä, postikorttia ja lyhyempää viestilappusta (Silén 2019: 12). Kirjeet on järjestetty arkistoon osakokoelmiksi lahjoittajan mukaan. Näin osakokoelmien sisältämien kirjeiden lukumäärät vaihtelevat suuresti: joissakin kokoelmissa on vain yksi kirje, joissakin satoja.

3.2 Tutkimukseen poimitut kirjeet

Kansanperinteen arkiston kokoelmassa on säilytteillä eniten juuri avioparien välistä kirjeenvaihtoa (Taskinen 2015: 13). Tutkielmaani olen valinnut suhteessaan eri vaiheissa olevien pariskuntien kirjeitä talvi- ja jatkosodan ajalta. Olen myös mahdollisuuksien mukaan ottanut mukaan kirjeitä sekä sodan alku- että loppuvaiheesta. Pariskuntien välisestä kirjeenvaihdosta ei yleensä ole säilynyt yhtä paljon molempien osapuolien lähettämiä kirjeitä, eivätkä puolisoitten kirjoittamat kirjeet kokoelmissa välttämättä ole samoilta kausilta, joten varsinaisia "ehjiä" kirjeenvaihtokokonaisuuksia en juuri pääse tarkastelemaan. Joissakin kokoelmissa on ainoastaan toisen osapuolen kirjoittamia kirjeitä. Tutkimuskysymysteni kannalta nämä seikat eivät kuitenkaan ole olennaisia, vaan olennaista on se, kenelle kirjoittaja on kirjeensä osoittanut.

Aineistoni koostuu yhteensä 90:stä talvi- ja jatkosodan aikana kirjoitetusta kirjeestä ja kirje-mäisestä postikortista, jotka kuuluvat Kansanperinteen arkiston sota-ajan kirjekoelman osakokoelmiin SAK 054, SAK 449, SAK 481 ja SAK 501 (aineistoon kuuluvien kirjeiden päivämäärät kokoe-lmittain liitteessä 1). Tekstien pituudet vaihtelevat muutaman rivin viesteistä jopa kahdeksan sivun mittaisiin kirjeisiin. Aineiston kokonaissanamäärä on arviolta 37 000–38 000. Kyseessä on arvio, koska aivan kaikkia kirjeitä en ole siirtänyt sähköiseen muotoon. Alun perin tavoitteenani oli noin 30 000 sanan laajuinen aineisto, jota voi pitää riittävänä affektisen kielenaineksen tutkimiseen¹.

---

¹ Professori Anneli Pajunen, keskustelussa 29.11.2017.

Kokoelma SAK 054 koostuu Einon² vuosina 1940–1944 vaimolleen lähettämistä kirjeistä ja korteista. Tähän tutkimukseen olen poiminut yhteensä 28 kirjettä ja korttia, joista 18 Eino on kirjoittanut jatkosodan alussa heinäkuussa 1941 ja 10 vuoden 1944 tammikuussa. Kirjeistä voi päätellä, että pariskunta on avioitunut juuri ennen jatkosodan syttymistä kesällä 1941. Ainakin jälkimmäisten kirjeiden kirjoittamisen aikaan Eino on ollut sotilasarvoltaan vänrikki. Kirjoittajana Eino on harjaantunut, ja hänen tyyliinsä on persoonallinen. Hän kirjoittaa usein leikkisään sävyyn ja viljelee huudahduksia ja muita puhekielisyyksiä (esimerkki 14). Kirjeiden aiheet vaihtelevat rakkaudentunnustuksista ja ikävän ilmauksista oman voinnin sekä arkisten puuhien kuvailuun.

(14) Niih, älä ollenkaan ole milläänsäkään puhdetyöpeukaloni vuoksi, sillä se on jo terve. Kynsi tosin on auttamatta halki, mutta tottapahan sieltä joskus kasvaa ehjääkin tilalle. Itse varsinainen työ on jo viimeistelyn alaisena. Haa! Saat onkia sen sitten lomalle tullessani käpälistäni arvosteltavaksesi – En puhu siitä sen enempää vielä, paitsi että nätti sen pitäisi olla – niin ainakin on sanottu. Mutta mikä paikka mulla on kipiä niin se on pylly. Tai oikeastaan vasen konkka kuten tavallisesti. Sitä peijoonia kun on alkanut hiljallan jomottamaan. Taitaa täytyä laittaa toiset alushousut jalkaan jotta peppu pysyy lämpöisenä. Juu ja lähetäkin kiukkuisesti ne jalkineet ynnäs housut, sillä tarvitsen molempia. [- -], älä yhtään pullistele sillä kuukauden lähetysajalla vaan hoppua pöksyihin juu!

[...]

Ja sitten taas ei muuta kuin oikein monta suukkoa (jos huolit simpanssilta) ja vähintään satatuhatta haliusta. (SAK 054, 9.1.1944)

Kokoelma SAK 449 sisältää pääasiassa Olavin ja hänen vaimonsa Annan välistä kirjeenvaihtoa vuosilta 1939–1942. Kokoelman saatetiedoista käy ilmi, että Olavi on syntynyt vuonna 1905 ja Anna vuonna 1904. Naimisiin he ovat menneet 1934. Talvisodan syttyessä pariskunnalla on ollut kaksi lasta, ja kolmas on syntynyt vuonna 1941. Kirjeistä ilmenee, että Olavi on ainakin jatkosodan alkupuolella ollut sotilasarvoltaan alikersantti. Koska Annan äidinkieli on ruotsi, olen päättänyt ottaa mukaan tutkimukseeni mukaan ainoastaan Olavin kirjeitä, vaikka Annakin on kirjoittanut omansa suomeksi. Verrattain suppeassa aineistossa ei-äidinkielen kirjoittajan tekstit voisivat jossain määrin vääristää tuloksia. Olavin kirjeistä olen poiminut aineistooni 7 talvisodan kynnyksellä marraskuussa 1939 kirjoitettua kirjettä sekä 7 kirjettä jatkosodan ajalta helmi-maaliskuulta 1942. Olavi on kirjoittajana kohtalaisen harjaantunut, joskaan ei aina aivan oikeakielinen. Virkkeet ovat välillä pitkiä ketjuvirkkeitä (esimerkki 15). Olavin kirjeiden aiheissa korostuu huolenpito kotona odottavasta perheestä.

(15) Uskot kai että kyllä täällä on minullakin ikävä, mutta se on kovin hyvä tämä pakollinen ero meille, katsos täällä ollessa vasta aukee silmä ja sydän tajuamaan omat tunteensa, nyt olen minä

---

² Kaikkien kirjoittajien nimet on muutettu.

viime aikoina vasta tullut tuntemaan, kuinka lähellä sinä Anna todellakin olet minun sydäntäni, ei mikään muu ole minkään arvoiset silloin kun kysymyksessä on sinä ja lapset. oletan minun omien pienokaisten hyvä äiti ja siksi olenkin täällä niin rauhallinen kun tiedän että sinä tehet kaikkiesi lastemme eteen, ja vielä saan sulkea teidät kaikki syliini niin sinä hetkenä en vaihtaisi sitä suurimpaankaan omaisuuteen, siis suoraan sanoen, minusta tuntuu että nyt isä on kai rakastunut äitiin.

Minulla ei ole täällä mitään hätää, olen koittanut järjestellä juhlia miehille, ja se on sellaista homma että aika kuluu kun siivillä. Yksi sellainen juhla otettiin radio levyillekin, joten sinulla on mahdollisuus kuulla joku kerta isän ääni kun minä laulan sitä ”Pilven veikkoo” ja pakinoitsen jossa ohessa mainitsen m.m. Veikon ja Anjan nimen, en tiedä koska se radioidaan, mutta olisi se hauskaa jos kuulisit sitä. Jos lähetät paketin niin ei tarvi laittaa nyt vaatetta eikä mitään ruokaa, vain sitä ullan piirakkaa se on aina niin mukavaa. (SAK 449, 11.11.1939)

Kokoelma SAK 481 sisältää Veikon ja Helenan kirjeenvaihtoa pääasiassa vuosilta 1939–1944. Kokoelman saatetietojen mukaan Veikko on syntynyt vuonna 1913 ja Helena 1916. Kirjeistä ilmenee, että he ovat kihlautuneet talvisodan alussa ja menneet naimisiin välirauhan aikaan kesällä 1940. Jatkosodan aikana pariskunnalle on syntynyt kaksi poikaa. Kokoelman saatetiedoista ilmenee, että Veikko on talvisodan aikaan ollut sotilasarvoltaan luutnantti ja että vuonna 1941 hänet on ylennetty kapteeniksi ja 1944 majuriksi. Hän on palvellut talvi- ja jatkosodassa tykistön patterinpäällikkönä ja patteristoupseerina Karjalan kannaksella, Itä-Karjalan Maaselällä, Syvärillä ja Laatokan Karjalassa. Helena on palvellut lottana Hämeenlinnan sotasairaalassa. Tutkimusaineistooni olen poiminut yhteensä 24 kirjettä, kummaltakin osapuolelta 12. Puolet kirjeistä ajoittuu talvisodan kynnykselle ja alkuun marras-joulukuulle 1939 ja tammikuulle 1940 ja puolet jatkosodan lopulle heinä-elokuulle 1944. Talvisodan alussa kirjoitetuissa kirjeissä pariskunta suunnittelee kihlautumista ja käsittelee muita tuoreen suhteen aiheita, jatkosodan viimeisenä kesänä kirjoitettujen kirjeiden yksi keskeinen puheenaihe on puolestaan pariskunnan toisen pojan syntymä. Molemmat osapuolet käsittelevät kirjeissään myös huolta, jota toisesta tuntevat. Veikko vaikuttaa kirjeidensä perusteella tottuneelta kirjoittajalta (esimerkki 16), ja Helenakin on melko harjaantunut, vaikka hänellä on taipumus kirjoittaa välillä pitkiä ketjuvirkkeitä (esimerkki 17).

(16) Sain kuvasi eilen-illalla. Voitko uskoa kuinka ilostuin siitä! Tyttö-Kulta! Kuva on tavattoman onnistunut. Sinä olet kaunis! Mutta kuitenkin, vasen silmä on surullinen. ”Pää pystyy” -periaate, aina ja kaikesta huolimatta! Sinä tunnet liian voimakkaasti – kuten naiset yleensä –, helpompi on kuitenkin elää, jos ottaa tapahtumat sellaisina kuin ne ovat, arkipäiväisinä, värittöminä. Rakas oma tyttö, me tarvitsemme uskoa, elämän uskoa ja tietoisuutta siitä, että Suomi ei koskaan sorru, ainakaan ryssän edessä. (SAK 481, 30.11.1939)

(17) Pääasia on kuitenkin että kuopus voi hyvin, hänellä on niin mainioita ilmeitä että välillä väkisin alkaa naurattaa en muistanut kai kertoakaan että hänellä on oikeassa poskessa niin nätti kuoppa ja suu on niin pieni kuin napin reikä ja siinä on välillä niin ylimielinen ilme ihan kuin hän haluaisi sanoa, Ähä olempas poika. (SAK 481, 22.7.1944)

Kokoelma SAK 501 sisältää Väinön ja Martan sotavuosiin 1939–1944 keskittyvää kirjeenvaihtoa, lukuisia postikortteja 1920-luvulta 1960-luvulle saakka sekä joitakin muiden sukulaisten kirjeitä. Väinön ja Martan kirjeistä ilmenee, että pariskunnalla on talvisodan syttyessä ollut kaksi pientä tytärtä ja että kolmas tytär on syntynyt vuonna 1943. Kirjeistä voi myös päätellä, että Väinö on palvellut ilmavoimissa lentäjänä ja että ainakin jatkosodan lopulla hän on ollut sotilasarvoltaan majuri. Myös kokoelman saatetiedoissa mainitaan ilmavoimat. Tutkimukseeni olen poiminut yhteensä 24 kirjettä, 12 molemmilta osapuolilta. Kaikki Martan kirjeet aineistossani ovat marraskuulta 1939, koska kokoelmassa ei ole lainkaan hänen kirjeitään myöhemmiltä sotavuosilta. Väinön kirjeet kokoelmassa ajoittuvat puolestaan hajanaisesti vuosille 1941–1944. Aineistossani on mukana kaksi kirjettä vuodelta 1941, yksi kirje vuodelta 1942, kolme kirjettä vuodelta 1943 sekä kuusi kirjettä jatkosodan lopulta elokuulta 1944. Sekä Martta että Väinö vaikuttavat melko tottuneilta kirjoittajilta, joskin Martalla teemankuljetus on välillä poukkoilevaa. Martan kirjeet ovat aineistoni ylivoimaisesti pisimpiä: hän kirjoittaa lähes poikkeuksetta kahdeksan sivun mittaisia kirjeitä. Martta on lähtenyt lasten kanssa sodan uhan alla perheen Helsingin kodista länsirannikolle, ja kirjeissään hän puhuu paljon ikävästään ja pelostaan sekä turhautumisestaan, jota sukulaisten luona asuminen aiheuttaa (esimerkit 18 ja 19). Väinö kirjoittaa sekä arjestaan ja komennuksistaan että kovasta ikävästään vaimon ja lasten luokse (esimerkit 20 ja 21).

(18) Olisit rakas luonani, niin me ymmärtäisimme toisiamme puhumattakin. Rakas rakas Väinö. Jos sota tuleekin Suomeen, jos Jumala sen katsoo parhaimmaksi Suomen kansalle, niin minä toivoisin, etten silti Sinua rakas menettäisi. Sota vaatii niin paljon uhreja, mutta jotkut ainakin säästyvät. Minä rakastan rakastan Sinua niin, etten jaksaisi olla ilman Sinua. Kaikki tuntuu niin kovin synkälle nyt. (SAK 501, 3.11.1939)

(19) Luuletko Sinä rakas tämän ajan kestävän vielä kauan. Minä en jaksaisi mitenkään enää olla ilman Sinua rakas Väinö. Kirjoita nyt mitä tuumaat. Ei suinkaan meidän tarvitse olla jouluun saakka täällä. Se olisi aivan hirveätä. Vaikka huomispäivänä lähtisin kuin siivillä täältä. Onneksi ne Paasikivi y.m. eivät nyt tulleet takaisin neuvottelemaan itse, vaan lähettivät sähkösanoman. Jouduttaa sekin vähän. (SAK 501, 5.11.1939)

(20) En ole rakkaani nyt voinut kirjoittaa sinulle muutamaan päivään, sillä olen ollut muutaman päivän matkalla täällä pohjoisessa. Minä kiertelen taas tällä ylhäällä jakelemassa suomalaisia kunniamerkkejä. Kävin monelle kentällä pohjoisnorjassa. Tällä kertaa jouduin matkan suorittamaan autolla. Minun olisi pitänyt jatkaa tänään matkaa meistä eteläpuolella oleviin paikkoihin, mutta minua kehoitettiin siirtämään matkaani siksi kunnes tulee niin hyvät ilmat että voin mennä koneella. (SAK 501, 5.9.1942)

(21) Rakas oma kultani, minulla on Sinua ja pikku hiirulaisia niin tavattoman ikävä. Kunpa tässä taas pääsisi vaikkapa samanlaiselle lyhyelle lomalle kuin viimeksi. Se loma oli niin kamalan ihana. Miten ihanaa meillä olisikaan, jos minä pääsisin kokonaan kotiin. (SAK 501, 8.8.1944)

3.3 Aineiston esittäminen

Sota-ajan kirjeiden kokoelma on julkinen ja vapaasti nähtävillä oleva kokoelma. Kirjeiden lahjoittajat ovat lahjoituksen tehdessään tienneet, että kirjeitä voidaan käyttää tutkimusaineistona. Koska kirjeissä kuitenkin käsitellään toisinaan hyvin henkilökohtaisia aiheita, käytän tutkielmassani kirjoittajista ja heidän perheenjäsenistään muutettuja etunimiä, vaikka en tällä keinolla täyttä yksityisyyden suojaa pystykään heille takaamaan. Muiden, aineistoesimerkeissä ohimennen mainittujen henkilöiden nimiä en ole muuttanut, koska heistä ei esitetä mitään arkaluontoisia asioita.

Käytän työssäni runsaasti aineistoesimerkkejä, jotka olen merkinnyt juoksevalla numeroinnilla ja erottanut muusta tekstistä sisennyksellä sekä pienemmällä kirjasinkoolla. Tarvittaessa käytän esimerkeissä havainnollistamisen apuna tekstin lihavoitua ja alleviivausta. Olen säilyttänyt aineistoesimerkeissä alkuperäisen tekstin kirjoitusasun kirjoitusvirheineen, mutta kirjeiden alkuperäisestä rivijaosta olen luopunut. Myös käsialasta johtuvat erot sanavälien pituudessa olen jättänyt huomiotta. Käsialan vaikeaselkoisuuden takia epävarmasti tulkitsemani tekstinkohdat olen ilmaissut merkinnällä [?], ja mikäli tekstistä ei ole saanut lainkaan selvää, olen käyttänyt merkintää [- -]. Merkintä [...] tarkoittaa, että olen jättänyt virkkeen lopun tai pidemmissä aineistoesimerkeissä kokonaisen kappaleen esimerkistä pois. Lähdemerkintänä aineistoesimerkeissä on osakokoelman numero sekä kirjeen päiväys (esim. SAK 481, 18.7.1944). Leipätekstin sisällä käyttämäni lyhyet aineistosta poimitut esimerkit olen merkinnyt kursiivilla muiden kielenainesten tapaan. Itse keksimistäni esimerkeistä ne erottuvat lähdemerkinnän perusteella.

3.4 Analyysimenetelmä

Tutkimukseni on luonteeltaan kvalitatiivinen, vaikka esitän aineistostani myös joitakin kvantitatiivisia havaintoja. Tutkimusmetodi on etupäässä kielellistä lähilukua ja kieliopillista perusanalyysiä: tarkastelen aineistossani erilaisia leksikaalisia ja syntaktisia affektisuutta tuottavia ilmauksia ja analysoin niitä systemaattisesti.

Pyrin tuomaan esiin mahdollisimman monipuolisesti affektisia kielenpiirteitä. Lähdän siitä oletuksesta, että affektinen merkitys voi toteutua minkä tahansa kielellisen kategorian käyttönä. Kieliopillisen tarkastelun lisäksi tukeudun myös sisällönanalyysiin.

4 AFFEKTISUUDEN ILMENEMINEN KIRJEAINEISTOSSA

Tässä luvussa tarkastelen ensimmäisen tutkimuskysymyksen mukaisesti affektisen kielen keinoja kirjeaineistossani. Kuten edellä olen todennut, affektisessa tehtävässä käytettäviä keinoja on kielen kaikilla tasoilla (VISK § 1709). Kirjoitetussa kielessä, johon oma tutkimukseni kohdistuu, kaikki keinot eivät kuitenkaan ole mahdollisia. Tällaisiin ainoastaan puheen keinoihin kuuluu prosodia, esimerkiksi äänensävy, jolla minkä tahansa ilmauksen voi sävyttää affektiseksi (mp.). Myös interjektiot kuuluvat lähinnä puhuttuun kieleen, joskin yhdellä kirjoittajistani niitä esiintyy jonkin verran, minkä voi ajatella kuvastavan kirjeiden sijoittumista puhutun ja kirjoitetun kielen välimaastoon. Tulkitsen interjektiot aineistossani kuitenkin ensi sijassa kirjoittajan personalliseksi ja harkitukseksi tyylikeinoksi, en niinkään affektisuuden ilmaisuiksi, ja rajaan ne tarkasteluni ulkopuolelle.

Affektisuuden leksikaaliset ja kieliopilliset ilmaisukeinot näyttävät kirjeaineistossani varsin moninaisina. Kirjeissä käytetään lempinimiä, hellittelysanoja, affektisia johdoksia, haukkumasanonoja, enemmän tai vähemmän affektisiksi tulkittavia kieliopillisiä rakenteita, fraaseja ja idiomeja sekä erilaisia murteellisia tai puhekielisiä ilmauksia, jotka voivat kantaa affektisia merkityksiä. Kaikkia keinoja saati erilaisten keinojen monimutkaista yhteispeliä on mahdoton vangita kattavasti pro gradu -tutkielman laajuiseen työhön. Rajaankin tarkasteluni puhuttelussa ilmenevään affektisuuteen (luku 4.1) sekä erilaisiin lausetason affektisiin keinoihin (luku 4.2).

4.1. Affektisuus puhuttelussa

4.1.1 Yleistä

Vaikka kirje edustaa kirjoitettua kieltä, se muistuttaa vuorovaikutustilanteena kasvokkainkeskustelua. Tämä näkyy muun muassa siinä, että kirjeessä on erilaisia vastaanottajalle suunnattuja puhutteluja. Omassa kirjeaineistossani puhuttelu on runsasta niin tervehdyksissä ja hyvästelyissä kuin kirjeen sisälläkin.

Puhuttelussa on kyse sen osoittamisesta, kenelle sanottu on kulloinkin suunnattu. Osoittamiseen käytetään puhutteluilmausta (*Voi hyvin rakas!* SAK 054, 21.7.1941) tai puhuteltavaan viittaavaa lauseenjäsenenä toimivaa pronominia (*Sinä varmasti olet saanut sen lähettämäni paketin.* SAK 501, 4.11.1939) tai päätettä (*Tahtoisin niin olla luonasi.* SAK 501, 3.11.1939). (VISK, määritelmät.) Puhuttelun tehtävänä on puhuteltavan huomion kiinnittäminen ja kontaktin ylläpitäminen, mutta samalla puhuttelu kertoo puhujien välisen suhteen laadusta (Nuolijärvi & Tiittula 2001: 581; Liimatainen

2013: 175). Läheistä ystävää tai aviopuolisoa puhutellaan eri tavalla kuin asiakasta tai esimiestä. Puhuttelumuodon valintaan vaikuttavat lisäksi muun muassa keskustelutilanteen luonne, keskustelun sävy sekä puhujien aikomukset ja suhtautuminen toisiinsa (Seppänen 1989: 195).

Myös kirjeessä kirjoittajan ja vastaanottajan välisen suhteen voi ajatella luovan jonkinlaisen kehikon, jonka puitteissa puhuttelutapa vaihtelee tilanteen mukaan: sen mukaan mitä aihetta kirje käsittelee tai mihin kirjoittaja tekstillään pyrkii. Eroja puhuttelussa voi olla jopa saman kirjeen sisällä. Koska kirjeestä puuttuvat kasvokkaiseen keskusteluun olennaisesti kuuluvat ilmeet ja eleet, puhuttelutavan merkitys voi korostua entisestään. Paitsi puhuttelutavalla myös puhuttelun määrällä on merkitystä. Mitä enemmän vastaanottajaa ylipäättään puhutellaan, sitä vuorovaikutuksellisempänä kirje näyttäytyy.

Valma Yli-Vakkuri (1989: 70) on puhuttelukeinojen analyysissään ryhmitellyt puhetilanteet muodollisuuden asteen mukaan ja esittänyt näiden tilanteiden tyypilliset puhuttelutavat. Tämän ryhmittelyn mukaan epämuodollisessa, tuttavallisessa tai intiimissä, puhetilanteessa luontainen puhuttavan persoona on yksikön toinen persoona. Aineistoni kirjoittajat ovat avio- ja kihlapareja, joten ei ole yllättävää, että kaikissa kirjeissä vastaanottajaa sinutellaan. Affektisuuden näkökulmasta sinuttelea mielenkiintoisempaa aineistossani on, että lähes kaikki kirjoittajat viittaavat vastaanottajaan välillä myös kolmannessa persoonassa. Tarkastelen tätä kolmannen persoonan käyttöä alaluvussa 4.1.2.

Sinuttelun ohella Yli-Vakkuri (1989: 69–70) pitää epämuodollisten puhetilanteiden tyypillisenä piirteenä erilaisten puhuttelusubstantiivien, kuten kutsumanimien, hellittelynimien, haukkumanimien ja sukulaisnimien, käyttöä. Puhtaimmin affektisia puhuttelusubstantiiveja ovat Yli-Vakkurin (mts. 46) mukaan hellittely- ja haukkumanimet, jotka vertaavat puhuteltavaa johonkin positiivisesti tai negatiivisesti arvottuneeseen olioon tai ominaisuuteen. Niitä käytetään intiimeissä puhetilanteissa – joihin aviopuolisoiden välisen kirjeenvaihdon voi rinnastaa – hyvin väljästi ja vähäisin kontekstirajoituksin (mts. 69–70). Aineistooni kuuluvissa kirjeissä vastaanottajaa ei puhutella kertaakaan haukkumanimellä, mutta hellittelysanojen käyttö puhutteluissa on sen sijaan erittäin yleistä.

Iso suomen kielioppi ei käytä Yli-Vakkurin käsitettä puhuttelusubstantiivi, vaan viittaa samaan ilmiöön käsitteillä puhutteluilmaus, puhuttelulisäys ja nimipuhuttelu (VISK § 1077, 1078). Näistä yläkäsite on puhutteluilmaus. Sillä tarkoitetaan lauseketta, jolla osoitetaan, kenelle lausuma on suunnattu. Tehtävässä käytetään erisnimiä ja muita ihmistarkoitteisia NP:itä sekä imperatiivin yhteydessä toisen persoonan pronominia (*Kirjoitapa **Sinä** asiasta*. SAK 481, 27.7.1944). Puhutteluilmaukset voivat olla lauserakenteesta irrallisia niin kutsuttuja puhuttelulisäyksiä (*Älä nyt **Anna** **ressuni** tule toivottomaksi*, SAK 449, 19.11.1939) tai esiintyä itsenäisinä lausumina (***Rakas Veikko!*** SAK 481, 31.12.1939) tai interjektion tai partikkelin kanssa (*No terve **Kultaseni!*** SAK 054, 31.7.1941). (VISK,

määritelmät.) Koska lisäykset ja itsenäiset lausumat ovat nominaalisia lausekkeita, Iso suomen kielioppi käyttää niistä myös nimitystä nimipuhuttelu (vrt. puhuttelusubstantiivi). Nimipuhuttelu voi esiintyä myös yhdessä puhuteltavaan viittaavan, lauseenjäsenenä toimivan pronominin kanssa. Tällöin ne yhdistyvät yhdeksi puhuttelulausekkeeksi, jonka jäsenet ovat keskenään appositiosuhteessa (*Eilen illalla valvoin kauan ja ajattelin **Sinua rakas***. SAK 501, 8.11.1939). (VISK § 1078.)

Käsittelen aineistoni nimipuhutteluja affektisuuden ilmentäjänä alaluvussa 4.1.3. Tarkastelen sitä, millaisiin tilanteisiin erisnimien ja hellittelysanojen ja -ilmausten käyttö erityisesti painottuu, ja nostan esiin yleisimmät ilmaukset. Yksityiskohtaiseen erilaisten ilmausten analyysiin en lähde, vaan viittaan tässä Alina Ekin (2017) työhön, jossa on käsitelty erisnimien, yleisnimien ja pronominien käyttöä puhuttelussa erikseen alku- ja lopputervehdyksissä ja muualla kirjeessä.

4.1.2 Kolmannen persoonan käyttö puhuttelussa

Aineistoni kirjoittajat pääsääntöisesti sinuttelevat kirjeidensä vastaanottajaa, mikä tarkoittaa, että lauseissa, joissa vastaanottaja on puheenaiheena, he käyttävät yksikön toista persoonaa. Silloin tällöin lähes kaikki kuitenkin poikkeavat tästä tavasta.

(22) Koskahan isi luulee pääsevänsä lomalle olisi niin mukava, kun näkisit hänet aika pienenä. Ristiäisiä emme kai vielä pidä sitten vasta vähän suurempana vai kuinka haluat. (SAK 481, 19.7.1944)

(23) – No, no älähän nyt sentään pelästy ja pissi pöksyihisi. Pitäähän meitin tytön saada hattu kun kerran se on nätti ja miellyttää. (SAK 054, 17.1.1944)

(24) Lähetin vähän suklaadia isille. En oikein muuta osaa lähettää täältä. Kakuista ja omenista isi ei erikoisemmin välitä. (SAK 501, 3.11.1939)

(25) Olin lukevinani viime kirjeesi sisällöstä että minun pikku vaimoni vähän pelkää että jos se ukko sielä reservissä vaikka öksyisi lottiin [...]. (SAK 449, 23.11.1939)

Esimerkeissä 22–25 puhuteltava on siirtynyt lauseessa kolmannen persoonan rooliin. Puhuteltavaan viitataan substantiivilla, joka vastaavassa sinuttelumuotoisessa ilmauksessa olisi puhuttelulisäyksen paikalla (*Lähetin vähän suklaadia sinulle, isi*).

Esimerkkien kaltainen epäsuoraksi luokiteltava puhuttelu on intiimissä kirjeenvaihdossa mielenkiintoinen ilmiö. Perinteisesti kolmannen persoonan käytön on katsottu kuuluvan kunnioittavaan puhutteluun osana suomalaista kohteliaisuuskoodia (Yli-Vakkuri 1986: 108). Siinä on kyse niin sanotusta negatiivisesta kohteliaisuudesta eli etäkohteliaisuudesta, kuulijan suojelemisesta pitämällä emotionaalista ja sosiaalista välimatkaa, olemalla etäinen ja persoonaton (Larjavaara 2007: 470). Kun puhuja käyttää kolmatta persoonaa, hänen ei myöskään tarvitse valita sinuttelun ja teitittelyn välillä,

mikä saattaa joskus olla vaikeaa. Aviopuolisoiden välisessä intiimissä kirjeenvaihdossa ei kuitenkaan ole kysymys sinuttelun ja teitittelyn välillä häilymisestä tai ylipäättään pyrkimyksestä muodollisen kunnioittavaan puhutteluun, joten kolmannen persoonan käytölle on etsittävä muita funktioita.

Esimerkeissä 22 ja 24 Helena ja Martta viittaavat puolisoihinsa hellittelymuodolla *isi*. Koska kyse ei ole kirjoittajien omasta isästä, suora *isiksi* puhuttelu on saattanut tuntua epäluontevalta (*Koskahan, isi, luulet pääseväsi lomalle?*). Kolmannen persoonan käyttäminen mahdollistaa etäisyyden ottamisen isä-lapsi-suhteeseen ilman, että halutusta hellittelevästä ilmauksesta tarvitsee luopua. Helena on juuri kirjeen kirjoittamista edeltävänä päivänä synnyttänyt perheeseen toisen pojan, joten tilanne on erityisen otollinen *isi*-sanan käyttämiselle. Martalla puolestaan *isi*-sanan käyttö on runsasta lähes kaikissa kirjeissä, ja lähes aina aviopuolisoa puhutellaan silloin kolmannessa persoonassa. Martalla ja Väinöllä on kaksi leikki-ikäistä lasta, joten *isistä* puhuminen lienee heillä arjessa tavallista.

Esimerkissä 22 kolmannen persoonan käyttöä voi tarkastella myös toisesta näkökulmasta, joka liittyy edellä mainittuun negatiiviseen kohteliaisuuteen. Helena esittää esimerkissä kysymykseksi verhotun toiveen, että puoliso pääsisi pian lomalle katsomaan vastasyntyntä poikaansa. Kolmannen persoonan puhuttelumuoto välittää vuorovaikutustilanteesta epätodellisen kuvan, ikään kuin häivyttää puhuteltavan tilanteesta. Tällaista etäännyttävää puhuttelua käyttämällä kirjoittaja pyrkii mahdollisesti suojelemaan kirjeen vastaanottajan negatiivisia kasvoja, joita toivomuksen esittäminen uhkaa. Negatiivisilla kasvoilla viitataan ihmisen tarpeeseen toimia vapaasti ja säilyttää oma yksityinen reviiirinsä (Brown & Levison 1987: 62, ref. Ek: 17). Pyynnön tai toiveen esittäminen on sekä astumista toisen ihmisen reviiirille että hänen toimintavapautensa rajoittamista (Larjavaara 2007: 470–471). Läheskään kaikki pyynnot eivät aviopuolisoiden välillä toki ole sellaisia, että ne uhkaisivat toisen kasvoja. Kysymys lomalle pääsemisestä on kuitenkin saatettu sota-ajan kirjeenvaihdossa kokea arkaluontoiseksi, koska lomiam rintamalta ei niin vain myönnetty. Sotilas on voinut turhautua, jos kotiväki on kysellyt liikaa lomien perään. Kolmannen persoonan käytön ansiosta Helenan kysymyksessä on aistittavissa varovaisuutta ja pyrkimystä kaikenlaisen epäsovun välttämiseen. Puhuteltavan voi siis tulkita ilmentävän tässä kirjeenvaihdon dialogisuutta.

Yksi persoonavaihtelun tehtävä puhuttelussa on Yli-Vakkurin (1986: 149) mukaan merkitä sitä, miten vakavasti puhekumppanit suhtautuvat toisiinsa ja keskustelunaiheeseen. Esimerkeissä 23 ja 25 kolmannen persoonan puhuttelumuotoa käytetäänkin tulkintani mukaan kiusoittelemisen keinona, eli kirjoittajan suhtautuminen kirjeen vastaanottajaan ja puheenaiheeseen on leikillinen. Eino kiusoittelee vaimoaan, jonka tekee mieli uutta hattua, ja Olavi laskee leikkiä vaimonsa mustasukkaisuudesta.

Kolmannen persoonan käytöllä puhuttelussa voi siis olla erilaisia funktioita. Tavallisesti etäkohteliaisuuden piiriin luettavaa keinoa on mahdollista käyttää myös läheisten ihmisten välisessä

vuorovaikutuksessa tuomassa ilmaisulle erilaisia affektisia sävyjä ja ylläpitämässä sopuisaa tunnelmaa.

4.1.3 Nimipuhuttelu affektisena keinona

Suomen kielessä nimipuhuttelu ei ole yhtä yleistä kuin useissa muissa Euroopan kielissä. Kohteliaisuusnormit eivät esimerkiksi edellytä etunimen mainitsemista puhuteltaessa. Pikemminkin etunimen käyttöä pidetään voimakkaasti vetoavana puhuttelutapana, ja nimen mainitsemiseen täytyy olla jokin erityinen syy. (Lappalainen 2015: 85; Seppänen 1989: 213.) Ryhmäkeskustelussa nimipuhuttelulla on vastaanottajaa osoittava tehtävä, mutta kahdenkeskisessä keskustelussa samanlaista tarvetta vastaanottajan yksilöintiin ei ole. Kahden kesken nimipuhuttelua käytetään, oli kyseessä erisnimen tai appellatiivin käyttö, etupäässä silloin, kun tavoitteena on saada puhuteltavalta jonkinlainen vastaus (VISK § 1077; Yli-Vakkuri 1989: 52). Affektisessa funktiossa olevien, intiimipuheelle ominaisten puhuttelusubstantiivien käytössä ei Yli-Vakkurin (1989: 53) mukaan kuitenkaan vaikuta olevan kontekstirajoituksia.

Aineistooni kuuluvissa kirjeissä nimipuhuttelua esiintyy paljon, erityisesti hellittelysanojen ja -ilmausten käyttö on runsasta. Hellittelysanoilla tarkoitan appellatiiveja, jotka ilmaisevat läheisyyttä ja kiintymystä viittauskohteenaan olevaa henkilöä kohtaan (KS s.v. *hellittelysana*). Ne ovat siis sanoja, joihin affektisuuden voi tulkita ainakin jossain määrin leksikaalistuneen samalla tavalla kuin haukkuma- ja kirosanoihin. Hellittelyilmauksella viitataan puhutteluilmauksiin, joiden hellittelevän affektinen sävy syntyy puhuttelusubstantiivin ja adjektiivimääritteen yhteisvaikutuksesta (*Rakas pikku vaimoni!* SAK 054, 25.7.1941).

Alkutervehdyksissä nimipuhuttelua käytetään kirjeaineistossani poikkeuksetta. Myös juoksevassa tekstissä vastaanottajaa puhutellaan usein jollakin hellittelyilmauksella, välillä myös etunimellä, joskin kirjoittajien välillä on tässä suuria eroja. Selvästi eniten puhutteluilmauksia käyttävät Martta ja Väinö, joilla on tapana kirjoittaa kirjeissään paljon rakkaudesta ja ikävästä. Helenalla ja Veikolla nimipuhuttelu on runsaampaa talvisodan alussa kuin jatkosodan lopulla kirjoitetuissa kirjeissä. Talvisodan alussa pariskunta on juuri menossa kihloihin, eli suhde on vielä melko tuore.

Kirjeaineistoni kaikki kirjoittajat puhuttelevat vastaanottajaa hellittelysanoin. Ylivoimaisesti yleisin hellittelysana on *rakas* eri muodoissaan (*rakkain, rakkaani, rakkaimpani*). Sitä käytetään puhuttelusubstantiivina sekä itsenäisesti (esimerkit 26–29) että yhdessä lauseenjäsenenä toimivan, pu-

huteltavaan viittaavan persoonapronominin kanssa (esimerkit 30 ja 31). Lisäksi *rakas* on puhutteluissa erittäin yleinen erisnimen tai appellatiivin adjektiivimäärite (esimerkit 32 ja 33). Myös Ek (2017: 31) toteaa *rakas*-sanana oman kirjeaineistonsa puhuttelujen yleisimmäksi hellittelysanaksi.

(26) Oma **Rakas!** (SAK 481, 27.7.1944)

(27) Näkemiin **rakkain!** (SAK 481, 27.7.1944)

(28) **Rakkaimpani!** (SAK 054, 31.12.1943)

(29) Voi **rakas** oikein – oikein hyvin ja reipas tuuli olkoon kanssasi. (SAK 054, 16.7.1941)

(30) Ei Sinun **rakas** silti tarvitse meistä olla huolissasi, kyllä me aina pärjäämme, ettei meille mitään satu. (SAK 501, 11.11.1939)

(31) Kuinka Sinä **rakkaani** olet jaksanut siellä Hämeenlinnassa? (SAK 501, 6.8.1944)

(32) **Rakas** Anna ja omat lapseni. (SAK 449, 11.11.1939)

(33) **Rakas** tyttö alituisesti olet ajatuksissani ja toivon, että ne ajatukseni vähän voisi auttaa Sinua. (SAK 481, 18.7.1944)

Puhuttelusubstantiivia *rakas* samoin kuin *rakas*-sanaa puhuttelujen adjektiivimääritteenä käytetään monenlaisissa asiayhteyksissä, mutta erityisesti alku- ja lopputervehdyksissä. Aineistoni perusteella näyttäisi siltä, että sota-ajan intiimissä kirjeenvaihdossa *rakas* eri muodoissaan on jossain määrin jopa konventionaalistunut osaksi alkutervehdyksiä. Juoksevassa tekstissä *rakas*-sanana käytön määrä vaihtelee kirjoittajien välillä, joskin vertailu on vaikeaa, koska kirjeet ovat eri kirjoittajilla eri mittaisia. Erot sanan käytössä johtunevat pitkälti idiolektieroista ja eroista persoonallisessa tyyliä, osin myös siitä, millaisia aiheita kirjoittajat tyypillisesti kirjeissään käsittelevät. Esimerkiksi Martta kirjoittaa paljon ikävästään ja rakkaudestaan puolisoaan kohtaan. Martan tunteikasta ilmaisua jäsentää ylipäättään runsas nimipuhuttelun käyttö, ja *rakas*-sanaa hän käyttää välillä suorastaan ylenpalttisesti (esimerkit 34 ja 35). Myös Väinöllä *rakas* eri muodoissaan on ikävän ja rakkauden ilmauksissa hyvin yleinen (esimerkit 36 ja 37).

(34) **Rakas rakas** kulta Väinö. Voi kun ei mitään tulisi ja minä saisin Sinut oman **rakkaani** takaisin luokseni. (SAK 501, 1.11.1939)

(35) Suo **rakas** minulle kaikki anteeksi, mitä minä olen tuottanut Sinulle **rakas** Väinö paha mieltä. (SAK 501, 1.11.1939)

(36) Odotan taas hartaasti että tämä kuukausi kuluisi pian, että pääsisin Sinun luoksesi **rakkaani**. (SAK 501, 17.2.1943)

(37) Minä kaipaen Sinua **rakas** joka solullani. (SAK 501, 12.8.1944)

Paljon käytettyjä hellittelysanoja puhutteluissa ovat myös *kulta* ja *kultaseni*. Ne keskittyvät kuitenkin vielä enemmän kuin *rakas*-sana ja sen eri muodot tietyille kirjoittajille, erityisesti Väinölle ja Einolle. Väinöllä puhuttelu *rakas (oma) kulta(se)ni* on erittäin yleinen ja käytössä juoksevassa tekstissä etenkin silloin, kun Väinö kirjoittaa ikävästään ja rakkaudestaan vaimoan kohtaan (esimerkki 38). Alkutervehdyksissä *rakas kultaseni* toistuu lähes kaikissa kirjeissä, hyvästelyissäkin usein (esimerkki 39). Einolla *kulta* ja *kultaseni* esiintyvät puhutteluissa vaihtelevissa yhteyksissä: muun muassa alkutervehdyksissä ja hyvästelyissä, kiitoksissa ja silloin, kun Eino kysyy vaimonsa mielipidettä johonkin asiaan (esimerkit 40 ja 41).

(38) Rakas oma kultani, minulla on Sinua ja pikku hiirulaisia niin tavattoman ikävä. (SAK 501, 8.8.1944)

(39) Kuulemiin nyt taas oma rakas kultaseni. Sano oikeen paljon terveisiä isin pienille hiirulaisille. (SAK 501, 12.8.1944)

(40) Kiitos **kulta** kahdesta paketista; housupaketti tuli tänään ja saappaat 2 päivää sitten. (SAK 054, 17.1.1944)

(41) Kuulehan **Kultaseni!** Mitäs tykkäisit jos haalisin kotiin jonain kauniina päivänä sellaisen sähköllä pelaavan kaappigramofonin. (SAK 054, 20.1.1944)

Muita aineistossani puhuttelusubstantiivina esiintyviä, puolisosta käytettyjä appellatiiveja ovat *poika*, *tyttö*, *tytti*, *isi*, *vaimo*, *eukko*, *äiti*, *ressu* (myös muodossa *reesu*) ja *rukka* sekä näihin perustuvat yhdyssanat, esimerkiksi *pikku-tyttö*, *pikkuvaimo* ja *isikulta* (myös erikseen kirjoitettuna). Lisäksi Olavi käyttää alkutervehdyksissä myös muuhun perheeseen viittaavia appellatiiveja, jotka jätän tässä huomiotta. Sanat *isi*, *tytti* ('tyttö'), *eukko*, *ressu* ja *rukka* ovat ilman kontekstiäkin luokiteltavissa ainakin jossain määrin affektisiksi nimityksiksi, kun taas sanojen *poika*, *tyttö*, *vaimo* ja *äiti* affektinen tulkinta puhutteluilmauksessa on yleensä ainakin osittain riippuvainen niihin liitetystä adjektiivimääritteestä (esimerkki 42). Esimerkissä 43 *tyttö* saa kuitenkin affektisen tulkinnan pelkän asiayhteyden perusteella.

(42) Rakas pikku vaimoni! (SAK 054, 25.7.1941)

(43) Kysyit ehdinkö olla Viipurissa illan. **Tyttö!** luulen, etten ehdi vaikka ehtisinkin, sillä Sinähän et ollut siellä. (SAK 481, 19.11.1939)

Erisnimen käyttö puhuttelussa vaihtelee kirjoittajien välillä, ja kaiken kaikkiaan se on vähäisempää kuin hellittelysanojen käyttö. Martta kuitenkin puhuttelee Väinöä etunimellä kaikkien kirjeidensä alkutervehdyksissä. Etunimen määritteenä on silloin joko *rakas* tai *rakas oma*. Myös juok-

sevassa tekstissä Martta kutsuu puolisoaan hyvin usein etunimellä. Puhuttelu liittyy useimmiten rakkaudentunnustuksiin tai voimakkaaseen kaipauksen ilmaisemiseen (esimerkki 44). Etunimellä puhuttelua esiintyy myös silloin, kun Martta ilmaisee huolta tulevaisuudesta (esimerkki 45). Vaikuttaa siltä, että Martalle nimipuhuttelu on tapa turvautua puolisoon, kun elämä on vaikeaa. Puhuttelu tuntuu yltyvän sitä mukaa, mitä vaikeammaksi Martta tilanteen kokee. Tämä ei koske pelkästään etunimen käyttöä, vaan nimipuhuttelua yleensä. Affektisuuden näkökulmasta etunimen ja hellittelysanojen käytössä ei siis ole kyse ole pelkästä läheisyyden ja kiintymyksen osoituksesta.

(44) Minä niin kauheasti ikävöin Sinua oma **Väinöni**. En tahtoisi asua erossa Sinusta hetkeäkään, ja kohta on kuukausi siitä, kun astuit junaan ja lähdit pois luotani tuntemattomille teille. (SAK 501, 4.11.1939)

(45) Voi rakas **Väinö**, minä pelkään taas niin kauheasti, miten nyt Sinun käy ja koko Suomen. (SAK 501, 1.11.1939)

Väinö puhuttelee Marttaa etunimellä joitakin kertoja. Esimerkit 46 ja 47 ovat kirjeestä, joka on kirjoitettu riitaisen puhelinkeskustelun jälkeen. Väinö pyytää kirjeessä Martalta anteeksi käyttötään puhelimesta ja vakuuttaa rakkauttaan. Esimerkissä 48 taas Väinö iloitsee lähestyvistä lomastaan.

(46) Rakas oma **Marttani**, anna isille anteeksi. (SAK 501, 9.8.1944)

(47) Rakkauteni Sinuun oma rakas **Marttani** on syvää ja kestävä. (SAK 501, 9.8.1944)

(48) Kyllä on ihanaa päästä taas luoksesi rakas, rakas **Marttani**. (SAK 501, 25.1.1943)

Olavi kutsuu vaimoaan alkutervehdyksissä usein etunimeltä, juoksevassa tekstissäkin silloin tällöin. Käyttö liittyy lähinnä sellaisiin tilanteisiin, joissa hän rohkaisee Annaa, puhuu tunteistaan tätä kohtaan tai vakuuttaa uskollisuuttaan (esimerkit 49 ja 50). Välillä Olavi käyttää etunimeä kohdistukseen sanansa juuri vaimolleen, sillä Olavin kirjeet on alkutervehdyksissä suunnattu usein myös perheen lapsille.

(49) – Älä nyt **Anna** ressuni tule toivottomaksi, uskon että tämä tästä selviää sentää niin me miehet kumminkin uskomme ja niin uskovat täällä kaikki upseeritkin, [...] (SAK 449, 19.11.1939)

(50) Niin **Anna** rakas, tiedäthän että me emme voisi antaa minkään laisten himojen [alleviivaus kirjoittajan] rikkoa tähän saakka onnellista perhe elämäämme, sillä onhan aikomuksemme saada lapsistamme siunausta itsellemme ja maailmalle, ja se ei ole mahdollista jos katkeruus asuu vanhempien sydämissä. (SAK 449, 21.2.1942)

Myös Helena puhuttelee puolisoaan muutaman kerran etunimellä. Kyse on tällöin joko alkutervehdyksestä tai hyvästelyihin liittyvästä toivotuksesta (esimerkki 51).

(51) Rakas oma **Veikko** toivon, että voit hyvin! (SAK 481, 16.12.1939)

Etunimen ohella kirjeaineistoni puhutteluissa käytetään myös lempinimiä. Eino puhuttelee alkutervehdyksessä vaimoan usein *Tipuliksi* (esimerkki 52). Lempinimen käyttö näyttää keskittyvän joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta jatkosodan alussa, pian avioliiton solmimisen jälkeen, kirjoitettuihin kirjeisiin. Veikko puolestaan tervehtii Helenaa kirjeen alussa toisinaan lempinimellä *Hipsukka*, *Hipsu* tai *Hippiäinen* (esimerkki 53). Sen sijaan juoksevassa tekstissä kummallakaan miehistä ei juuri ole tapana puhutella vaimoan erisnimellä.

(52) Rakas **Tipulini!** (SAK 054, 10.7.1941)

(53) **Hipsu** rakas! (SAK 481, 22.7.1944)

Erisnimen käyttäminen puhutteluissa näyttäisi olevan hyvin idiolektikohtaista ja kirjoittajan persoonallisesta tyylistä riippuvaista. Etenkin etunimen käyttö näyttäytyy hyvin vetoavana keinona verrattuna muihin hellitteleviin ilmauksiin puhutteluissa. Etunimeä käytetään alkutervehdyksen lisäksi rakkaudentunnustuksissa, anteeksipyyntöissä, ikävän ja huolen ilmauksissa, vastaanottajan rohkaisemisessa sekä hyvästelyihin liittyvissä toivotuksissa. Näin aineistoni tukee sitä aiempaa käsitystä etunimen käytöstä puhutteluissa, jonka mukaan etunimen käytölle pitää olla suomen kielessä jokin erityinen syy (Lappalainen 2015: 85; Seppänen 1989: 213). Intiimissä kirjeenvaihdossa erityisen syyn ei kuitenkaan tarvitse olla se, että puhuttelija odottaa vastaanottajalta jonkinlaista vastausta tai reaktiota. Tulkintani mukaan etunimeä käytetään erityisesti silloin, kun ilmaus on hyvin tunnepitoinen ja sanottavan tärkeyttä halutaan painottaa vastaanottajalle. Martalla etunimen käyttö vaikuttaisi olevan, kuten edellä esitin, myös tapa turvautua läheiseen ihmiseen.

Nimipuhutteluissa esiintyvistä määritteistä erottuu *rakas*-sanana ohella adjektiivi *oma* (myös *ikioma*), jota käyttävät paljon kaikki kirjoittajat Olavia lukuun ottamatta. Tätä omistamista tai jollekin kuulumista ilmaisevaa (KS s.v. *oma*) adjektiivia käytetään niin erisnimen kuin appellatiivin määritteenä (esimerkit 54–57). Lisäksi Helena ja Väinö käyttävät *oma*-sanaa joskus myös substantiivin asemassa (esimerkki 58).

(54) Viime yönä näin taas unta, että olit luonani rakas rakas **oma** Väinö. (SAK 501, 1.11.1939)

(55) Rakas **oma** pikku Tipulini! (SAK 054, 16.7.1941)

(56) Rakas **oma** tyttö, me tarvitsemme uskoa, elämän uskoa ja tietoisuutta siitä, että Suomi ei koskaan sorru, ainakaan ryssän edessä. (SAK 481, 30.11.1939)

(57) Kyllä vähän kateeksi käy kun joutuu lähettämään toisen miehen sinne, vaikka itseni mieli tekisi niin kamalasti päästä sinne Sinun luoksesi **oma** rakkaani. (SAK 501, 11.8.1944)

(58) Näkemiin rakas **oma**! (SAK 481, 19.7.1944, 30.7.1944)

Affektisuuden näkökulmasta *oma*-sanana voi nähdä intiiminä, kirjoittajan ja vastaanottajan välistä yhteenkuuluvuutta korostavana ilmauksena. Ek (2017: 35) on havainnut omasta kirjeaineistostaan, että *oma*-sanaa käytetään puhutteluissa määritteenä vasta siinä vaiheessa, kun pariskunnan suhde on edennyt vakaalle pohjalle. Omassa kirjeaineistossani adjektiivia käyttävät niin vasta kihloihin menossa olevat Helena ja Veikko kuin jo pidempään naimisissa olleet Martta ja Väinökin.

Nimipuhuttelua yleensä, sekä hellittelysanojen että erisnimen käyttöä, luonnehtii kirjeaineistossani se, että puhuteltava on nimipuhuttelun sisältävässä ilmauksessa jollakin tavalla puheenaiheena tai puhuteltava liittyy tai halutaan liittää ilmauksessa käsiteltävään asiaan. Juuri edellä mainitut rakkaudentunnustukset, ikävöinnit, rohkaisut, anteeksipyyntöt ja toivotukset ovat esimerkkejä tällaisista tilanteista. Myös mielipiteen kysyminen tai voinnin tai muiden asioiden tiedustelu, pyynnön esittäminen tai kiittäminen laukaisevat aineistossani usein nimipuhuttelun, eivät kuitenkaan yleensä etunimen käyttöä. Lauserakenteessa puhuteltavan puheenaiheena oleminen näkyy siten, että häneen viitataan joko pronomiinilla, persoonataivutuksella tai omistusliitteellä (esimerkit 59 ja 60).

(59) – **Älä** nyt Anna ressuni **tule** toivottomaksi, [...] (SAK 449, 19.11.1939)

(60) Rakas vaimoni, olen **Sinulle** koko sydämestäni kiitollinen että voimallisesti olet avannut silmäni näkemään, oikein. (SAK 054, 9.1.1944)

Silloin kun kirjoittaja keskittyy kertomaan esimerkiksi omista arkisista puuhistaan tai ylipäättään tapahtumista tai asioista, joihin vastaanottaja ei liity, nimipuhuttelua ei aineistossani juuri käytetä. Esimerkin 61 kaltaiset ilmaukset ovat siis harvinaisia. Pauli Saukkonen (1970) viittaa samaan ilmiöön todetessaan, että lauseenlisäkkeenä esiintyvä puhuttelu on suomen kielessä aidoimmillaan silloin, kun puhuteltavan persoona on sama kuin predikaattiverbin.

(61) Minä olen rakkaani nyt koettanut epätoivon vimmallalla etsiä mustikoita, mutta huonolla tuloksella. (SAK 501, 11.8.1944)

Leiwo, Luukka ja Nikula (1992) ovat todenneet, että puhutteluja vaihtamalla puhuja voi etäännyttää tai lähentää suhdettaan keskustelukumppaniinsa ja että puhuttelun muuttuminen keskustelun kuluessa kuvaa myös keskustelijoiden roolien muutoksia. Vaikka Leiwo ym. käsittelevät lähinnä situttelua ja teitittelyä, toteamus sopii myös nimipuhutteluun. Puhutteluilmausten vaihtelu – ja tulkin-

tani mukaan vielä enemmän se, käytetäänkö puhuttelua ylipäätään vai ei – heijastaa kirjoittajan asennoitumista kirjeen vastaanottajaan, kulloiseenkin puheenaiheeseen ja myös omaan itseensä. Mielenkiintoisen esimerkin tarjoaa kirje, jossa Martta kertoo Väinölle päätöksestään lähteä pois sukulaisten luota. Yleensä Martta käyttää runsaasti nimipuhuttelua, minkä tulkitsen ainakin osittain puolisoon turvautumiseksi, mutta esimerkin 62 pitkässä tekstikatkelmassa nimipuhuttelua esiintyy vain muutama kerran. Martta näyttäytyy itsenäisen roolin ottaneena perheenäitinä, joka on saanut vallitsevasta tilanteesta kyllikseen ja jonka päätä ei käännetä.

(62)

Kuule rakas. Ensi viikon alkuun korkeintaan odotan täällä. Sitten minä lähden. Minä en enää kertakaikkiaan jaksa olla vieraiden ihmisten vaivana. Ellen mitään muuta paikkaa keksi minne menisin, niin lähden Helsinkiin. Jos sota sitä ennen on syttynyt, niin silloin tietenkään en pääse, mutta, muuten lähden. Minäkin olen alkanut uskoa, ettei sotaa tule, ja lähden pois täältä. Nyt minä en enää yhtään tingi päätöksestäni. Ei Sinun rakas silti tarvitse meistä olla huolissasi, kyllä me aina pärjäämme, ettei meille mitään satu. Minä olen nyt niin sen ajatuksen vallassa, että lähden täältä, eikä minua muu kuin sodan syttyminen pidätä enää täällä. Toivottavasti ei nyt niin kauheata asiaa kuitenkaan tapahdu. Sinä varmaan rakas luulet, että minä nyt turhia puhun, mutta usko pois vaan. Minä en enää jaksa olla täällä ja lähden tuli sitten mitä tuli. Odotan aina niin jännityksellä uutisia ja Sinun kirjeitäsi, että olisiko niissä mitään tietoa paremmasta ajasta, mutta joka kerran olen pettynyt. Minua ei kuten jo sanoin, mikään muu kuin sodan syttyminen enää pidättelee täällä. Joka kerran syömään ruvetessa ja muulloinkin olen niin vaivaantunut, että se loppujen lopuksi käy hermoille. Lasten leluja ja romuja on joka paikassa ja koko ajan tunnen, että olemme liikoja ihmisiä täällä.

Toista se on Sinun rakas olla vieraassa paikassa, vaikka ikävöitkin meitä. Siellä saa olla niinkuin tykkää ja maksat olostasi siellä. Ei yksin vieraassa oleminen ole sitä kuin kahden lapsen kanssa. Olen todella nyt niin henkeen ja vereen asti täynnä matkakuumetta. Olen missä muualla tahto[-], mutta en täällä. Olen ollut jo tarpeeksi pitkän ajan. Kuukausi on niin pitkä aika ja täällä se on tuntunut kymmenkertaiselle.

Kun et Sinä olisi maininnut minun pois lähdöstäni täältä, ei se olisi saanut minussa niin suurta valtaa. Olin aina vaan hartaasti toivonut, odotellut uutisia ja pettynyt, mutta olin kuitenkin täällä, kun ei minusta minulla ollut muuta mahdollisuutta. Mutta sen ajatuksen vallattua mieleni, että on joku mahdollisuus päästä pois täältä, en minä enää jää en millään tänne.

[...]

(SAK 501, 11.11.1939)

Kaiken kaikkiaan nimipuhuttelu on aineistoni perusteella affektisena keinona moninainen. Alkutervehdyksissä sitä käytetään toisen merkityksellisyyden tunnustamiseen. Sillä, sisältyykö tervehdyksen puhutteluun erisnimi tai millaista hellittelyilmausta ylipäätään käytetään, ei tulkintani mukaan ole affektisuuden näkökulmasta kovin suurta merkitystä. Vaikuttaa siltä, että toisten kirjoittajien tyyliin kuuluu käyttää aina samanlaista aloitusta ja toiset vaihtelevat tervehdyksiään. Muualla kirjeessä nimipuhuttelua käytetään erityisesti vetoamisen, vakuuttamisen ja turvautumisen keinona, mutta myös esimerkiksi mielipiteen ja kuulumisten kysymiseen ja osana hyvästelyjä. Etunimellä puhutteleminen näyttäisi olevan muita nimipuhutteluja voimakkaampi ja harvemmin käytetty keino, joskin kirjoittajien väliset persoonalliset erot vaikeuttavat tulkintaa.

4.2 Lausetason affektiset keinot

Iso suomen kielioppi käyttää affektista suhtautumista tai arviota ilmaisevista, vakiintuneista lausekonstruktioista nimitystä eksklamatiivi- eli huudahduslause. Eksklamatiivilauseet muistuttavat rakenteeltaan interrogatiivi- ja deklaratiiivilauseita, joskus imperatiivilauseita, mutta ovat kuitenkin erotettavissa tunnusmerkittömistä kysymyksistä ja väitteistä. (VISK § 1710, 1712.) Seuraavassa erittelen kirjeaineistossani esiintyviä kiteytyneitä, affektisuutta ilmentäviä lausekonstruktioita sekä muita lausetasolla vaikuttavia affektisia aineksia Isoa suomen kielioppia mukailleen erikseen väitemuotoisten (luku 4.2.1) ja kysymysmuotoisten (luku 4.2.2) lauseiden alla. En kuitenkaan käytä nimitystä eksklamatiivi- eli huudahduslause, sillä huudahduksesta puhuminen synnyttää mielikuvan, joka ei sovi kaikkiin ilmauksiin. Tällaisia ilmauksia ovat esimerkiksi monet retoriset kysymykset, jotka kuitenkin tulkitsen merkitykseltään enemmän tai vähemmän affektisiksi. Muutenkin, kuten olen edellä luvussa 2.2.2 todennut, eksklamatiivisuuden tarkka määrittelyminen on tuskin mahdollista. Tämä ei silti tarkoita sitä, etteikö kirjeaineistossani ole ilmauksia, jotka olisi mahdollista luokitella tyyppillisiksi eksklamatiivisiksi lausumiksi.

4.2.1 Väitelauseet ja affektisuus

Väitelauseen prototyyppisenä tehtävänä voidaan pitää asiaintilojen kuvaamista. Affektiseksi konstruktioksi kiteytynyt väitelause ei kuitenkaan ensisijaisesti ilmaise asiaintilaa vaan välittää puhujan subjektiivista suhtautumista. (VISK § 1714.) Väitelauseen affektiseen tulkintaan voivat johtaa monenlaiset syntaktiset ratkaisut ja sanatason valinnat. Näitä ovat esimerkiksi verbialkuisuus, tietyt partikkelit sekä ekspletiiviset pro-sanat (VISK § 1712, § 1714–1716; Hakulinen & Karlsson 1995: 293).

Affektisuutta ilmentäviä väitelauseita esiintyy kirjeaineistossani huomattavasti enemmän kuin affektisia kysymyslauseita. Tavalla tai toisella affektisiksi luokiteltavia konstruktioita on kaikkien kirjoittajien teksteissä, joskin ne jakautuvat hyvin epätasaisesti. Selvästi yleisimpiä ovat erilaiset toivetta ilmaisevat konditionaalimuotoiset lauseet, joista käytän nimitystä toivomuksen konditionaali. Osalla kirjoittajista esiintyy erilaisia fokus- ja lohkeamarakenteita, joissa pro-sanoja käytetään ei-referentiaalisesti. Lisäksi aineistossani on esimerkkejä niin sanottujen konsekutiivisten konstruktioiden affektisestä käytöstä. Nostan esiin myös sävypartikkelien affektisen käytön, ja lopuksi esittelen verbialkuisuutta, joka usein liittyy väitelauseissa affektisuuden ilmaisemiseen.

4.2.1.1 Toivomuksen konditionaali

Konditionaalien niin sanotun normaalin käytön ja tunnusmerkkisen käytön välinen raja ei ole yksiselitteinen (Alhoniemi 1987: 103–104; ks. myös Yli-Vakkuri 1986: 191–207). Affektiseen käyttöön vakiintuneina voidaan kuitenkin pitää ainakin tiettyjä konditionaalissa olevia toivomuslauseita, jotka ovat Yli-Vakkurin (1986: 204–205) mukaan muodoltaan niin kutsuttuja itsenäistyneitä sivulauseita tai näiden päälauseparafraseja (konditionaalien käytöstä huudahduksissa ks. myös Penttilä 2002: 477; ilmaisevista eli ekspressiivisistä lauseista ks. Matihaldi 1979: 181–197). Itsenäistyneillä sivulauseilla Yli-Vakkuri (mp.) viittaa lausumapartikkelilla *kun(pa)*- tai *jos(pa)* alkaviin konditionaalilauseisiin ja näiden päälauseparafraseilla vastaaviin verbialkuisiin, yleensä *pa*-partikkelillisiin konditionaalilauseisiin.

Ison suomen kieliopin (VISK § 801) affektisiksi lausumapartikkeleiksi nimeämät liitepartikkelilliset *kunpa* (kahdella kirjoittajalla kirjoitusmuodossa *kumpa*) (esimerkit 63 ja 64) ja *jospa* (esimerkki 65) ovat molemmat tyypillisiä toivomuslauseiden aloittajia kirjeaineistossani. Ensin mainitusta on aineistossa 24 esiintymää, jälkimmäisestä 10. Lisäksi aineistossa on yksi *jospa*-alkuinen konditionaalilause, joka on toivomuksen sijasta tulkittavissa ehdotukseksi (esimerkki 66). Liitteellisten muotojen rinnalla aineistossa on yhteensä 10 esiintymää liitteettömistä muodoista *kun* ja *jos*, joista etenkin *kun* muodostaa ketjuja sävyartikkelien *nyt* ja *vain~vaan* kanssa. Nämä vahvistavat lauseen affektistä merkitystä, kun kliittinen sävyartikkeli *-pa* puuttuu (esimerkki 67). Sama tehtävä on verbiin liittyvällä *kin*-partikkelilla (esimerkki 68).

(63) **Kunpa** tässä taas **pääsisi** vaikkapa samanlaiselle lyhyelle lomalle kuin viimeksi. Se loma oli niin kamalan ihana. (SAK 501, 8.8.1944)

(64) **Kunpa** nyt koko tämä rähinä **loppuisi**, niin että saisimme olla aina yhdessä. (SAK 501, 6.8.1944)

(65) **Jospa voisin** nähdä Sinut Rakas se olisi paras joululahja! (SAK 481, 16.12.1939)

(66) **Jospa** me sittenkin **tulisimme** sinne rakas. Minulla on niin ikävä Sinua, ja kun vähän panimme sitä ajatusta alulle, onkin se valloittanut mielen kokonaan. (SAK 501, 8.11.1939)

(67) **Kun nyt vain** kaikki **kääntyisi** hyvin Suomelle. (SAK 501, 2.11.1939)

(68) Rakas **jos olisikin** jo lauantai ja saisin olla Sinun kanssasi, tuntuu kuin olisi vuosia siitä kun viimeksi tapasimme. (SAK 481, 26.11.1939)

Lausumapartikkelilla *kun(pa)*- tai *jos(pa)* alkavia konditionaalilauseita esiintyy Olavia lukuun ottamatta kaikilla kirjoittajilla, kuitenkin ylivoimaisesti eniten Martalla. Erot johtuvat osittain siitä,

että kirjeiden kokonaissanamäärä kirjoittajien välillä vaihtelee, mutta todennäköisesti myös yksilöllisistä eroista kirjoitustavassa sekä sitä, millaisia aiheita kukin kirjoittaja kirjeissään eniten käsittelee.

Verbialkuisista *pA*-partikkelillisista konditionaalilauseista (esimerkki 69) on koko kirjeaineistossa vain kolme esiintymää. Yhdelle kirjoittajista, Martalle, on sen sijaan tyypillistä verbialkuisten konditionaali-ilmausten käyttö ilman liitepartikkelia. Tällaisia lauseita on preesensmuotoisina hänen kirjeissään 14. Verbiä seuraa näissä ilmauksissa yleensä affektista merkitystä vahvistava sävypartikkeli *nyt* tai *vain~vaan*, usein molemmat (esimerkit 70 ja 71). Sävypartikkeli ei kuitenkaan ole välttämätön, vaan affektisen merkityksen synnyttämiseksi riittää pelkkä verbialkuisuuden ja konditionaalien yhdistelmäkin, kuten esimerkki 73 osoittaa.

(69) **Olisinpa** minä nyt niin kuin Kalle siellä Hämeenlinnassa. Mutta eipä vaan pääse niin vaan lähtemään täältä. (SAK 501, 12.8.1944)

(70) **Muuttuisi vain nyt** kaikki parhain päin. [- -] on sydämeni aivan sairas, kun pelkään niin rakas, jos sota syttyy. (SAK 501, 3.11.1939)

(71) Minä kaipaen Sinua niin kovasti, etten osaa sitä tässä sanoin kuvata. **Menisi nyt** kaikki tämä ohi pian, että pääsisimme kotiin. (SAK 501, 7.11.1939)

Martan käyttämät konditionaali-ilmaukset on mahdollista tulkita elliptisiksi toivomuslauseiksi, joista partikkeli *kunpa* tai *jospa* on jätetty pois (ellipsistä toivomuksissa ks. Matihaldi 1979: 191–192). Osassa tapauksista kyseeseen voisi tulla myös vaihtoehtoinen ellipsitulkinna. Esimerkkien 72 ja 73 kaltaiset konditionaalilauseet olisi mahdollista katsoa sivulauseiksi, joiden alusta on jätetty pois konjunktio *jos*. Tällöin konditionaalilause olisi toivomuksen sijasta osa toteavaa ilmausta (ks. Matihaldi mp.). Kieli-intuitioni perusteella tulkitsen Martan ilmaukset kuitenkin niin, että niistä ei puutu mitään eikä niitä siis pidä käsitellä elliptisinä rakenteina lainkaan. Oletan, että tietyn affektisen ilmaustarpeen toistuessa ilmaukset ovat kieliopillistuneet osaksi kielen merkityspotentiaalia (vrt. Visapää 2008: 20). Tätä tulkintaa tukee myös se, että Martta käyttää myös *kunpa*- ja *jospa*-alkuisia lauseita sekä yksinäislauseena (esimerkki 74) ja yhdyslauseen päälauseena (esimerkki 75) että sivulauseen asemassa (esimerkki 76).

(72) **olisi nyt** isi täällä, niin kaikki olisi niin hyvin, kun vain voisi olla. (SAK 501, 2.11.1939)

(73) **Olisit** rakas luonani, niin me ymmärtäisimme toisiamme puhumattakin. (SAK 501, 3.11.1939)

(74) **Kumpaa ei tulisi** sotaa. Se olisi kauheata menettää kalleimpamme. (SAK 501, 3.11.1939)

(75) **Jospa** minun ja Sinun rukoukset **auttaisivat** meidän kultaista isiämme, jota emme voisi milloinkaan unhoittaa, ja auttaisivat koko rakasta Suomen maattamme. (SAK 501, 3.11.1939)

(76) **Kumpaa** minä **saisin** olla luonasi rakas, niin olisi kaikki valoisampaa. (SAK 501, 1.11.1939)

Aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa verbialkuisia, *pa*-partikkelittomia konditionaalilauseita on toivomuksen ilmentämisen näkökulmasta käsitelty melko vähän. Iso suomen kieliopin (VISK § 1659) mukaan verbialkuisia väitelauseita, joiden verbi on konditionaalin preesensissä, käytetään vetoamuksina, pyyntöinä, ehdotuksina ja kehotuksina (*Tulisit mukaan / Olisitte jo hiljaa*). Vakiintuneina toivomuksen ilmentäjinä ISK (mp.) mainitsee kolmannessa persoonassa olevat verbialkuiset konditionaalilauseet, joista puuttuu subjekti (*Näissä tuoleissa ei ole hyvä istua, **toisivat ne vanhat takaisin***). Anneli Kauppinen (1998: 187) kutsuu toivomusta ilmentäviä, tyypillisesti subjektittomia³ ja verbialkuisia konditionaalilauseita optatiivirakenteiksi. Hän ei kuitenkaan rajaa optatiivia koskemaan pelkästään kolmannessa persoonassa olevia lauseita. Martan käyttämistä ilmauksista suurin osa on kolmannessa persoonassa, mutta subjektittomia Martan ilmaukset eivät ole harvoja ensimmäisen ja toisen persoonan (ks. esimerkki 73) tapauksia lukuun ottamatta.

Toisin kuin ISK:n esittelemässä ilmaustyyppissä Martan käyttämässä konditionaali-ilmauksissa toivomus kohdistuu pikemminkin asiaintilaan kuin inhimillisen toimijan käyttäytymiseen. Ilmaukset eivät pyri velvoittamaan puhuteltavaa tai muuta puheenaiheena olevaa tahoaa, vaan niissä hallitsevana on ekspressiivinen funktio (ks. Yli-Vakkuri 1986: 204). Tämä ekspressiivisen funktion hallitsevuus koskee esittelemäni toivomuksen konditionaalien muitakin muotoja. Kauppinen (1998: 187–189) puolestaan ei erottele niin sanotun perusoptatiivin⁴ kuvauksessaan ilmauksia, joissa toive kohdistuu enemmän tai vähemmän velvoittavasti inhimilliseen toimijaan, niistä ilmauksista, joissa toiveen kohteena on asiaintila.

Lausumapartikkelilla *kun(pa)* tai *jos(pa)* alkavilla ja verbialkuisilla konditionaali-ilmauksilla on kirjeaineistossani hyvin samanlainen affektinen merkitys: molempia kirjoittajat käyttävät voimakkaan toiveen tai haaveen ilmaisemiseen. Useimmiten kyse on puolison tai kihlatun ikävöimisestä. Veikko ja Väinö haaveilevat sekä lomasta rakkaansa luona (esimerkit 63, 68 ja 69) että pääsystä kokonaan kotiin (esimerkki 64). Helena toivoo saavansa omansa luokseen edes jouluksi (esimerkki 65) ja haaveilee sodan jälkeisestä tulevaisuudesta (esimerkki 77). Martta miettii, miten hyvin kaikki

---

³ Kauppinen aineistoesimerkeissä on mukana myös joitakin subjektin sisältäviä lauseita (esim. *Sois jo tuo kello*). Kuten Martan lauseissakaan, niissä subjektin tarkoite ei ole inhimillinen toimija.

⁴ Verbialkuisen perusoptatiivin lisäksi Kauppinen (1998: 190–192) esittelee rakenteita, joissa optatiivin tukena on partikkeli. Näistä osa vastaa edellä esittelemiäni *kun(pa)*- ja *jos(pa)*-alkuisia toivomuslauseita, osa on lähinnä ehdotuksiksi tulkittavia (esim. *Jos laittas kaffipannun tulele* [sic]).

olisi, jos puoliso vain olisi lähellä (esimerkit 72, 73 ja 76). Martan kirjeissä puolison ikävöintiin sekoittuu myös toive päästä pois sukulaisten nurkista takaisin omaan Helsingin kotiin (esimerkit 71 ja 78).

(77) Kumpu nyt 5 vuotishääpäivämme saisimme viettää kaikki yhdessä se olisi jotain silloin pitäisimmekin isot juhlat varmasti silloin on jo sotakin loppu. (SAK 481, 17.7.1944)

(78) Kumpu pääsisimmekin omaan kauniiseen kotiimme. Siellä olisi todella niin rauhallista, kun ei olisi aina palvelija nuuskimassa joka askelta ja sanaa. (SAK 501, 2.11.1939)

(79) Kun et vain rasittuisi liiaksi, siitä olen huolissani. (SAK 054, 31.12.1943–1.1.1944)

(80) Tietysti Sinulla nyt on ollut kamalan paljon hommia kun kasvimaa on saanut puskea rikka-ruohoa. Kunpa minä pääsisin sinne rakkaani niin voisin sinua auttaa. (SAK 501, 6.8.1944)

(81) Jospa Jumala antaisi Suomen kansalle sen synnit anteeksi ja auttaisi vielä kerran suomalaisia. (SAK 501, 3.11.1939)

(82) Tahtoisin niin olla luonasi. Siinä on maailman parhain paikka. ei nyt vaan kova kohtalo riistäisi minulta Sinua. (SAK 501, 3.11.1939)

Paitsi ikävää toivomuslauseet kuvastavat myös huolta ja pelkoa. Huolta kannetaan niin puolisoista (esimerkit 75, 79 ja 80) kuin koko Suomen tulevaisuudesta (esimerkit 75 ja 81). Sodan pelko ja rakkauden menettämisen pelko kietoutuvat toisiinsa (esimerkit 74 ja 82).

4.2.1.2 Pro-sanat affektisuuden ilmentäjinä

Tietynrakenteiset väitelauseet, joissa jokin pro-sana on ekspletiivisessä käytössä, voivat saada affektisen tulkinnan (VISK § 1715). Ekspletiivisellä tarkoitetaan elementtiä, joka ei ilmauksessa viittaa mihinkään tarkoitteeseen, vaan esiintyy tietyn lausepaikan muodollisena täyttäjänä. Tavallisimmin ekspletiivisenä käytetään pronominia *se* ja partikkelia *sitä*. (VISK, määritelmät.) Kirjeaineistossani tällaista pro-sanojen käyttöä esiintyy erityisesti Martalla ja Einolla muun muassa niin sanotuissa fokus- ja lohkeamarakenteissa.

Fokusrakenteeksi kutsutaan ilmaustyyppiä, jossa jokin lauseen osa nostetaan esille, fokukseksi, rakenteellisin keinoin (VISK, määritelmät). Esimerkeissä 83 ja 84 tällaisena rakenteellisena keinona on alkuasemaisen NP:n jäljessä esiintyvä ekspletiivinen pronomini *se/ne*.

(83) Olemme joka päivä odottaneet postia saapuvaksi kuin pienet lapset, mutta mitään ei vielä ole tullut. Arvaan että olet ainakin kolme kirjettä jo laittanut matkaan ja se se sapettaakin kun ei vaan tule, sillä siitäkään ei tiedä ovatko lähetetyt tulleet perille sinne. (SAK 054, 7.7.1941)

(84) Syön kyllä aivan tarpeekseni, mutta se harmi, että meidän yhä jatkuvasti on täytynyt olla täällä ja niin polttava ikävä Sinuun rakas. Nehän ne ovat laihduttaneet minua. Ei siinä syöminen auttaisi yhtään. (SAK 501, 11.11.1939)

Esitellyn kaltainen fokus rakenne saa Ison suomen kieliopin (VISK § 1715) mukaan affektisen tulkinnan konteksteissa, joissa puhetoimintana on esimerkiksi kiistely, vakuuttelu, kehuskelu tai moitiskelu. Sama konstruktio ei siis välttämättä ole erikoistunut vain tietyn tunnetilan tai asenteen ilmaisemiseen, vaan samalla keinolla on mahdollista ilmaista hyvin erilaista positiivista tai negatiivista suhtautumista (VISK § 1707). Tämä näkyy myös kirjeaineistossani. Esimerkissä 83 Eino ilmaisee turhautumistaan postin hitaaseen kulkuun ja siitä johtuvaan epätietoisuuteen. Hän on juuri kuullut uutisista, että Helsinkiä on pommitettu, ja on huolissaan vaimostaan. Esimerkissä 84 Martta puolestaan pyrkii vakuuttamaan puolisonsa siitä, että hän ei ole laihtunut syömättömyyden vaan ikävöinnin takia ja myös sen vuoksi, että hän ei viihdy sukulaisten luona. On mahdollista, että puoliso on ollut huolissaan ruoan riittävydestä tai kehottanut vaimoaan syömään paremmin.

Etenkin muissa kuin subjektialkuisissa lauseissa *se*-pronominin kanssa vastaavalla tavalla ekspletiivisesti käyttäytyy partikkeli *sitä* (VISK 1715). Tämä pronomini lähtöinen partikkeli on tavallinen varsinkin nollapersoonaisissa ja passiivilauseissa mutta esiintyy myös muun muassa eksistentiaalilauseissa (VISK 827), joita esimerkit 85 ja 86 edustavat. Esimerkissä 85 Eino luettelee ensin tarvikkeita, joita toivoo vaimonsa lähettävän, ja toteaa sitten, että luettelosta tulikin pitkä. Toteamus saa paljoksuvoimaa merkityksensä jo siitä, että jaotontarkoitteista sanaa *lista* käytetään partitiivisubjektina, mutta ekspletiivisesti toimiva partikkeli *sitä* vahvistaa vielä tätä merkitystä yhdessä *kukkurapäällä*-ilmauksen kanssa. Affektinen tulkinta syntyy siis tavallaan kolmen erilaisen, kielen eri tasoja edustavan elementin yhteisvaikutuksesta. Esimerkissä 86 Helena pohtii, mitä puoliso ajattelee perheeseen syntyneen lapsen sukupuolesta. Hän olettaa puolisonsa toivoneen tyttöä, kuten itse toisessa yhteydessä kertoo toivoneensa. Partikkeli *sitä* tuo eksistentiaalilauseeseen affektisen merkityksen, mutta vasta konteksti antaa tälle merkitykselle negatiivisen, harmittelevan sävyn. Toisenlaisessa kontekstissa merkitys voisi sävyttyä positiivisesti. Lauseen affektisuutta vahvistamassa on myös sävypartikkeli *sitten*.

(85) Ja jos saisit tupakkaa jostain, niin se olisi ponteva asia. Mieluummin ”pöllejä”. Ja sitten se imuke myös ja yksi pala saippuaa naaman pesua varten. Siinä sitä oli listaa taas oikein kukkurapäällä. (SAK 054, 7.7.1941)

(86) Niin nyt sitä meidän perheessä on sitten toinen poika, taidat olla kovin pettynyt kun uusi tulokas oli poika eikä tyttö. Minä en oikeastaan enään osaa olla sillä oli pääasia että poika tuli elävänä, vähältä piti, sillä kääntyessään hänelle oli jäänyt napanuora kaulaan hirttosilmukaksi onneksi huomasivat sen ajoissa niin ettei se kuristanut sitä pientä. (SAK 481, 22.7.1944)

Lohkeamarakenteiksi kutsutaan ensisijaisesti puhutussa kielessä esiintyviä ilmaistyyppisiä, joissa samaan tarkoitteeseen ikään kuin viitataan kahdesti yhden lausuman kuluessa (VISK 1064). Kirjeaineistostani on eriteltävissä kolme erityyppistä lohkeamarakennetta. Esimerkki 87 edustaa rakennetta, jossa alkuasemainen pronomini *se* toistuu lauseen lopussa.

(87) Vai olet Sinä innostunut uudistamaan vaatevarastoasi. No sehän on hienoa se, sillä nyt kun on vaikea saada uusia ja lisäksi ovat huonoja mitä saa, niin täytyy vain tonkia vanhat esille ja laittaa uuteen uskoon. Se on oikein se. (SAK 054, 25.1.1944)

Esimerkissä Eino kehuu vaimoaan, joka on ryhtynyt korjaamaan vanhoja vaatteitaan. Lohkeamarakenne toistuu kahdessa peräkkäisessä virkkeessä ja ilmentää tulkintani mukaan vakuuttelua: Eino haluaa saada vaimonsa vakuuttuneeksi siitä, että tämä toimii juuri oikealla tavalla tilanteessa, jossa kaikesta tavarasta on pulaa. Samalla vakuuttelu toimii myös rohkaisuna. Rivien välistä on mahdollista lukea: ”Kyllä sinä pärjät, kun olet noin aikaansaava ja kekseliäs.”

Muita kirjeaineistossani esiintyviä lohkeamarakenteita ovat niin sanottu lohkeama eteenpäin (esimerkit 88 ja 89) sekä lohkeama alkuun (esimerkki 90). Lohkeama eteenpäin on rakenne, jossa NP:n varsinainen leksikaalinen aines on heittynyt lausuman loppuun lisäykseksi ja lauseeseen integroituneena lauseenjäsenenä NP:tä edustaa pronomini. Myös lohkeamassa alkuun NP sijaitsee kahdessa paikassa lausumaa, mutta nyt leksikaalinen aines on lauseen edellä niin sanottuna syntaktisena etiäisenä. (VISK § 1018, § 1064; Hakulinen & Karlsson 1995: 307.)

(88) Sinä rakas heti muistat minua kirjeillä ja rahalla. Se on niin kultainen meidän isimme, ettei toista ole maailmassa. (SAK 501, 4.11.1939)

(89) Se on semmoinen sirpukka se pieni Liisatyttö. Hän on nyt niin parhaassa iässä (SAK 501, 9.11.1939)

(90) Se jalkinetilanne se on tosiaan vaikea Sinulla. Sikäli saan sitä vähän autettua että saat hiihtokengät lähitulevaisuudessa. (SAK 054, 25.1.1944)

Lohkeama eteenpäin ja lohkeama alkuun ovat tulkintani mukaan ensisijaisesti informaatiarakennetta palvelevia konstruktioita (ks. lohkeamarakenteesta keskustelupuheessa Etelämäki 2006: 64–95), eikä niitä voi pitää varsinaisesti affektiseen tehtävään vakiintuneina. Affektisuus on kuitenkin häilyvärajainen ilmiö, ja juuri raja-alueiden tarkastelu voi paljastaa ilmiöstä jotakin uutta. Lohkeamarakenteiden tarkastelu on perusteltua myös siksi, että kyseiset rakenteet ovat etupäässä puhutun kielen ilmauksia, jotka kirjoitetussa kielessä käytettyinä voivat saada erityisiä merkityksiä.

Eteenpäin aukeavan lohkeaman voi nähdä affektisena keinona siinä mielessä, että lohkeaman avulla lauseen puheenaihetta on mahdollista ikään kuin pidätellä. Tarkoitan tällä sitä, että lauseen

subjektina oleva taaksepäin viittaava pronomini ei ole tarkoitteeltaan yksiselitteinen, ja vasta puheena olevan teeman koko leksikaalisen sisällön ilmipaneminen lauseenloppuisena lisäyksenä täydentää ilmauksen (ks. Hakulinen & Karlsson 1995: 307). Tämä teeman viivästyminen ei kuitenkaan tulkintani mukaan laukaise affektista merkitystä ilman affektisia sanavalintoja. Tällaisia sanavalintoja esimerkeissä 88 ja 89 ovat erityisesti hellittelyä ilmentävät johdokset *isi* ja *sirpukka* sekä adjektiivi *kultainen*. Molemmat Martan ilmaukset ovatkin affektiselta sävyltään hellitteleviä. Esimerkissä 88 Martta kehuu puolisoaan suorastaan parhaaksi maailmassa, ja esimerkissä 89 hellän kuvauksen kohteena on toinen perheen tyttäristä.

Esimerkissä 90 lohkeama alkuun esittää lauseen teeman muusta lauserakenteesta erillisenä topiikkina (ks. Hakulinen & Karlsson 1995: 307). Informaatorakenteen näkökulmasta lohkeaman funktiona esimerkissä voidaan pitää sitä, että se kertoo Einon siirtyvän käsittelemään uutta aihetta kirjeessään (ks. Etelämäki 2006: 64–95). Affektisuuden näkökulmasta lohkeamarakenteen voi tulkita korostavan puheenaiheen tärkeyttä Einolle, ikään kuin alleviivaavan tai otsikoivan sen. Otsikointi kertoo, että Eino on kiinnostunut jalkineasiasta, jonka vaimo on ilmeisesti omassa kirjeessään ottanut esille. Hän on mahdollisesti myös miettinyt ratkaisua vaimonsa ongelmaan. Asian tuttuus käy ilmi leksikaalisen NP:n saamasta, määräisyyttä ilmaisevasta pronominaalisesta tarkenteesta *se*. Modaalinen partikkeli *tosiaan* kertoo puolestaan, että Eino on samaa mieltä vaimonsa kanssa jalkinetilanteen vaikeudesta; vaimo ei hänen mielestään liioittele tai valita turhasta.

4.2.1.3 Konsekutiiviset konstruktiot affektisessä käytössä

Ilmaustyyppinä *niin x että* (*Siellä oli niin hauskaa, että haluan lähteä pian uudestaan*) sekä *olla sellainen että* (*Hän on sellainen (tyttö) että tulee toimeen kaikkien kanssa*) kutsutaan isossa suomen kieliopissa konsekutiivisiksi, seurausta painottaviksi, konstruktioiksi. Tyyppiin *niin x että* kuuluu adjektiivi, adverbi tai prepositio, intensifioiva astemääräite *niin* (tai *noin* tai *näin*) sekä *että*-lause. Hallitseva lause ilmaisee ominaisuuden pätevän jonkinasteisesti, ja alisteinen lause täsmentää tämän asteen seurausten kannalta. Rakenteessa *olla sellainen että* on puolestaan kyse yleistyksen esittämisestä. Rakenne sisältää joko proadjektiivin *sellainen ~ semmoinen* ja *että*-lauseen tai proadjektiivillisen NP:n ja *että*-lauseen. Asiointi, jonka *että*-lause ilmaisee, ymmärretään puheena olevan ominaisuuden tyyppilliseksi seuraukseksi. (VISK § 1160–1161.)

Konsekutiivisten konstruktioiden affektista käyttöä on aiemmassa kirjallisuudessa käsitelty hyvin niukasti. Aineistoni muutamat ilmaustyyppien esiintymät edustavat kuitenkin tulkintani mukaan

selkeästi affektiseen käyttöön vakiintunutta keinoa. Seuraava esimerkki konstruktion *niin x että* käytöstä on peräisin Väinön kirjeestä:

(91) Tytöt kirjoittivat **niin nätin kirjeen** minulle **että**. (SAK 501, 12.2.1943)

Väinön ilmauksessa *niin x että* -konstruktion affektinen tulkinta syntyy siitä, että alisteisen lauseen tilalla rakenteessa on pelkkä *että*-sana. Näin hallitsevan lauseen ilmaiseman ominaisuuden aste jää sen seurausten kannalta kokonaan täsmentämättä. Eeva-Leena Seppäsen ja Ilona Herlinin (2009: 225) mukaan voidaan ajatella, että tällaisissa ilmauksissa *että*-sanan tehtävänä on vain indeksoida sitä tunnetta tai reaktiota, jonka skaalalle asetettu ominaisuus (esim. kirjeen nättiys) puhujassa synnyttää. Samalla hallitsevassa lauseessa esitetty luonnehdinta voimistuu entisestään (mp.). Esimerkin 91 tapauksessa Väinö on ilmiselvästi hyvin ilahtunut tyttäriltään saamastaan kirjeestä, jonka ominaislaatua hän haluaa erityisesti korostaa.

Rakenteen *olla sellainen että* affektista käyttöä kirjeaineistossani edustavat seuraavat Olavin ja Martan ilmaukset:

(92) voikaa nyt hyvin ja sinä Annaseni, kyllä minä sinut sitten puristelen ja halailen kun tulen, ei- me ensimmäisenä yönä nukutakkaan eri sänkyissä vaan ollaan **sellaisessa solmussa että**. (SAK 449, 7.11.1939)

(93) Siellä oli **sellaiset itkumarkkinat, että pois tieltä**. (SAK 501, 9.11.1939)

Olavin ilmaus esimerkissä 92 rinnastuu edellä esittelemääni Väinön ilmaukseen: myös siinä alisteisen lauseen konstruktiossa korvaa pelkkä *että*-sana. Proadjektiivin sisältävän NP:n tarkoite jää siis vaille spesifiointia. Esimerkissä 93 puolestaan alisteisen lauseen tilalla on *että*-sanaan liittynyt lausekemuotoinen ilmaus *pois tieltä*. Tällainen huudahduksenomainen ilmauskaan ei varsinaisesti kerro mitään ominaisuudelle tyypillisestä seurauksesta. Kuten esimerkin 91 *niin x että* -konstruktiossa myös esimerkkien 92 ja 93 ilmauksissa korostuukin kirjoittajan affektinen asenne. Kyse on jonkinlaisesta paljoksunnasta, joka kohdistuu proadjektiivillisen NP:n tarkoitteeseen. Olavin ilmauksessa paljoksunta on lähinnä miehekkään ylpeilyn laatuista, Martalla ennemminkin kauhistelua.

4.2.1.4 Sävyartikkelit affektisten merkitysten synnyttäjinä

Monien partikkelien tehtävänä on tuoda lausumiin lisämerkityksiä (VISK § 1717). Etenkin sävyartikkelien affektinen käyttö on väitelauseissa moninaista: toisinaan partikkeli vastaa yksin lauseen affektisestä merkityksestä, joskus partikkelin tehtävänä on voimistaa affektista tulkintaa, jonka lauserakenne synnyttää jo ilman partikkelia. Edellä toivomuksen konditionaalien yhteydessä olen sivunnut

itsenäisten sävyartikkelien *nyt* ja *vain~vaan* sekä kliittisen sävyartikkelin *-pA* käyttöä. Viimeksi mainittua käsittelemän myös verbialkuisuuden yhteydessä luvussa 4.2.1.5.

Sama sävyartikkeli voi jossakin kontekstissa antaa lausumalle positiivisen affektisen sävyn, toisessa kontekstissa taas negatiivisen. Aina partikkelin lausumaan tuoma lisämerkitys ei ole yksiselitteisesti affektinen. Kuten edellä lohkeamarakenteiden yhteydessä toin esiin, pidän erilaisten rajatapaustenkin käsittelemistä silti aiheellisena, koska ne voivat kertoa affektisuudesta ilmiönä jotakin uutta. Sävyartikkelit muodostavat kuitenkin affektisen merkityksen näkökulmasta niin laajan ja monimutkaisen kokonaisuuden, että sen kattava käsittely vaatisi oman tutkimuksensa. Otan siksi sävyartikkeleista yksityiskohtaiseen tarkasteluun vain kliittisen partikkelin *-hAn*, jota aineistoni kirjoittajat käyttävät melko runsaasti.

Ison suomen kieliopin (VISK § 830) mukaan liitepartikkelin *-hAn* päätehtävänä on implikoida, että lauseen ilmaisema asiointi on puhujille yhteistä, jollakin tavalla tuttua tietoa. Lausuman puhefunktiosta sitten riippuu, millaisia tulkintoja implikaatio voi lausumaan aiheuttaa (mp.). Kirjeaineistossani *hAn*-partikkelia esiintyy selvästi eniten erilaisissa väitemuotoisissa lauseissa, jonkin verran myös kysymysmuotoisissa lauseissa sekä kehotuksissa. Kirjoittajien välillä näyttäisi olevan jonkin verran eroa partikkelin käytön runsaudessa ylipäätään, ja lisäksi eroa on siinä, millaisissa lauseissa partikkelia käytetään.

Väitemuotoisiin lauseisiin partikkeli *-hAn* voi tuoda moninaisia sävyjä riippuen asiayhteydestä sekä siitä, mihin lauseenjäseneen partikkeli liittyy. Jälkimmäiseen seikkaan kytkeytyy myös sanajärjestys, sillä partikkeli *-hAn* liittyy aina (hallitsevan) lauseen ensimmäiseen jäseneen (VISK § 829). Kirjeaineistoni väitemuotoisista *hAn*-partikkelin sisältävistä lauseista selkeästi suurin ryhmä ovat predikaattialkuiset lauseet (esimerkit 94–96), mutta myös subjektialkuisia (esimerkki 97) ja adverbiaalialkuisia (esimerkki 98) lauseita on melko paljon. Muutamassa tapauksessa *hAn*-partikkelin sisältävä väitelause alkaa predikaatiivilla (esimerkki 99) tai objektilla (esimerkki 100). Lisäksi oman ryhmäkseen voi erottaa lauseet, jotka alkavat adverbiaalikonjunktion ja liitepartikkelin muodostamalla leksikaalistumalla *kunhan* (esimerkki 101).

(94) **eihän** sille mahda mitään kun väsyttää. Sain**han** minä silti olla luonasi. Istuin ensin sängyn vierellä, mutta kun rupesi palentamaan, tulin minäkin peitteen alle. (SAK 501, 10.11.1939)

(95) Rakas, et olisi saanut puhuakaan mistään joululahjoista ja siksitoiseksi olenhan minä saanut erään kultaisen kapineen, joka on minulle rakkaampi kuin monet joululahjat. (SAK 481, 1.1.1940)

(96) Onhan epäilyksi usein ollut aiheellinenkin, en sitä halua väittää. Nyt kuitenkin kirjeessäsi epäilit taas minua juhlimisesta ja minusta tuntui se niin pahalta. (SAK 501, 9.8.1944)

(97) Illalla pelkäsin kamalasti, että saan anginan. Kurkkuni oli niin kipeä ja minua vilusti niin kauhean kovasti. Shän ei sopisi ensinkään piirustuksiin, että minä täällä sairastuisin. (SAK 501, 2.11.1939)

(98) Rakas oma tyttö, me tarvitsemme uskoa, elämän uskoa ja tietoisuutta siitä, että Suomi ei koskaan sorru, ainakaan ryssän edessä. Tänäänhän ne kuulemma aloittivat Tervetuloa! (SAK 481, 30.11.1939)

(99) Voi rakas oikein – oikein hyvin ja reipas tuuli olkoon kanssasi. Teen täällä samalla tavoin joten siten teemme molemmat sitä samaa – niin kuin onnellisen avioparin sopiikin. Ja onnellisiahan me olemmekin – eikö totta? (SAK 054, 16.7.1941)

(100) Mustikoita täältä on aivan mahdotonta saada. Ensiksikin täällä kasvaa niitä hyvin vähän ja toiseksi täällä ei ole sellaista väkeä joka joutaisi marjaan. Tämähän on osaksi evakuoitu, niin että kasvavat lapset ja vanhukset, jotka juuri joutaisivat poimimaan, ovat poissa. (SAK 501, 15.8.1944)

(101) Toivokaamme, että muutaman ajan kuluttua saamme yhdessä nauttia hämäläisen luonnon kauneudesta. Ja miksemme voisi kunhan meidän molempien kriisit ovat ohi. (SAK 481, 6.7.1944)

Partikkelin *-hAn* sisältävää väitelausetta käytetään aineistossani eniten edellä esitetyn perustelemiseen tai selittämiseen tai ylipäätään jostakin asiasta muistuttamiseen. Muistutuksena tai selityksenä toimiminen perustuu siihen, että partikkeli merkitsee väitelauseen sisältämän proposition tunnetuksi, itsestään selväksi tosiasiaksi (VISK § 830). Ilmauksen affektinen sävy ja se, onko ilmaus ylipäätään tulkittavissa affektiseksi, riippuu näissä tapauksissa lauseen asiasisällöstä ja laajemmasta tekstikontekstista.

Aineistossani on paljon tapauksia, joissa ilmauksen sävy on asiallisen toteava. Esimerkin 100 marjanpoimintaa koskeva kommentti on juuri tällainen. Väinö vain selittää vallitsevaa tilannetta eikä ota siihen erityisesti kantaa. Esimerkissä 94 Martan kirjoituksen sävy sen sijaan on aivan toisenlainen, hellän rakastava. Väinö on vastikään ollut lyhyellä lomalla ja loman jälkeen lähettämässään kirjeessä ilmeisesti pahoitellut vaimolleen sitä, että oli illalla nukahtanut niin aikaisin. Ilman sävyartikkelin Martan ilmaukset saivat ainakin lievän affektisen tulkinnan, ensimmäinen lause verbialkuisuuden, jälkimmäinen verbialkuisuuden ja ilmipannun persoonapronominin myötä. Lempeän rakastava ja ymmärtävä sävy on tulkintani mukaan kuitenkin peräisin *hAn*-partikkelista, jolle on ominaista ilmausta lieventävä vaikutus (ks. NS s.v. *-hAn*). Esimerkissä 95 puolestaan on sävyartikkelin, ilmipannun persoonapronominin ja sanavalinnan yhteisvaikutuksesta aistittavissa hellittelevän leikillistä sävyä. Helena muistuttaa esimerkissä Veikkoa pariskunnan tuoreesta kihlauksesta. Esimerkin 97 sävy taas on aivan erilainen. Martta kuulostaa kommentissaan väsyneen huolestuneelta, ehkä aavistuksen ärtyneeltäkin. Pienten lastensa kanssa sukulaisten nurkissa asuvalla äidillä kun ei yksinkertaisesti ole

varaa sairastua. Tässäkään esimerkissä lausuman affektinen tulkinta ei synny pelkästään *hAn*-partikkelin läsnäolosta. Tulkintaan vaikuttaa myös pronominisubjektin korrelaattina oleva sivulause, joka on tunnusmerkkisesti verbiloppuinen ja saa sellaisenaan asiasisällöstä riippumatta ainakin lievästi negatiivisen sävyn (ks. myös VISK § 1390).

Tyypillisiä *hAn*-partikkelin käyttötilanteita kirjeaineistossani ovat myös erilaiset myönnyttelyt. Muodoltaan nämä myönnyttelyt ovat verbialkuisia väitelauseita (ks. VISK § 830). Jo verbialkuisuus sinällään tuo lauseisiin affektisen tulkinnan mahdollisuuden (ks. luku 4.2.1.5). Esimerkki 96 on kirjeestä, jonka Väinö on kirjoittanut Martalle riitaisen puhelinkeskustelun jälkeen. Martta on ilmeisesti epäillyt miestänsä juhlimisesta ja alkoholin käytöstä, ja nyt Väinö haluaa puolustautua. Hän myöntää ensin *hAn*-partikkelin sisältävää lausetta käyttäen, että on joskus sortunut juhlimaan, mutta antaa seuraavassa virkkeessä ymmärtää, että tällä kertaa vaimon epäily on väärä. Partikkeli tuo lausumaan sovittelevaa sävyä, johon kuitenkin sekoittuu mielipahaa. Myös esimerkki 102 on Väinön kirjeestä. Siinä *hAn*-partikkelin sisältävää myönnyttelyä seuraa välittömästi *mutta*-alkuinen kontrastiivinen näkökulma.

(102) Onhan ne lyhyet lomatkin sentään parempi kuin ei mitään, mutta kyllä minä niin hartaasti toivoisin pääseväni palaamaan sinun luoksesi rakkaani. (SAK 501, 6.8.1944)

Esimerkin ilmaus muistuttaa rakennetta, jota Jarkko Niemi (2010) kutsuu myönnyttelymuotiksi. Myönnyttelymuotti rakentuu indikatiivimuotoisesta, mahdollisuutta ilmaisevasta modaaliverbistä, *hAn*-partikkelista, itsenäisestä sävypartikkelista *sitä* sekä modaaliverbin täydentävästä A-infinitivistä (*Voihan sitä olla tuotakin mieltä*, esimerkki Niemen) (mts. 196). Niemen tarkastelemissa esimerkeissä myönnyttelymuotin esiintymää seuraa kontrastiivinen *mutta*-lause, aivan kuten Väinönkin ilmauksessa. Väinön mielestä lomat ovat kyllä mukavia mutta eivät kuitenkaan mitään verrattuna siihen, että sota loppuisi ja hän pääsisi kokonaan kotiin. Partikkelin *-han* tuoma lisämerkitys on tässä jonkinlainen sekoitus myönnyttelyä ja varauksellisuutta, mutta ilmauksen affektiseen tulkintaan vaikuttavat myös muut lauserakenteen piirteet sekä koko ilmauksen asiasisältö. Lauserakenteen piirteillä viitataan myönnyttelyosan verbialkuisuuteen sekä pronominitarkenteen (*ne lomatkin*) ja fokuspartikkelin (*sentään*) käyttöön. Myös kontrastiivisessa lauseessa käytetty sävypartikkeli *kyllä* ulottaa vaikutuksensa koko ilmaukseen. Eräänlaiseksi myönnyttelyksi on tulkittavissa myös Olavin lausuma esimerkissä 103. Juuri talvisodan alla kirjoittamassaan kirjeessä Olavi yrittää rohkaista ja lohduttaa Annaa, joka odottaa lasten kanssa kotona ja varmasti pelkää sodan syttymistä. Katteettomia lupauksia asioiden nopeasta selviämisestä ei kuitenkaan ole hyvä antaa, ja esimerkistä näkyikin, miten hankala

Olavin on asetella sanojaan. Partikkeli *-hAn* lieventää ilmausta, kun Olavi joutuu myöntämään, että tilanne on monella tapaa vaikea. Samalla se tuo Olavin rohkaisuyrityksiin varovaisen sävyn.

(103) – Älä nyt Anna ressunni tule toivottomaksi, uskon että tämä tästä selviää sentään niin me miehet kumminkin uskomme ja niin uskovat täällä kaikki upseeritkin, ei hän se nyt tosin valla näinä viikkoina taida selvitä, sitä varten että onhan siinä monenlaista järjestelyä monella taholla, mutta kyllä ne aikanaan järjestyy, niin että vielä minä teidät saan painaa suureen syliini. (SAK 449, 19.11.1939)

Väitemuotoisia *hAn*-partikkelin sisältäviä lauseita käytetään kirjeissä myös vastaanottajalle esitettyinä pyyntöinä ja toiveina. Näissä puhutteluissa sävyartikkeli liittyy yksikön toisessa persoonassa olevaan verbiin. Pyyntöjä esiintyy etupäässä Helenalla, joka muissa yhteyksissä käyttää *hAn*-partikkelia varsin vähän.

(104) ilmoitathan, Rakas mitä tarvitset, että Sinulla olisi tarpeeksi lämpimiä varusteita, pyydän Poika Sinulta sitä, et usko miten mielelläni lähettäisin, kun vain tietäisin mitä haluat. (SAK 481, 6.1.1949)

(105) Muistathan Veikko rakas pitää itsestäsi hyvää huolta joka tavalla (SAK 481, 5.8.1944)

Esimerkissä 104 Helena pyytää Veikkoa kertomaan, millaisia varusteita tämä tarvitsee. Partikkelin käyttö antaa pyynnölle tavallista hartaamman sävyn, ja tämä sävy yhdistettynä asiasisältöön tekee ilmauksesta hyvin huolehtivaisen. Samanlainen läheiseen ihmiseen kohdistuva huolenpito huokuu myös esimerkistä 105.

4.2.1.5 Verbialkuisuus affektisuuden ilmentäjänä

Lause voi olla verbialkuinen eri syistä, esimerkiksi vaihtoehtokysymys ja käskylause alkavat verbillä. Väitelause voi olla tunnusmerkittävästi verbialkuinen esimerkiksi silloin, kun subjektina on lause tai infiniittirakenne tai kun subjektipronomini jää ilmaisematta. (VISK § 871, § 1716.) Usein verbialkuisuus liittyy väitelauseessa kuitenkin affektisuuden ilmaisemiseen. Esimerkiksi sellaiset verbialkuiset väitelauseet, joihin liittyy sävyartikkeli *-pA*, saavat herkästi affektisen tulkinnan (VISK § 1716). Millaisen merkityksen partikkeli lauseelle antaa, riippuu muun muassa verbin moduksesta (VISK § 834).

Kirjeaineistossani *pA*-partikkelillisiä verbialkuisia väitelauseita esiintyy kaikilla muilla kirjoittajilla paitsi Helenalla ja Olavilla. Näistä muutamassa *pA*-partikkeli liittyy verbin konditionaalimuotoon ja merkitsee lauseen toivomukseksi (esimerkki 106). Toisaalta aineistostani ilmenee mielenkiin-

toisella tavalla, että verbialkuista konditionaali-ilmausta on mahdollista käyttää toivomuksen funktiossa myös ilman *pA*-partikkelia (esimerkki 107). Olen eritellyt toivomukseksi tulkittavia erilaisia konditionaali-ilmauksia edellä luvussa 4.2.1.1.

(106) Pääsisimmepä vaan omaan kotiimme, niin niitä riemun päiviä, joita saisimme yhdessä viettää, ei mikään voisi meiltä riistää. (SAK 501, 7.11.1939)

(107) Tämä kaikki on niin jännittävää aikaa. Loppuisi tämä pian vaan. (SAK 501, 3.11.1939)

Merkitykseltään lähelle luvussa 4.2.1.1 esiteltyä toivomuksen konditionaalia sijoittuvat aineistoni kaksi ilmausta, joissa *pA*-partikkeli liittyy *olla*-verbin konditionaalimuotoon. Esimerkin 108 ilmauksessa subjektina on lause ja esimerkin 109 ilmauksessa infinitiivirakenne. Edellisen voi tulkita toiveeksi tai epäsuorasti esitetyksi ystävälliseksi pyynnöksi, johon sekoittuu ripaus ikävää. Jälkimmäinen on lähinnä haaveilua pieni pilke silmässä. Verbialkuisuus on molemmissa ilmauksissa tunnusmerkitöntä (ks. VISK § 871), ja ilmausten lievä affektinen sävy onkin lähinnä emfaattisen *pA*-partikkelin ansiota; esimerkissä 109 vaikuttaa myös voimasanan käyttö. Kummassakaan ilmauksessa ei ole kyse toivomusta ilmaisemaan kiteytyneestä affektisestä konstruktiosta kuten luvun 4.2.1.1 ilmauksissa. Esimerkin 108 ilmaus ei ole enää pyyntö tai toive, jos sanan *mukavaa* tilalle vaihdetaan jokin negatiivisesti sävyttynyt adjektiivi. Samalla tavalla esimerkissä 109 ilmauksen haaveileva merkitys on mahdollista muuttaa toiseksi adjektiivia vaihtamalla.

(108) Olispa mukavaa jos hieman kertoisit elämästä ja olostasi sielläpäin. (SAK 054, 31.7.1941)

(109) Juu, mutta muistakin että sitä yöpaita- - - hm, tarkoitan että oispa hiivatin hauskaa olla jälleen kotosalla, sillä nyt voisin tullakin kun sain justinsa nästyikin pesusta. (SAK 054, 9.1.1944)

Valtaosa kirjeaineistoni verbialkuisista, *pA*-partikkelin sisältävistä väitelauseista on indikatii-
vimuotoisia. Kyseessä on melko hajanainen joukko sävyiltään erilaisia toteamuksia, joiden affektisuus jää lieväksi tai jopa olemattomaksi. Esimerkeissä 110 ja 111 on havaittavissa jonkinasteista harmia. Jälkimmäisessä harmi kääntyy kuitenkin optimistisen odottavaksi asenteeksi.

(110) Lähdän nyt kaupungille ja ostan niitä paitoja. Olipa sääli, etten ottanut silloin Helsingistä mukaan niitä mutta enhän ajatellut silloin, että kaikki tulee näin kauan kestämaan. (SAK 501, 3.11.1939)

(111) Eipäs vaan vielä tällä kerralla Sinusta tullut luutnanskaa, mutta eletäänpä toivossa. (SAK 054, 1.1.1944)

Ison suomen kieliopin mukaan (VISK § 834) väitelauseen indikatiivimuotoiseen verbiin liittyessään *-pA(s)* merkitsee lauseen päivitteleväksi tai muuten emfaattiseksi. Esimerkkien 110 ja 111 lievä affektinen sävy nousee tulkintani mukaan siitä, että partikkeli korostaa lauseen ilmaisemaa asiaintilaa. Esimerkissä 110 korostaminen kohdistuu tilanteen valitettavuuteen, esimerkissä 111 ensin siihen, ettei vaimosta tullut luutnantin vaimoa, sitten toivossa elämiseen.

Einon kirjeissä verbialkuiset, *pA*-partikkelilliset lauseet toimivat välillä myös kerronnan keinona, esimerkiksi siirryttäessä kerronnassa uuteen vaiheeseen (esimerkit 112 ja 113). Ne välittävät kertojan innostusta tarinaansa ja saavat lukijan odottavalle kannalle.

(112) Joku puro silloin tällöin sattuu etemme ja siinä on hyvä virkistäytyä pölyn ja hien lomassa. Löydettiinpä kerran oikein mukava tukkiränni ja siinäköns vasta riemu alkoi. Pitkin ränniä vaan laskettiin mäkeä veden viemänä ja molskahdettiin sitten alla olevaan suvantoon. (SAK 054, 18.7.1941)

(113) On muutoin vinhaa se että meikälaiset koneet käyvät tuossa parin – kolmen km. päässä röykyttämässä ja sieltä ammutaan niitä niin peevelisti; niin kovasti, että sirpaleet viuhuvat meidän korvissamme. Tulipa eilen kokonainen ammus ja suhahti ohitseni räjähtäen takanani n. 50 m päässä. Se oli ammuttu ilmaan ensin konetta kohti ja sieltä tuli sitten tänne. Tykit jyskivät oikein lujasti ja konekiväärien räkätys kajahtelee oikein kuorossa, joten tylsistymään ei ole aikaa. (SAK 054, 25.7.1941)

Myös aikamuoto voi vaikuttaa verbialkuisen väitelauseen affektiseen tulkintaan. Siinä missä preesensmuotoisella konditionaalilauseella – sekä ilman *pA*-partikkelia että partikkelin avulla – voidaan ilmaista toivomusta⁵, perfektimuotoinen konditionaalilause saa harmittelevan, paheksuvan tai moittivan merkityksen. Esimerkissä 114 Marttaa harmittaa se, että koulunpito ei jatkunut normaalisti, esimerkissä 115 puolestaan se, että hän ei onnistunut olemaan säästäväinen. Jälkimmäisessä esimerkissä Martta myös soimaa itseään. Verbialkuisella lauseella, jossa verbi on konditionaalin perfektissä, voidaan siis harmitella tai paheksua sitä, että jokin asiaintila on jäänyt toteutumatta (VISK § 1716).

(114) Olisi koulu jatkanut, niin kuin se alkoi ja olisi kaikki entisellään. Kuinka hyvä meillä olisi kotona oman rakkaan isimme kanssa. (SAK 501, 1.11.1939)

(115) Turhaan meni koko lääkäriissäkäynti. Olisin säästänyt sen 40 mk. parempiin tarkoituksiin. (SAK 501, 8.11.1939)

Myös esimerkissä 116 verbi on konditionaalin perfektissä, mutta ilmauksen affektinen merkitys ei kuitenkaan ole samanlainen kuin edellisissä esimerkeissä. Veikon kommentin takana häivähtää

---

⁵ Toisessa persoonassa ilman partikkelia käytettynä konditionaalin preesensmuoto ilmaisee lähinnä vetoomusta tai ehdotusta (VISK § 1659). Tällaisista lauseista ei aineistossani ole kuitenkaan esimerkkejä.

ehkä pieni harmin poikanen, mutta ilmauksen kokonaissävy on positiivinen, lähinnä miehisen ylpeä. Mitään varsinaisesti harmillista tai ikäväähän ei ole tapahtunut, kuten esimerkkien 114 ja 115 tapauksissa. Veikko vain miettii, että olisi ollut erityisen hienoa, jos lapsen syntymä olisi osunut pariskunnan naimisiinmenon vuosipäivään.

(116) Komeatakin on, että on jo kokonaista kaksi poikaa. Ja pulskaa poikaa. Myöhästy vain vajaa puolen vuorokautta, **olisi se ollut komeeta**, jos pojan syntymäpäiväksi olisi voinut laskea 17 päivä ja melkein se tosiaan oli niin käydäkin. (SAK 481, 22.7.1944)

Verbialkuisuus tekee esimerkin predikatiivilauseesta emfaattisen, tarkasteltavana olevaa ominaisuutta korostavan (ks. VISK § 1386). Ominaisuutta kuvataan asenneadjektiivilla *komea*, joka jo siinä ilmeisesti ilmaisee puhujan subjektiivista asennetta sanottuun. Kun tätä *komeutta* vielä lauserakenteella korostetaan, on se omiaan lisäämään ilmauksen affektisuutta.

4.2.2 Kysymyslauseet ja affektisuus

Neutraalilla kysymyslauseella puhuja osoittaa epätietoisuutta jostain asiointilasta ja esittää vastaanottajalle kehotuksen tarjota tuo puuttuva tieto (VISK § 888). Interrogatiivimuotoista lausetta voidaan kuitenkin käyttää muuhunkin kuin kysymiseen, esimerkiksi jonkin asiointilan päivittelemiseen tai hämmästelemiseen (VISK § 1712), jolloin on kyse affektisesta keinosta. Myöskään retoristen kysymysten ainakaan pääasiallinen tehtävä ei ole hakea vastauksia, vaan pikemminkin toimia eräänlaisena affektisena väitteenä (VISK § 1678; Tieteen termipankki 13.11.2018: Kielitiede: retorinen kysymys).

Affektisiksi luokiteltavia interrogatiivilauseita esiintyy aineistossani kaikilla kirjoittajilla, joskin niiden määrä on kirjeissä selvästi pienempi kuin vastaavien väitemuotoisten lauseiden. Joukossa on sekä tyypillisiä päivittelyjä että retorisia kysymyksiä. Lisäksi olen erottanut omaksi ryhmäkseen pohdiskelevat kysymykset, jotka muistuttavat retorisia kysymyksiä.

4.2.2.1 Päivittelyt, haaveilut ja huokaukset

Lausemuotoisista ilmauksista yksiselitteisimmin affektisiksi konstruktioksi kiteytyneitä ovat tietynlaiset kysymyssanalla alkavat hakukysymyksen muotoiset ilmaukset (VISK § 1712). Kirjallisuus nostaa esiin erityisesti proadverbeilla *miten* ja *kuinka* alkavat huudahdukset (VISK § 1713; Hakulinen & Karlsson 1995: 293). Nämä ovat yleisimpiä myös kirjeaineistossani (esimerkit 117–119), mutta li-

säksi aineistossa esiintyy myös pronomiinilla *mikä* (esimerkki 120) ja proadjektiivilla *millainen* alkavia päivittelyjä (esimerkki 121). Kysymyssanalla alkavia päivittelyjä, haaveiluja ja muita vastaavia ilmauksia esiintyy kaikilla kirjoittajilla Olavia lukuun ottamatta.

(117) Voi rakas rakas Väinö **kuinka mielelläni** minä lähtisin pois. ehdotan vielä kerran, että emmekö se sentään voisi lähteä Helsinkiin. (SAK 501, 11.11.1939)

(118) **Miten ihanaa** meillä olisikaan, jos minä pääsisin kokonaan kotiin. Mutta ei näy vielä mitään oireita sodan loppumiselle. Sehän voi kyllä loppua piankin, mutta voi se kestää vielä kauankin. (SAK 501, 8.8.1944)

(119) Tänään on sitten loppiainen, muistatko viime vuonna Kaup.hotellissa Leevin juttuja ja yleensä Levyä[?], **miten** häntä nauroimmekaan – Jospa pian saisimmekin olla yhdessä. (SAK 481, 6.1.1940)

(120) Siinä [uudenvuoden kirjeessä] yhdellä iskulla opetit minut huomaamaan mikä on todellinen vaimo ja oikea elämäntoveri. Opin aivan uudella tavalla huomaamaan ja näkemään keskinäisen suhteemme. **Mikä ihmeellinen** henkinen **voima** ja **rikkaus** sielussasi piilekkään! (SAK 054, 9.1.1944)

(121) Tilanne on eräässä suhteessa surullisen koomillinen, en pysty hankkimaan sormusta; rahaa kyllä olisi, mutten pääse ostamaan. Voit Sinä kuvitella! **millainen sulhasmiehen-alku!** Mitä siis teemme! (SAK 481, 30.11.1939)

Esimerkeissä 117, 118 ja 120 kysymyssana esiintyy subjektiivisesti arvottavan asenneadjektiivin (*ihana, ihmeellinen*) tai asennetta ilmaisevan adverbien (*mielelläni*) kanssa. Tämä on tyypillistä kysymyssanalla alkaville päivittelyille ja vastaaville ilmauksille (VISK § 1713). Samoin on tyypillistä, että verbiin liittyy partikkeli *-kAAn* (mp.) (esimerkit 118–120), joka kuuluu fokuspartikkeleihin. Toisin kuin peruskäytössään, päivittelyissä *-kAAn* liittyy kielteisen sijasta myönteiseen verbimuotoon. Partikkelin tehtävä on vahvistaa ilmaisun affektista merkitystä, mutta välttämätön se ei affektiselle tulkinnalle kuitenkaan ole, kuten esimerkistä 117 voi nähdä. Siinä Martta kertoo puolisolleen, kuinka hartaasti haluaisi päästä sukulaisten luota takaisin kotiin Helsinkiin. Toiveen painokkuutta lisää aviomiehen intensiivinen puhuttelu *Voi rakas rakas Väinö*. Esimerkissä 118 Väinö puolestaan haaveilee sodan päättymisestä ja miettii, miten hyvältä tuntuisi päästä lopullisesti kotiin perheen luokse. Siinä missä Martan ja Väinön lausumat ilmaisevat tulevaisuuteen kohdistuvia odotuksia, esimerkissä 120 on kyse ihailunsekaisesta hämmästelystä. Siinä Eino kehuu lähes ylisanoin vaimoaan, joka on kirjoittanut pariskunnan suhdetta ilmeisesti varsin syvällisesti ruotivan kirjeen.

Esimerkissä 119 kysymyssana toimii lausekkeessa yksin, ei siis adjektiivin, adverbien tai substantiivin määrittäneenä, kuten muissa esimerkeissä. Yksinään käytetty proadverbi *miten* ilmaisee, että

verbin tarkoittama tekeminen on jollakin tavalla intensiivistä. Helena muistelee ja päivittelee esimerkissä iloisesti vuoden takaista, rauhan aikaan sijoittuvaa tilannetta. Iloon sekoittuu myös haieka toivepikaisesta jälleennäkemisestä.

Esimerkissä 121 päivittelevä ilmaus muodostuu itsenäisestä NP:stä, ilman verbiä. Itsenäinen nominaalinen lauseke on vakiintunut tapa esittää erilaisia päivittelyjä ja syyttelyjä (VISK § 1729), mutta lausekemuotoisen ilmauksen tulkinta on Ison suomen kieliopin (mp.) mukaan enemmän kontekstin varassa kuin lausemuotoisen ilmauksen. Myös esimerkissä 121 Veikon huudahduksen tulkinta riippuu kontekstista. Ilman asiayhteyttä ei voisi päätellä, että puheena oleva sulhasmies – tässä tapauksessa Veikko itse – on nimenomaan huvittuneen eikä esimerkiksi vihaisen tai närkästyneen päivittelyn kohteena. Tämä ei käsitykseni mukaan kuitenkaan johdu lausekemuodosta. Vaikka ilmaukseen lisätään *olla*-verbi (*Millainen sulhasmiehen-alku olenkaan!*), jää sen tulkinta edelleen kontekstin varaan. Toisaalta, jos lausekemuotoiseen ilmaukseen lisätään asenneadjektiivi, ilmauksen affektiivinen merkitys saa tietyn sävyn ilman kontekstiäkin (esim. *Millainen huvittava/surkea/hieno sulhasmiehen-alku!*).

Kuten esimerkeistä käy ilmi, kysymyssanalla alkavat ilmaukset kantavat kirjeaineistossani sävyiltään vaihtelevia affektisia merkityksiä ja ilmauksia käytetään erilaisissa yhteyksissä. Väljästi tulkiten kaikki edellä kuvatut esimerkit kuitenkin esittävät jonkinlaisen arvion puheena olevan asian laadusta. Martalle Helsinkiin paluu olisi mieluisaa (esimerkki 117) ja Väinöstä kotiin pääseminen lopullisesti suorastaan ihanaa (esimerkki 118). Helenan ystävän vuoden takaiset puheet tai tekemiset kirvoittivat ilmeisesti varsin makeat naurut (esimerkki 119), ja Eino kuvaa vaimonsa sielunvoimaa ihmeelliseksi (esimerkki 120). Veikko puolestaan on omasta mielestään sulhasena huvittava (esimerkki 121), joskaan huvittavuutta ei ilmaista suoraan, vaan se pitää päätellä kontekstista.

Toisen tyyppistä kysymyssanalla alkavaa affektista ilmausta edustaa esimerkki 122. Siinä Eino kertoo, miten huolissaan hän on ollut kuultuaan kotiseudulta ikäviä uutisia. Todennäköisesti kyse on Helsingin pommituksista jatkosodan alussa kesällä 1941. Eino on pyrkinyt todistelemaan itselleen, miksi vaimolle ei ole voinut sattua mitään.

(122) Eilen olin sitäpaitsi niin ihmeissäni ja pelästyksissäni niitten uutisten vuoksi joita sieltäpäin tuli. Nyt olen asiaa tarkemmin ajateltuani tullut siihen tulokseen ettei ainakaan Sinulle ole mitään sattunut, sillä **kuinka voisikaan kohtalo olla niin julma**, että katkaisisi nuoren onnen ennen kuin se on edes kunnolla päässyt alkuunkaan. (SAK 054, 11.7.1941)

Esimerkin ilmaus edustaa rakennetta, jossa kysymyssanan ja modaaliverbin avulla ikään kuin kyseenalaistetaan puheena olevan asiain tilan mahdollisuus (ks. VISK § 1713). Verbiin liittyy affektista

tulkintaa vahvistava partikkeli *-kaan*. Ilmaus on hyvin lähellä retorista kysymystä, sillä sen voi ajatella sisältävän implisiittisen väitteen 'Ei kohtalo voisi olla niin julma' (retorisista kysymyksistä ks. luku 4.2.2.2). Lisäksi ilmaukseen voisi odottaa reaktioksi samanmielisyyden osoituksen. Tulkintani mukaan *kaan*-partikkelin käyttö kuitenkin erottaa ilmauksen tyypillisestä retorisesta kysymyksestä.

Myös vaihtoehtokysymykset voivat ilmaista affektisia merkityksiä, joskin ne ovat affektisessa käytössä harvinaisempia kuin hakukysymykset (VISK § 1713). Kirjeaineistossani selkeitä päivitteilyjä edustavat muutamit Veikon ja Helenan ilmaukset (esimerkit 123 ja 124).

(123) Sain kuvasi eilen-illalla. **Voitko uskoa** kuinka ilostuin siitä! (SAK 481, 30.11.1939)

(124) **Voit Sie kuvitella** olen saanut tusinan pyyheliinoja ja lusikoita. (SAK 481, 16.12.1939)

Esimerkissä 123 Veikko kertoo, miten Helenan lähettämä valokuva on häntä ilahduttanut. Helena puolestaan päivittelee esimerkissä 124 kihlajaislahjojen paljoutta. Esimerkkien ilmaukset ovat tulkintani mukaan kiteytyneisyydessään fraasiksi luokiteltavia. Samaan modaaliverbiä hyödyntävään fraasityyppiin on luettavissa ilmaus *Voitko käsittää/ymmärtää/tajuta*. Merkitykseltään lähellä ovat myös imperatiiviset *Kuvittele* ja *Ajattele* sekä vastaavat infiniittiset leksikaalistumat *Kuvitella* ja *Ajatella*.

Vaihtoehtokysymyksen muotoinen on myös Einon ilmaus esimerkissä 125, jossa hän muistelee sotilaiden hauskanpitoa.

(125) Löydettiinpä kerran oikein mukava tukkiränni ja **siinäkö** vasta riemu alkoi. Pitkin ränniä vaan laskettiin mäkeä veden viemänä ja molskahdettiin sitten alla olevaan suvantoon. Ihan kuin pikkupojat ja hauskaa oli. (SAK 054, 18.7.1941)

Einon ilmaus on niin sanottu lausekekysymys, kun esimerkkien 123 ja 124 ilmaukset ovat muodoltaan verbikysymyksiä. Lausekekysymyksissä kysymysliite *-ko* liittyy finiittiverbin sijasta nominaaliseen tai, kuten tässä tapauksessa, adverbilausekkeeseen (VISK § 1689). Affektisessa käytössä lausekekysymykset ovat Ison suomen kieliopin mukaan verbikysymyksiä tavallisempia (VISK § 1713). Kirjeaineistossani ei esimerkin 125 lisäksi kuitenkaan esiinny juuri muita affektisesti käytettyjä lausekekysymyksiä.

Aiemmissa tutkimuksissa esimerkin 125 kaltaiset ilmaukset on tulkittu retoriseksi kysymykseksi (Kiuru 1977: 60; Yli-Vakkuri 1986: 223). Silva Kiuru (mp.) mainitsee esimerkkeinä retorista kysymyksistä muun muassa lauseet *siitäkö tyttö ilahtui* ja *sieltäkö vasta ihmisiä lappo tulemaan*. Oman tulkintani mukaan tämän kaltaiset ilmaukset ovat pikemminkin hämmästeleviä tai päivitteleviä, jonkin havainnon synnyttämiä tokaisuja. Niihin ei odoteta reaktioksi samanmielisyyden ilmausta, kuten retoriseen kysymykseen saatetaan odottaa (ks. luku 4.2.2.2). Rajanveto retoristen kysymysten

ja muiden kysymysmuotoisten affektisten ilmausten välillä on kuitenkin häilyvä, kuten myös esimerkki 125 osoittaa ja kuten Hakulinen ja Karlssonkin (1992: 286) toteavat.

4.2.2.2 Affektiset retoriset kysymykset

Retoriselle kysymykselle ei ole lingvistiikassa täysin yksiselitteistä määritelmää. Hakulisen ja Karlssonin (1995: 286) mukaan retoriset kysymykset ovat muodoltaan interrogatiivilauseita mutta puhefunktioltaan toissijaisia toteamuksia. Toisin kuin väitelauseella esitetyt toteamukset ne eivät esitä kirjaimellista väitettä, vaan implikoivat sen. (mp.) Retoriseen kysymykseen odotetaan vastauksen sijasta pikemminkin samanmielisyyden osoitusta; sillä tuodaan esiin jokin keskustelijoiden oletettavasti jakama käsitys (VISK § 1705). Hakulisen ja Karlssonin (mp.) mukaan retoriset kysymykset ilmentävät esimerkiksi ihmetystä, suuttumusta, paheksuntaa tai hämmennystä.

Kirjeaineistossani retorisia kysymyksiä esiintyy kaikilla muilla kirjoittajilla paitsi Väinöllä. Muodoltaan ne ovat yhtä vaihtoehtokysymystä (esimerkki 126) lukuun ottamatta hakukysymyksiä. Myös Kiuru (1977: 61) toteaa aineistonsa retorisista kysymyksistä valtaosan olevan hakukysymyksiä.

Esimerkissä 126 Olavi esittää vaimolleen rakkaudentunnustuksen pieni pilke silmässään. Hänen käyttämänsä retoriset kysymykset ovat fraasiksi vakiintuneita ilmauksia. Fraasiksi luokiteltava on myös esimerkin 127 ilmaus, jota Helena käyttää harmitellessaan vastasyntyneen lapsen sukupuolta.

(126) Mutta tästähän meinaa tulla oikein mustasukkainen kirje, mutta **onko se ihme**, kyllä minä olenkin mustasukkainen kun en saa sinua tuntea enkä nähdä, ja toiset sen puolen ihmiset saavat olla aina luonasi. niin **mitäs sille voi** kun tykkää vaimostaan. (SAK 449, 23.11.1939)

(127) Taidat olla aika pettynyt kun kuopus oli poika niin olisin minäkin toivonut hänen olevan tytön mutta kun ei niin **minkäs teet** – sinusta se kuuleman mukaan riippuu kumpi tulee, minä olen aivan viaton (SAK 481, 22.7.1944)

Esimerkissä 128 Eino hyödyntää retorista kysymystä, kun haluaa lyhyesti ja asiasta sen suurempaa numeroa tekemättä perustella vaimolleen, miksei tarvitse rintamalla rahaa. Sävyartikkeli -*pa* ilmaisee lauseessa lähinnä väheksymistä tai yhdentekevyyttä. Esimerkissä 129 Martan retorinen kysymys sen sijaan kannattelee varsin suuria tunteita. Jos Martta menettäisi aviopuolionsa, hän tuntisi elämänsä miltei merkityksettömäksi.

(128) Mitä minuun tulee en tarvitse nyt ainakaan ollenkaan rahaa täällä. **Mitäpä ja mistäpä sillä ostaisi**. Parempi on siis että lähetän sen sinne talteen. (SAK 054, 19.7.1941)

(129) Jos nyt sota tulee, en näe isiä varmasti enää. [...] **Mitä sitten on minunkaan elämäni**. Onhan lapset, mutta elämä on vaan sitten heidän kasvattamistaan. (SAK 501, 1.11.1939)

Kaikille edellä kuvattujen esimerkkien kysymyksille on yhteistä se, että ne esittävät implisiittisen väitteen jostakin asiaintilasta: 'ei se ole ihme', 'ei sille mitään voi', 'et voi tehdä asialle mitään', 'ei sillä mitään mistään ostaisi', 'ei minunkaan elämäni ole sitten mitään'. Yhteistä on myös se, että kysymykset ovat muodoltaan myönteisiä mutta niitä vastaava väitelause on kielteinen. Tätä polaarista muutosta kysymyksen ja sen implikoiman väitteen välillä pidetään retoristen kysymysten yhtenä keskeisenä tunnuspiirteenä (Kiuru 1977: 60; Ilie 1994, ref. Forsberg 1998: 69), ja juuri sillä saadaan aikaan ilmauksen affektinen teho (Yli-Vakkuri 1986: 229). Polaarinen muutos voi olla suunnaltaan myös päinvastainen, jolloin kielteinen kysymys vastaa myönteistä väitettä. Näin on tilanne esimerkiksi 130. Siinä Veikko haaveilee onnellisesta yhdessäolosta, kun sota on loppunut ja perheen toinen lapsi syntynyt. Veikon esittämän retorisen kysymyksen voi tulkita tarkoittavan 'kyllä me voimme-kin'.

(130) Toivokaamme, että muutaman ajan kuluttua saamme yhdessä nauttia hämäläisen luonnon kauneudesta. Ja **miksemme voisi** kunhan meidän molempien kriisit ovat ohi. Siis tämän kuun lopussa. (SAK 481, 6.7.1944)

Kirjeaineistossani esiintyvien retoristen kysymysten katson sijoittuvan affektisuuden suhteen jatkumolle niin, että jatkumon toisessa päässä ilmausten tunnepitoisuus on lähes olematonta (esimerkki 128) tai lievää, toisessa päässä varsin selvää (esimerkki 129). Affektiselta sävyltään kysymykset ovat vaihtelevia. Niillä kiuseitellaan rakastavasti sekä ilmaistaan toiveikkuutta, harmia ja pettymystä, jopa epätoivoa. Samoin aiheet, joiden yhteydessä kirjoittajat käyttävät retorisia kysymyksiä, ovat hyvin erilaisia.

4.2.2.3 Pohdiskelevat kysymykset

Interrogatiivilauseiden neutraalista poikkeavan käytön näkökulmasta kirjeaineistostani voidaan päi-vittelyjen ja retoristen kysymysten ohella erottaa omaksi luokakseen erilaiset pohdiskelevat kysymykset. Luokka mukailee Kiurun (1977: 68–76) kieltohakuisia verbejä käsittelevässä tutkimuksessaan erottamaa kategoriaa, josta hän käyttää nimitystä ”epäilyä sisältävät kysymykset”. Myös Forsberg (1998: 71) katsoo omaksi kysymystyyppikseen sellaiset kysymyslauseet, jotka ilmaisevat epä-tietoisuutta ja samalla usein episteemistä asennetta sekä erilaisia affektisia sävyjä. Tällaiset pohdiskelevat kysymykset muistuttavat retorisia kysymyksiä siinä mielessä, että niihin ei varsinaisesti odoteta vastausta kuten aitoihin kysymyksiin odotetaan. Pohdiskelevien ilmausten muodosta ja sanavalin-nasta käy kuitenkin ilmi, että puhuja tai kirjoittaja on epäröivällä kannalla (Kiuru 1977: 68) toisin kuin retorisen kysymyksen esittäjä.

Kirjeaineistossani pohdiskelevia kysymyksiä on erityisesti Martalla. Esimerkissä 131 Martta miettii sodan syttymistä. Pohtivan sävyn ilmaukselle antaa sävypartikkeli *-hAn*. Ilmauksessa havaittava affektisuus ei kuitenkaan ole yksin muodon synnyttämää, vaan pohdiskelevuuden ja asiasisällön yhteisvaikutusta. Martta kuulostaa hyvin huolestuneelta, jopa hädissään olevalta miettiessään hukkaan meneviä rukouksia ja sodan syttymistä. Esimerkissä 132 Martta haaveilee kotiin pääsystä. Myös tässä ilmauksessa pohdiskelevuus ja asiasisältö synnyttävät yhdessä haikeuden ja ahdistuksen tuntua.

(131) Menevätköhän niin monet rukoukset ja toivomukset hukkaan että suomi pelastuisi. Radiossa selostettaessa väestönsuojelua[?], sanoi kuuluttaja, että ellei Jumala ja kohtalo nyt auta, niin sota tulee! (SAK 501, 3.11.1939)

(132) Milloinkahan koittaa se aika, että pääsemme lähtemään täältä kotiin. (SAK 501, 9.11.1939)

Esimerkissä 133 Veikko pohtii syitä huonoon marjasatoon. Kysymyksessä on arvelua ilmentämässä verbin potentiaalimuoto. Affektisuuden näkökulmasta pohdinta on varsin neutraalia, vaikka juuri edellä Veikko on kertonut olleensa pahantuulinen, kun marjastusretki oli päättynyt laihoihin tuloksiin.

(133) Yleensäkin marjoja on vähän, liekö kevät ollut kylmä vai kesä sateeton. (SAK 481, 30.7.1944)

Oman tyyppinsä kirjeaineiston pohdiskelevien kysymysten joukossa muodostavat *hAn*-liitteelliset kieltomuotoiset kysymykset. Tällaisia kysymyksiä käytetään tyypillisesti asiaintiloja koskevinä arvioina (VISK § 1696). Esimerkissä 134 Martta haaveilee pääsystä takaisin Helsingin kotiin, jonne aviomieskin tulisi, kun olot normalisoituvat.

(134) Emmeköhän me joskus ainakin pääse kotiin. Siellä saamme sitten olla yhdessä. (SAK 501, 8.11.1939)

Martan esittämässä arviossa on aistittavissa jonkinlaista alistumista vallitsevaan tilanteeseen. Suku-laisten luona asuminen on Martalle vaikeata, minkä hän on todennut monta kertaa, mutta toisaalta hän ymmärtää, että on vain kärsivällisesti odotettava tilanteen selkiytymistä.

5 AFFEKTISUUDEN ILMAISUKEINOT JA PARISUHTEEN YLLÄPITÄMINEN

Edellä olen kuvannut erilaisia affektisen kielen keinoja kirjeaineistossani. Seuraavassa tarkastelen toisen tutkimuskysymykseni mukaisesti, millä tavalla affektiset ilmaukset kirjeissä liittyvät kirjoittajien pyrkimykseen vaalia parisuhdettaan. Ensin käsittelen lyhyesti puhuttelussa ilmenevää affektisuutta suhteen ylläpitämisen näkökulmasta ja sen jälkeen keskityn niin sanottuihin tunnepuheen tihentymiin kirjeissä.

5.1 Puhuttelu ja parisuhteen vaaliminen

Luvun 4 analyysistä ilmenee, että kirjeaineistossani käytetään runsaasti erilaisia puhutteluilmauksia. Runsas puhuttelu on omiaan luomaan kirjeisiin vuorovaikutuksellista ilmapiiriä ja kaventamaan etäisyyttä kirjoittajan ja vastaanottajan välillä.

Erityisesti affektisten hellittelysanojen ja- ilmausten käyttö on aineistoni kirjeissä silmiinpistävä. Alkutervehdyksissä nimipuhuttelua käytetään poikkeuksetta, mikä kertoo tervehdysten konventionaalista luonteesta. Konvention takana kyse on tulkintani mukaan vastaanottajan merkityksellisuuden tunnustamisesta: kirjoittaja voi puhuttelemalla ilmaista kirjeen saajalle, että haluaa olla vuorovaikutuksessa juuri tämän eikä kenenkään muun kanssa ja että vastaanottaja on hänelle tärkeä ja läheinen. Muualla kirjeessä nimipuhuttelua käytetään erityisesti vetoamiseen (esimerkki 135), vakuuttamiseen (esimerkki 136) ja turvautumiseen, mutta myös esimerkiksi mielipiteen ja kuulumisten kysymiseen sekä osana hyvästelyjä (esimerkki 137).

(135) **Isi kulta** pidäthän itsestäsi hyvää huolta ja ole varovainen joka tavalla Voi oikein hyvin! (SAK 481, 17.7.1944)

(136) Jos joskus pyrkii epäily mieleesi niin muista **rakkaani** viime lomallani viettämiämme hetkiä. Eikö meidän välillämme ole vallinnut täydellinen sopusointu? Enkö minä **rakas** ole osoittanut olevani Sinun, kokonaan Sinun? Rakkauteni Sinuun **oma rakas Marttani** on syvää ja kestävää. (SAK 501, 9.8.1944)

(137) Hyvää yötä nyt **eukko ressu**. (SAK 449, 23.11.1939)

Kuten jatkosodan aikaisia kirjeitä tutkinut Sonja Hagelstam (2006: 220) on todennut, erilaisilla hellittelevillä ilmauksilla puhuttelu viestii toisaalta vastaanottajan yksilöllisyydestä, toisaalta suhteessa vallitsevasta yhteisyydestä. Se luo kirjeeseen intiimiyttä ja vahvistaa näin suhteen läheistä luonnetta (mp.).

5.2. Tunnepuheen keskittymät

Kuten luvun 4 analyysistä ilmenee, affektista kieltä käytetään kirjeissä hyvin monenlaisissa asiayhteyksissä. Analyysistä käy myös ilmi, että välillä affektisuus on voimakasta, välillä juuri ja juuri havaittavaa tai jopa kiistanalaista. Yksiselitteisimmin affektisiksi tulkittavat ilmaukset näyttävät ainakin jossain määrin painottuvan tiettyjen puheenaiheiden yhteyteen. Kyse on aiheista, jotka käsittelevät jollakin tavalla kirjeen vastaanottajaa tai liittyvät häneen läheisesti. Ne ovat aiheita, joiden yhteydessä kirjoittajat puhuvat tunteistaan myös suoraan eli käyttävät Larjavaaran (2007: 454) termein tunnusmerkitöntä tunteenilmaisua ja joiden asiasisältö ylipäättään on omiaan herättämään lukijassa tunteita. Tällaisia aiheita ovat muun muassa kaipauksesta ja rakkaudentunteista kertominen sekä jälleennäkemisestä ja sodanjälkeisestä tulevaisuudesta haaveilu. Kutsun tällaisia keskustelunaiheita tunnepuheen tihentymiksi tai keskittymiksi. Näissä keskittymissä affektisen kielen keinot ja suorat tunteen ilmaukset ikään kuin voimistavat toisiaan.

Oletan, että tunnepuheen tihentymillä on sota-aikana ollut merkitystä puolisoiden välisen sitteen lujittumiselle, kun fyysinen läheisyys ei ole ollut mahdollista. Oletukseni saa tukea aiemmista tutkimuksista. Etnologi Sonja Hagelstam (2006: 219) on havainnut jatkosodan aikaisia kirjeitä tarkastellessaan, että läheisyyden tunteen luomiseksi ja ylläpitämiseksi aviopuolisot suosivat mainitsemani kaltaisia keskustelunaiheita (ks. luku 2.1.4). Myös Sara Silén (2017: 94–111) on eritellyt sotaajan kirjeistä kirjoittamisen tapoja, joilla osapuolet pyrkivät ylläpitämään ja kehittämään suhdettaan. Hänen erittelyssään keskeisiksi teemoiksi nousivat puolison lohduttaminen, haaveilu sodanjälkeisestä tulevaisuudesta, seksistä puhuminen, uskollisuuden vannominen sekä erilaiset rakkaudentunnustukset (mt.). Teemat ovat osittain samoja kuin omasta aineistostani erittelemäni tunnepuheen keskittymät.

5.2.1 Ikävästä ja rakkaudesta puhuminen

Keskeisimpiä tunnepuheen tihentymiä kirjeaineistossani ovat puolisoa kohtaan osoitetut ikävän ilmaukset, joihin liittyy hyvin usein myös rakkaudentunteista puhumista. Ikävästä kertominen on hyvin konkreettinen tapa ilmaista, miten tärkeä toinen ihminen on. Aihetta käsittelevät tavalla tai toisella kaikki aineistoni kirjoittajat, mutta eniten erossaolon ahdistavuudesta kirjoittaa Martta, joka käsittelee aihetta lähes kaikissa kirjeissään ja usein hyvin laveasti. Hänelle ikävästä puhuminen näyttäisi merkitsevän myös puolisoon turvautumista, mitä kuvastaa välillä ylenpalttinen affektisen nimipuhuttelun käyttö (esimerkki 138). Myös muut kirjoittajat käyttävät ikävän ja rakkauden tunteista puhuessaan

erilaisia hellitteleviä puhutteluilmauksia. Ne ovat omiaan korostamaan ilmaistavan tunteen vakavuutta (esimerkki 139).

(138) Nyt on jo Sinua niin äärettömän ikävä **rakas rakas Väinö**. Entä sitten jos en saakaan Sinua luokseni. Viime yönä näin taas unta, että olit luonani **rakas rakas oma Väinö**. Kun päivällä alituisesti olet mielessäni, niin yölläkin olet unessani. **Kumpu minä saisin olla luonasi rakas**, niin olisi kaikki valoisampaa.

[...]

Minä haaveilen ja haaveilen, minkälaista meillä olisi, kun olisimme yhdessä **rakas. Ovatkohan nyt kaikki toiveet turhia. Rakas ikioma Väinö**. Minä en voi sanoa kuvata sitä miten kovasti rakastan Sinua ja miten kovasti toivon sitä, että pääsisin luoksesi. Miksi kohtalo on näin kova meille. Ja kaikille suomalaisille. Minä kyllä odottaisin vakka kuinka kauan, kunhan vaan tietäisin, että saan **Sinut rakas**, mutta tämä kauhea epätietoisuushan se on niin sanomattoman ikävää. **Rakas Väinö**. Minun ajatukseni pyörivät vaan sen yhden asian ympärillä, ja se on kaipaus **Sinun rakas**. En osaa mistään muusta kirjoittaakaan kuin siitä **kultaseni**. Odotan nyt kirjettäsi, mutta eihän siinä ole vielä tästä asiasta mitään, kun uutiset luettiin tänä aamuna. (SAK 501, 1.11.1939)

(139) Pyhitän **Sinulle rakas** nämä viimeiset ja ensimmäiset hetket, sillä tunnen että ainoastaan siten saan rahtusen tyydytystä sille sanomattomalle kaipaukselle joka on sisimmässäni. (SAK 054, 31.12.1943)

(140) **Rakas jos olisikin jo lauantai ja saisin olla Sinun kanssasi**, tuntuu kuin olisi vuosia siitä kun viimeksi tapasimme. (SAK 481, 26.11.1939)

(141) Niin **rakas**. Näin pitkäksi meidän eromme on jo virunut ja **kuinka pitkäksi se oikein tuleekaan**. (SAK 501, 2.11.1939)

(142) **Onhan ne lyhyet lomakin sentään parempi kuin ei mitään, mutta kyllä minä niin hartaasti toivoisin pääseväni palaamaan sinun luoksesi rakkaani**. (SAK 501, 6.8.1944)

Kaipauksesta puhutaan kirjeissä paitsi suoraan myös käyttämällä affektiseksi keinoksi vakiintunutta toivomuksen konditionaaliala (esimerkit 138 ja 140). Myös kysymyssanalla alkavat affektiset konstruktiot voivat palvella ikävän ja siihen liittyvien tunteiden ilmaisua (esimerkki 141), samoin pohdiskelevat kysymykset (esimerkki 138) sekä sävyartikkelia *-han* hyödyntävä myönnyttelevä rakenne (esimerkki 142).

5.2.2 Yhteisestä tulevaisuudesta haaveilu

Kaipauksesta kertomisen ohella tärkeitä – ja usein kaipaukseen sekoittuvia – tunnepuheen keskittymiä ovat erilaiset sodan jälkeistä tulevaisuutta ja lomille pääsyä koskevat haaveilut. Yhteisestä tulevaisuudesta puhuminen on tapa viestittää puolisolalle suhteen jatkuvuutta, sitä, että sota merkitsee vain pakollista, väliaikaista eroa.

(143) **Kumpu nyt 5 vuotishääpäivämme saisimme viettää kaikki yhdessä** se olisi jotain silloin pitäisimmekin isot juhlat varmasti silloin on jo sotakin loppu. (SAK 481, 17.7.1944)

(144) **Pääsisimmepä vaan omaan kotiimme**, niin niitä riemun päiviä, joita saisimme yhdessä viettää, ei mikään voisi meiltä riistää. Tämä lyhyt hetki, jonka olit täällä luonani, oli lupauksena niistä tulevista onnellisista hetkistä. (SAK 501, 7.11.1939)

(145) Aivan varmasti ei kaikki ennalleen tulisikaan, vaan kaikki olisi vielä kauniimpaa ja onnellisempaa. Koti olisi tuhat kertaa rakkaampi kuin ennen ja **meidän isi. Voi kuinka me pitäisimme isin hyvänä.** Kaiken sen ikävän jälkeen olisi meillä varmasti niin hyvä olla yhdessä. (SAK 501, 2.11.1939)

(146) **Rakas oma kultani**, minulla on Sinua ja **pikku hiirulaisia** niin tavattoman ikävä. **Kunpa tässä taas pääsisi vaikkapa samanlaiselle lyhyelle lomalle kuin viimeksi.** Se loma oli niin kamalan ihana. **Miten ihanaa meillä olisikaan**, jos minä pääsisin kokonaan kotiin. Mutta ei näy vielä mitään oireita sodan loppumiselle. Sehän voi kyllä loppua piankin, mutta voi se kestää vielä kauankin. (SAK 501, 8.8.1944)

(147) Toivokaamme, että muutaman ajan kuluttua saamme yhdessä nauttia hämäläisen luonnon kauneudesta. **Ja miksemme voisi** kunhan meidän molempien kriisit ovat ohi. Siis tämän kuun lopussa. (SAK 481, 6.7.1944)

(148) voikaa nyt hyvin ja sinä **Annaseni**, kyllä minä sinut sitten puristelen ja halailen kun tulen, ei- me ensimmäisenä yönä nukutakkaan eri sänkyissä vaan **ollaan sellaisessa solmussa että.** (SAK 449, 7.11.1939)

Haaveen hartautta voi korostaa käyttämällä toivomuksen konditionaalia (esimerkit 143, 144 ja 146) tai kysymyssanalla alkavaa affektista konstruktiota (esimerkit 145 ja 146). Esimerkissä 147 Veikko yhdistää suoraan tulevaisuutta koskevaan toiveeseensa retorisen kysymyksen, joka kasvattaa koko ilmauksen optimismia. Esimerkissä 148 puolestaan kyse on haaveilun sijasta ennemminkin jälleen näkemiseen liittyvästä lupauksesta. Olavin lausumaa tehostaa konsekutiivisen konstruktion affektinen käyttö sekä hellittelevä etunimellä puhuttelu.

5.2.3 Huolenpidon osoittaminen

Läheisyyttä vahvistaviin puheenaiheisiin lukeutuvat myös huolenpidon ilmaukset. Miehet pelkäävät vaimojensa tekevän liikaa töitä, vaimot puolestaan vannottavat puolisoitaan olemaan varovaisia sekä pyytävät näitä kertomaan, mitä varusteita tarvitsevat. Huolen kantaminen on keino korostaa toisen tärkeyttä.

(149) Kuinkahan paljon **kullallani** mahtaakaan olla nyt työtä tosi inventaarion kynsissä. Olet varmaan joutunut valvomaan kovasti ja tekemään paljon. **Kun et vain rasittuisi liiaksi**, siitä olen huolissani. (SAK 054, 1.1.1944)

(150) Tietysti Sinulla nyt on ollut kamalan paljon hommia kun kasvimaalla on saanut puskea rikkaruohoa. **Kunpa minä pääsisin sinne rakkaani niin vois sinua auttaa.** (SAK 501, 6.8.1944)

(151) – ilmoitathan, **Rakas mitä tarvitset**, että Sinulla olisi tarpeeksi lämpimiä varusteita, pyydän **Poika** Sinulta sitä, et usko miten mielelläni lähettäisin, kun vain tietäisin mitä haluat. (SAK 481, 6.1.1940)

(152) Kalle oli kirjoittanut, että hän on eri nopea menemään maahan **Rakas, olethan Sinäkin varmasti nopea!** (SAK 481, 6.1.1944)

Huolen tunne voidaan tuoda esiin esimerkiksi toivomuksen konditionaalilla käyttämällä (esimerkit 149 ja 150). Sävyartikkelilla *-hAn* ryyditetty pyyntö tai toive puolestaan saa erityisen hartaan sävyn (esimerkit 151 ja 152). Usein tunnelatausta vielä vahvistetaan käyttämällä affektista nimipuhuttelua.

5.2.4 Parisuhteen puiminen

Tunnepuheen keskittymiksi voidaan lukea myös riidan selvittelyt ja muut vakavanluonteiset parisuhteen puimiset. Tällaisia esiintyy aineistoni kirjoittajista lähinnä Einolla, Olavilla ja Väinöllä, joskin myös Martta sivuaa joskus lyhyesti vanhoja riitoja ja pyytää niitä puolisoiltaan anteeksi.

Pitkä erossa oleminen ja sodan kaltainen äärimmäinen poikkeustilanne saattaa nostaa pintaan vaikeitakin asioita, jotka ovat parisuhteen arjessa jääneet käsittelemättä. Aina ei siis välttämättä ole niin kuin Hagelstam (2006: 26) on omassa tutkimuksessaan havainnut, että puoliset välttelevät kriisitilanteessa sellaisia puheenaiheita, jotka saattaisivat johtaa eripuraan. Esimerkki 153 on kirjeestä, jossa Eino vastaa vaimonsa parisuhdepuhuntoihin.

(153) Siinä yhdellä iskulla opetit minut huomaamaan mikä on todellinen vaimo ja oikea elämäntoveri. Opin aivan uudella tavalla huomaamaan ja näkemään keskinäisen suhteemme. **Mikä ihmeellinen henkinen voima ja rikkaus sielussasi piileekään!** Häpeäkseni minun on tunnustettava että olen loppujen lopuksi vain pintapuolisesti suhtautunut avioliittoomme henkisessä mielessä, ja siten aiheuttanut Sinulle varmasti sielullisesti tuskallisia hetkiä. **Rakas vaimoni**, olen Sinulle koko sydämeistäni kiitollinen että voimallisesti olet avannut silmäni näkemään, oikein. (SAK 054, 9.1.1944)

Affektisista kielen keinoista Eino käyttää vaimonsa kehumiseen kysymyslauseen muotoista päivittelyä. Hän myös puhuttelee puolisoaan arvokkaasti *rakkaaksi vaimokseen*, mikä korostaa puheenaiheen tärkeyttä. Tavallisesti Einon kirjoitustyyli on kepeä, jopa leikkisä.

(154) En tiedä mitä sinä ajattelet minusta niin viimesodassa kuin tässä sodassa, **sen vain ilmoitan** että sinun pitäisi minut tuntea paremmin, sillä tosiaankin on ikävä ellet sinä voi samalla luottamuksella suhtautua minuun, kun mitä minä luotan sinuun. – Niin **Anna rakas, tiedäthän että me emme voisi antaa minkäänlaisten himojen** [alleviivaus kirjoittajan] **rikkoo tähän saakka onnellista perhe elämäämme, sillä onhan aikomuksemme saada lapsistamme siunausta itsellemme ja maailmalle.** ja se ei ole mahdollista jos katkeruus asuu vanhempien sydämissä. (SAK 449, 21.2.1942)

Esimerkissä 154 Olavi vastaa vaimolleen, joka on ilmeisesti jollain tavalla epäillyt miehensä uskollisuutta. Affektisuutta Olavin lausumaan tuo vaimon puhuttelemisen painokkaasti etunimellä sekä sävyartikkelin *-hAn* käyttö muistuttavassa merkityksessä. Myös fraasimainen ilmaus *sen vain ilmoitan* on tulkittavissa affektiseksi: Olavi vaikuttaa jossain määrin loukkaantuneelta vaimonsa epäilyksistä.

5.2.5 Lapsista puhuminen

Puolisoiden keskinäistä suhdetta koskevien puheenaiheiden lisäksi tunnepuheen tihentymiin voidaan lukea myös erilaiset perheen lapsia käsittelevät aiheet. Lapset ovat keskeinen yhteisen elämän symboli ja heidän kasvattamisensa pitkälle tulevaisuuteen jatkuva yhteinen tehtävä. Niinpä lapsista puhumisen voi nähdä tärkeänä yhteenkuuluvuuden tunteen ylläpitäjänä puolisoiden välisessä kirjeenvaihdossa.

(155) Iloitsen jo etukäteen ajatellessani, että pian saan Sinulta kirjeen. Ja arvaan, että olet pettynyt siitä, että tulokas olikin poika eikä tyttö, mutta minun mielipiteeni on, että poika on yhtä tervetullut kuin tyttökin. **Komeatakin on, että on jo kokonaista kaksi poikaa.** Ja pulskaa poikaa. Myöhästyi vain vajaa puolen vuorokautta, **olisi se ollut komeeta, jos pojan syntymäpäiväksi olisi voinut laskea 17 päivä** ja melkeinpä se tosiaan oli niin käydäkin. (SAK 481, 22.7.1944)

(156) Pääasia on kuitenkin että kuopus voi hyvin, hänellä on niin mainioita ilmeitä että välillä väkisin alkaa naurattaa en muistanut kai kertoakaan että hänellä on oikeassa poskessa niin nätti kuoppa ja **suu on niin pieni kuin napin reikä** ja siinä on välillä niin ylimielinen ilme ihan kuin hän haluaisi sanoa, **Ähä olempas poika.** (SAK 481, 22.7.1944)

(157) Liisa istuu sylissäni ja kyselee mitä sillä **isillä** vielä oli ja kerro vielä **isistä**. Hän niin muistaa kaikki tapaukset joita hän toimitti **isin** kanssa siellä Immolassa[?]. **Se on isin[?] tyttö se Liisa.** (SAK 501, 2.11.1939)

(158) **Se on semmoinen sirpukka se pieni Liisatyttö.** Hän on nyt niin parhaassa iässä (SAK 501, 9.11.1939)

Affektiset ilmaukset lapsista puhuttaessa voivat olla monenlaisia. Veikon pohdintoista esimerkissä 155 kuultaa isän ylpeys, kun hän toistaa asenneadjektiivia *komea* ja korostaa vielä asiaansa verbialkuista predikatiivilausetta käyttämällä. Esimerkissä 156 Helena puolestaan käyttää lapsesta puhuesaan hellittelevää vertauskuvaa ja leikittelevää *pA*-partikkelillista ilmausta. Martan kerronnassa esimerkissä 157 toistuu hellittelevä *isi*-sana tavalla, jonka voi tulkita kolmannen persoonan puhutteluksi ja joka siksi tekee ilmauksesta entistä affektisemmän. Myös lohkeamarakenteen käyttö voi lisätä lasta koskevan ilmauksen hellittelevää asennetta, etenkin kun rakenteeseen yhdistyy affektista sanastoa (esimerkit 157 ja 158).

5.2.6 Yhteenvetoa tunnepuheen keskittymistä

Kuten edellisistä luvuista ilmenee, tunnepuheen keskittymissä käytetään monenlaisia, voimakkuudeltaan vaihtelevia affektisen kielen keinoja. Olennainen osa tunnepuhetta on affektisen nimipuhuttelun käyttö. Sanotun tärkeyttä korostetaan sekä hellittelynimillä ja -ilmauksilla että välillä myös etunimen käytöllä.

Lausetason keinoista keskeisimpiä kirjeaineistossani on toivomuksen konditionaali, jota esiintyy erityisesti ikävästä kertomisen ja tulevaisuudesta haaveilun yhteydessä. Kyseessä on tulkintani mukaan selkeästi affektiseen käyttöön vakiintunut ja hyvin ilmaisuvoimainen konstruktio. Myös hakusymyksen muotoiset, affektisiksi kiteytyneet konstruktio ovat voimakkaita keinoja etenkin ikävän ja siihen liittyvien muiden tunteiden sekä tulevaisuuden toiveiden ilmaisuun. Muut analysoimani lausetason keinot eivät keskity yhtä selkeästi tiettyihin puheenaiheisiin.

Kaiken kaikkiaan tunnepuheen keskittymät ovat monimutkaisia kokonaisuuksia, joissa syntaktiset keinot yhdistyvät sanatason affektisiin piirteisiin ja kaikenlaiseen suoraan tunteenilmaisuun. Lukijassa pelkkä puheenaihekin, esimerkiksi lapset, voi herättää tunteita. Joskus tiettyä aihetta käsittelevä teksti voi värittyä kauttaaltaan affektiseksi, vaikka läheskään kaikissa kohdissa kielenkäyttö ei olisikaan eksplisiittisesti asennoituvaa (ks. Juvonen 2007: 433).

6 LOPUKSI

Tässä pro gradu -tutkielmassa olen tarkastellut kielen affektisuutta sota-ajan kirjeissä. Tutkimuskysymykseni olivat seuraavat: 1) millä kielen keinoilla rintamalla olevien miesten ja heidän puolisonsa välisessä kirjeenvaihdossa ilmaistaan affektisuutta sekä 2) miten affektiset ilmaukset liittyvät kirjoittajien pyrkimyksiin pitää yllä parisuhdettaan sodan kaltaisessa poikkeustilanteessa? Tutkimusaineistoni koostuu neljän miehen ja kahden naisen kirjoittamista kirjeistä talvi- ja jatkosodan ajalta. Kirjeet olen poiminut Tampereen yliopiston Kansanperinteen arkiston sota-ajan kirjeiden koelmasta (SAK). Kaikkiaan aineistoni kattaa 90 kirjettä tai kirjemäistä postikorttia, joiden yhteenlaskettu sanamäärä on 37 000–38 000.

Tutkimuksessani olen rajannut affektisen kielen tarkoittamaan tunteiden ja asenteiden ilmaisemista niin, että tunnetilaa ei välttämättä erikseen nimetä. Kuten Laura Visapää (2013: 526) toteaa, affektinen kieli on pikemminkin tunnepitoista kuin tunneaiheista.

Tutkimukseni taustalla on vaikuttanut systeemis-funktionaalinen kielitiede ja sen käsitys kielestä ensisijaisesti sosiaalisena toimintana. Lähestymistapani tutkimuskysymyksiin on ollut kvalitatiivinen ja metodini kielellistä lähilukua ja kieliopillista perusanalyysiä sekä sisällönanalyysiä.

Tässä loppuluvussa teen yhteenvedon analyysini tuloksista. Analyysin painopiste on ollut affektisuuden kielellisissä ilmaisukeinoissa, ja toista tutkimuskysymystä olen käsitellyt suppeammin eräänlaisena jatkokysymyksenä. Painotus näkyy myös yhteenvedossa. Tarkastelen myös sitä, millaisena ilmiönä kielen affektisuus analyysini perusteella ylipäättään näyttäytyy. Lopuksi pohdin lyhyesti jatkotutkimuksen aiheita.

6.1 Yhteenveto analyysistä

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni olen vastannut luvussa 4. Aineistooni kuuluvissa kirjeissä ilmaistaan affektisuutta monenlaisin leksikaalisin ja kieliopillisin keinoin. Niissä käytetään lempinimiä, hellittelysanoja, affektisia johdoksia, haukkumasanoja, affektisiksi tulkittavia kieliopillisia rakenteita, fraaseja ja idiomeja sekä erilaisia murteellisia tai puhekielisiä ilmauksia. Koska kaikkiin keinoihin on mahdoton paneutua pro gradu -tutkielman laajuudessa työssä, rajasin analyysini puhuttelussa ilmenevään affektisuuteen sekä erilaisiin lausetasolla ilmeneviin affektisiin keinoihin.

Puhuttelun osalta tarkastelin ensinnäkin kolmannen persoonan käyttöä. Läheisen ihmisen puhuttelemisen kolmannessa persoonassa on mielenkiintoinen ilmiö, sillä perinteisesti kolmannen persoonan käytön on katsottu kuuluvan kunnioittavaan puhutteluun. Kirjeaineistoni analyysi osoittaa,

että intiimissä vuorovaikutuksessa tätä epäsuoraa puhuttelua voidaan käyttää tuomaan ilmaisuun erilaisia affektisia sävyjä, esimerkiksi leikillisyyttä. Sitä saatetaan käyttää myös sopuisan tunnelman ylläpitämiseen, jos puheenaihe on arkaluonteinen.

Toiseksi tarkastelin kirjeissä esiintyvää nimipuhuttelua. Analysoin sitä, millaisiin tilanteisiin erisnimien ja hellittelysanojen ja -ilmausten käyttö erityisesti painottuu, ja nostin esiin yleisimmät ilmaukset. Hellittelysanojen käyttö puhuttelussa osoittautui runsaaksi, mikä on affektisuuden näkökulmasta huomionarvoista, ilmaisevathan hellittelysanat läheisyyttä ja kiintymystä viittauskohteenaan olevaa henkilöä kohtaan.

Ylivoimaisesti käytetyin hellittelysana aineistossa on *rakas* eri muotoineen (*rakkain, rakkaani, rakkaimpani*). Sitä käytetään puhuttelusubstantiivina sekä itsenäisesti että yhdessä lauseenjäsenenä toimivan, puhuteltavaan viittaavan persoonapronominin kanssa. Lisäksi *rakas* on puhutteluissa yleinen erisnimen tai appellatiivin adjektiivimääräite. Paljon käytettyjä hellittelysanoja puhutteluissa ovat myös *kulta* ja *kultaseni*.

Erisnimiäkin kirjoittajat käyttävät puhuttelussa, mutta selvästi vähemmän kuin hellittelysanoja. Etunimellä puhuttelemisen näyttäisi olevan muita nimipuhutteluja voimakkaampi keino. Tulokintani mukaan etunimeä käytetään etenkin silloin, kun ilmaistavana on voimakkaita tunteita ja sanottavan tärkeyttä halutaan painottaa vastaanottajalle.

Alkutervehdyksissä nimipuhuttelua käytetään aineistooni kuuluvissa kirjeissä poikkeuksetta. Muualla tekstissä puhuttelu liittyy tyypillisimmin ikävän ja huolen ilmauksiin, rakkaudentunnustuksiin, anteeksipyyntöihin, puolison rohkaisemiseen sekä hyvästelyissä esiintyviin toivotuksiin. Myös mielipiteen kysyminen, voinnin tiedustelu, pyynnön esittäminen tai kiittäminen laukaisevat aineistossani usein nimipuhuttelun, eivät kuitenkaan yleensä etunimen käyttöä.

Kaikki aineistoni kirjoittajat käyttävät nimipuhuttelua, mutta puhuttelun runsaus ja käytetyt ilmaukset vaihtelevat kirjoittajien välillä. Selvästi eniten puhutteluilmauksia käyttävät Martta ja Väinö, joilla on tapana kirjoittaa kirjeissään paljon rakkaudesta ja ikävästä. Analyysissä ilmeni myös, että Helenalla ja Veikolla nimipuhuttelu on runsaampaa talvisodan alussa kuin jatkosodan lopulla kirjoitetuissa kirjeissä. Talvisodan alussa pariskunta on juuri menossa kihloihin ja nuori onni hehkuu hellittelyilmauksina.

Kaiken kaikkiaan nimipuhuttelu on aineistoni perusteella affektisena keinona moninainen. Puhutteluilmausten vaihtelu ja erityisesti se, käytetäänkö puhuttelua ylipäätään vai ei, heijastaa tulokintani mukaan kirjoittajan asennoitumista kirjeen vastaanottajaan, kulloiseenkin puheenaiheeseen ja myös omaan itseensä.

Lausetasolla vaikuttavat affektiset keinot jaottelin analyysissäni väite- ja kysymysmuotoisten lauseiden alle. Tavalla tai toisella affektisiksi luokiteltavia väitelauseen muotoisia konstruktioita on kaikkien kirjoittajien teksteissä. Yleisimpiä ovat erilaiset toivetta ilmaisevat konditionaalimuotoiset lauseet, joista käytän yhteisnimitystä toivomuksen konditionaali. Toivomuksen konditionaalia esiintyy kaikilla kirjoittajilla Olavia lukuun ottamatta, kuitenkin ylivoimaisesti eniten Martalla. Kyseessä on tulkintani mukaan selkeästi affektiseen käyttöön vakiintunut konstruktio.

Toivomuksen konditionaalia edustavat lauseet jakaantuvat 44:ään lausumapartikkelilla *kun(pa)*- tai *jos(pa)* alkavaan ja 17 verbialkuiseseen lauseeseen. Selvästi yleisin toivomuslauseen aloittaja on liitepartikkelillinen *kunpa* (*Kunpa nyt 5 vuotishääpäivämme saisisimme viettää kaikki yhdessä [...]*, SAK 481, 17.7.1944), josta aineistossa on 24 esiintymää. Affektisuuden näkökulmasta erityisen mielenkiintoisina pidän kuitenkin aineistoni verbialkuisia konditionaalilauseita. Niistä vain muutamassa tapauksessa affektisen merkityksen luomiseen osallistuu *pa*-partikkeli (*Olisinpa minä nyt niin kuin Kalle siellä Hämeenlinnassa.*, SAK 501, 12.8.1944); valtaosassa lauseita affektinen merkitys syntyy verbialkuisuudesta, konditionaalimuodosta sekä sävyartikkelista *nyt ja/tai vain~vaan* (*Muuttuisi vain nyt kaikki parhain päin.*, SAK 501, 3.11.1939), eikä sävyartikkelikaan ole välttämätön (*Pysyisivät ilmat lämpimämpinä, niin voisivat lapset olla enemmän ulkona.*, SAK 501, 9.11.1939). Tätä aineistossani Martan toistuvasti käyttämää ilmaistyyppiä on aiemmassa tutkimuskirjallisuudessa käsitelty vain vähän.

Lausumapartikkelilla *kun(pa)* tai *jos(pa)* alkavilla ja verbialkuisilla konditionaali-ilmauksilla on kirjeaineistossani hyvin samanlainen affektinen merkitys: ne ilmaisevat jonkinlaista voimakasta toivetta tai haavetta. Useimmiten on kyse puolison ikävöimisestä, mutta toivomuslauseen takana voi olla myös huoli tai pelko. Toivomuksen konditionaalia edustavat ilmaukset eivät pyri velvoittamaan puhuteltavaa tai muuta puheenaiheena olevaa tahoaa, vaan niissä hallitsevana on ekspressiivinen funktio (vrt. *Lähtisit nyt mukaan / Ei heitä täällä tarvita, pysyisivät kotonaan*).

Nostin aineistostani tarkasteluun myös erilaiset fokus- ja lohkeamarakenteet, joissa pro-sanoja käytetään ei-referentiaalisesti, sillä tällaisia rakenteita sisältävät väitelauseet voivat saada affektisen tulkinnan (VISK § 1715). Fokusrakenteeksi kutsutaan ilmaistyyppiä, jossa jokin lauseen osa nostetaan esille rakenteellisin keinoin (VISK, määritelmät). Aineistossani on muutama tapaus, jossa tällaisena keinona käytetään lauseenalkuisen NP:n jäljessä esiintyvää ekspletiivistä pronominia *se/ne* (*Arvaan että olet ainakin kolme kirjettä jo laittanut matkaan ja se se sapettaakin kun ei vaan tule, [...]*, SAK 054, 7.7.1941). Myös pronomini-lähtöisen partikkelin *sitä* vastaavanlaisesta ekspletiivisestä käytöstä on joitakin esimerkkejä (*Niin nyt sitä meidän perheessä on sitten toinen poika [...]*, SAK 481,

22.7.1944). Koska fokusoivista rakenteista on esiintymiä niukasti, rakenteiden affektisesta merkityksestä voi tehdä vain varovaisia tulkintoja. Näyttäisi kuitenkin siltä, että sama rakenne ei välttämättä ole erikoistunut vain tietyn tunteen tai asenteen ilmaisemiseen, vaan samalla keinolla on mahdollista osoittaa hyvin erilaista positiivista tai negatiivista suhtautumista. Lisäksi yksittäisen ilmauksen affektinen tulkinta voi syntyä erilaisten, kielen eri tasoja edustavien elementtien yhteisvaikutuksesta.

Lohkeamarakenteiksi puolestaan kutsutaan ilmaustyyppisiä, joissa samaan tarkoitteeseen ikään kuin viitataan kahdesti yhden lausuman kuluessa (VISK § 1064). Kirjeaineistostani on eriteltävissä kolme erityyppistä lohkeamarakennetta: rakenne, jossa alkuasemainen pronomini *se* toistuu lauseen lopussa (*No sehän on hienoa se [...]*, SAK 054, 25.1.1944), lohkeama eteenpäin (*Se on niin kultainen meidän isimme [...]*, SAK 501, 4.11.1939) ja lohkeama alkuun (*Se jalkinetilanne se on tosiaan vaikea Sinulla.*, SAK 054, 25.1.1944). Ensin mainittu ilmentää lähinnä vakuuttelua. Kaksi jälkimmäistä sen sijaan ovat tulkintani mukaan ensisijaisesti informaatorakennetta palvelevia konstruktioita, enkä pidä niitä varsinaisesti affektiseen tehtävään vakiintuneina. Näen affektisuuden kuitenkin sumearajaisena ilmiönä, ja juuri raja-alueiden tarkastelu voi paljastaa siitä jotakin uutta. Perustelen lohkeamarakenteiden tarkastelua myös sillä, että ne ovat etupäässä puhutun kielen ilmauksia (VISK § 1064), joiden käyttö kirjoitetussa kielessä voi saada erityisiä merkityksiä. Eteenpäin aukeavan lohkeaman voi nähdä affektisena keinona siinä mielessä, että lohkeaman avulla lauseen puheenaihetta on mahdollista ikään kuin pidätellä tai ”pantata”. Lohkeama alkuun puolestaan esittää lauseen teeman muusta lauserakenteesta erillisenä topiikkina (Hakulinen & Karlsson 1995: 307). Affektisuuden näkökulmasta rakenteen voi tulkita korostavan puheenaiheen tärkeyttä kirjoittajalle, sen avulla kirjoittaja voi ikään kuin alleviivata sanomaansa.

Väitelauseiden alla analysoin myös niin sanottujen konsekutiivisten konstruktioiden affektista käyttöä. Konsekutiivisiksi, seurausta painottaviksi, konstruktioiksi kutsutaan ilmaustyyppisiä *niin x että* (*Siellä oli niin hauskaa, että haluan lähteä pian uudestaan*) sekä *olla sellainen että* (*Hän on sellainen (tyttö) että tulee toimeen kaikkien kanssa*) (VISK § 1160–1161). Ilmaustyyppien affektista käyttöä on aiemmassa kirjallisuudessa käsitelty hyvin niukasti. Aineistoni muutamat esiintymät edustavat kuitenkin tulkintani mukaan selkeästi affektiseen käyttöön vakiintunutta keinoa. Affektisuus syntyy siitä, että alisteisen lauseen konstruktiossa korvaa pelkkä *että*-sana tai huudahduksenomainen ilmaus (*Tytöt kirjoittivat niin nätin kirjeen minulle että.*, SAK 501, 12.2.1943 / *Siellä oli sellaiset itkumarkkinat, että pois tieltä.*, SAK 501, 9.11.1939). Samalla kun konstruktion esittämä luonnehdinta jää vajaaksi, se myös voimistuu ja voimistuessaan korostaa kirjoittajan positiivista tai negatiivista suhtautumista.

Monet partikkelit, etenkin sävyartikkelit, tuovat väitelauseisiin lisämerkityksiä (VISK § 1717). Nostin analyysissäni yksityiskohtaiseen tarkasteluun kliittisen sävyartikkelin *-hAn*, jota kirjeaineistossani esiintyy melko runsaasti. Se voi tuoda väitelauseeseen moninaisia, niin positiivisia kuin negatiivisia, sävyjä. Eniten partikkelin *-hAn* sisältävää väitelausetta käytetään kirjeaineistossani edellä esitetyn perustelemiseen tai selittämiseen tai ylipäätään jostakin asiasta muistuttamiseen (*Tämähän on osaksi evakuoitu [...]*, SAK 501, 15.8.1944 / *eihän sille mahda mitään kun väsyttää. Sainhan minä silti olla luonasi.*, SAK 501, 10.11.1939). Tyypillisiä *hAn*-partikkelin käyttötilanteita ovat myös erilaiset myönnytelyt (*Onhan epäilyksi usein ollut aiheellinenkin, en sitä halua väittää.*, SAK 501, 9.8.1944). Muistuttavan tai myönnyttävän ilmauksen affektiseen sävyyn ja siihen, onko ilmaus ylipäätään tulkittavissa affektiseksi, vaikuttavat *hAn*-partikkelin ohella myös muut lauserakenteen piirteet sekä ilmauksen asiasisältö ja laajempi tekstikonteksti. Sävy voi yhtä hyvin olla asiallisen toteava kuin hellän rakastava tai pahastunutkin.

Viimeiseksi analysoin väitelauseiden alla verbialkuisuutta. Väitelause voi tietyissä tilanteissa olla tunnusmerkittävästi verbialkuinen, mutta usein verbialkuisuus liittyy affektisuuden ilmaisemiseen. Millaisen affektisen sävyn verbialkuinen lause voi saada, riippuu muun muassa verbin moduksesta ja tempuksesta sekä verbiin mahdollisesti liittyvästä sävyartikkelista. Aineistossani tietynmuotoiset preesensissä olevat konditionaalilauseet ilmaisevat toivetta (*Olisinpa minä nyt niin kuin Kalle siellä Hämeenlinnassa.*, SAK 501, 12.8.19449 / *Muuttuisi vain nyt kaikki parhain päin.*, SAK 501, 3.11.1939) (ks. edellä toivomuksen konditionaali), vastaava perfektimuotoinen konditionaalilause saa sen sijaan lähinnä harmittelevan merkityksen (*Olisin säästänyt sen 40 mk. parempiin tarkoituksiin.*, SAK 501, 8.11.1939). Indikatiivimuotoisen lauseen affektinen merkitys on usein seurausta siitä, että verbialkuisuus yhdistyy emfaattisen *pA*-partikkelin käyttöön⁶ (ks. VISK § 1716). Aineistossani *pA*-partikkelilliset verbialkuiset indikatiivilauseet muodostavat hajanaisen joukon sävyiltään vaihtelevia toteamuksia. Affektisuus on näissä lauseissa yleensä lievää tai jopa kiistanalaista (*Eipäs vaan vielä tällä kerralla Sinusta tullut luutnanskaa, mutta eletäänpä toivossa.*, SAK 054, 1.1.1944 / *Muuten jäi retki tuloksettomaksi, sillä eipä Tessu retken tarkoitusta ymmärtänyt.*, SAK 481, 27.7.1944).

Myös affektisiksi luokiteltavia kysymyslauseita esiintyy aineistossani kaikilla kirjoittajilla, joskin selvästi vähemmän kuin affektisuutta ilmentäviä väitemuotoisia lauseita. Analyysissäni jaotelin lauseet kolmeen ryhmään: 1) erilaisiin päivittelyihin, haaveiluihin ja ”huokauksiin”, 2) retorisiin

---

⁶ Myös sävyartikkeli *-hAn* voi verbialkuisuuteen yhdistyneenä tuottaa affektisia merkityksiä, ks. luku 4.2.1.4.

kysymyksiin sekä 3) pohdiskeleviin kysymyksiin. Selkeimmin affektisiksi kiteytyneitä ovat ensimmäiseen ryhmään kuuluvat hakukysymyksen muotoiset, kysymyssanalla alkavat ilmaukset. Ne ovat kaikista aineistoni ilmauksista lähimpänä perinteisiä huudahduksia eli eksklamatiiveja. Kyseisiä ilmauksia esiintyy kaikilla kirjoittajilla Olavia lukuun ottamatta. Yleisimpiä ovat proadverbeilla *miten* ja *kuinka* alkavat huudahdukset (*Miten ihanaa meillä olisikaan, jos minä pääsisin kokonaan kotiin.*, SAK 501, 8.8.1944 / *Voi rakas rakas Väinö kuinka mielelläni minä lähtisin pois.*, SAK 501, 11.11.1939), mutta aineistossa on myös pronominiilla *mikä* ja proadjektiivilla *millainen* alkavia ilmauksia. Kysymyssanalla alkavat ilmaukset kantavat kirjeaineistossani sävyllään vaihtelevia affektisiä merkityksiä, ja niitä käytetään erilaisissa yhteyksissä. Yhteistä kaikille kuitenkin on se, että ne esittävät jonkinlaisen arvion puheena olevan asian laadusta. Aineistossani on myös vaihtoehtokysymyksen muotoisia päivittelyjä (*Voit Sie kuvitella olen saanut tusinan pyyheliinoja ja lusikoita.*, SAK 481, 16.12.1939 / *[...] ja siinäkö vasta riemu alkoi.*, SAK 054, 18.7.1941), joskin ne ovat hakukysymyksen muotoisia ilmauksia harvinaisempia.

Retorisia kysymyksiä esiintyy aineistossani kaikilla muilla kirjoittajilla paitsi Väinöllä. Muodoltaan lähes kaikki ovat hakukysymyksiä. Retorisia kysymyksiä on sanottu puhefunktioltaan toissijaisiksi toteamuksiksi: ne eivät esitä kirjaimellisesti väitettä, mutta implikoivat sellaisen (Hakulinen & Karlsson: 1995: 286). Retoriseen kysymyksen esittäjä ei odota vastausta kuten aidon kysymyksen esittäjä, vaan pikemminkin jonkinlaista samanmielisyyden osoitusta (VISK § 1705). Kirjeaineistossani esiintyvät retoriset kysymykset sijoittuvat affektisuuden suhteen jatkumolle niin, että jatkumon toisessa päässä ilmausten tunnepitoisuus on lähes olematonta tai lievää (*[...] en tarvitse nyt ainakaan ollenkaan rahaa täällä. Mitäpä ja mistäpä sillä ostaisi.*, SAK 054, 19.7.1941), toisessa päässä hyvin selvää (*Mitä sitten on minunkaan elämäni.*, SAK 501, 1.11.1939). Affektisuus nousee implikoidun väitteen asiasisällön ja retorisen ilmaustavan yhteisvaikutuksesta. Myös ilmausten sävy vaihtelee välillä niillä ilmaistaan toiveikkuutta, välillä harmia ja pettymystä, jopa epätoivoa.

Pohdiskelevat kysymykset muistuttavat retorisia kysymyksiä, sillä niihinkään ei varsinaisesti odoteta vastausta. Erotin kuitenkin analyysissäni ryhmät toisistaan, sillä pohdiskelevien ilmausten muoto kuvastaa puhujan epäröintiä (Kiuru 1977: 68) toisin kuin retoristen kysymysten. Epäröivä sävy on useimmiten seurausta verbiin liittyvästä *hAn*-partikkelista (*Menevätköhän niin monet rukoukset ja toivomukset hukkaan että suomi pelastuisi.*, SAK 501, 3.11.1939). Ilmauksissa havaittava affektisuus on puolestaan pohdiskelevuuden ja asiasisällön yhdessä synnyttämää. Kirjeaineistossani pohdiskelevia kysymyksiä on erityisesti Martalla, joka kantaa kirjeissään usein voimakasta huolta tulevaisuudesta.

Lausetasolla vaikuttavat affektiset keinot osoittautuivat analyysissäni monitahoiseksi kudelmaksiksi, jossa eri keinot toimivat usein yhdessä. Esimerkiksi väitemuotoisissa lauseissa verbialkuisuus yhdistyy usein sävyartikkelien käyttöön. Yksiselitteisesti affektisiä konstruktioita kirjeaineistossani ovat toivomuslauseet, joista käytän yhteisnimitystä toivomuksen konditionaali, sekä kysymyssanalla alkavat päivittelyt ja muut huudahduksenomaiset ilmaukset. Ne ovat vakiintuneita morfosyntaktisia rakenteita, joiden ensisijainen tai jopa ainoa funktio on puhujan subjektiivisen asenteen osoittaminen. Päivittelyä on useimmiten liki mahdoton tulkita aidoksi kysymykseksi, ja toivomuksen konditionaalissakin asiointilan kuvaaminen jää toissijaiseksi. Kyse on rakenteista, jotka ilman kontekstiäkin ovat ymmärrettävissä voimakkaan affektisiksi. Myös konsekutiivisen konstruktion käyttö edellä kuvaamallani tavalla tekee ilmauksesta ennen kaikkea subjektiivista asennetta osoittavan. Muut esittelemäni affektisuutta väitelauseisiin tuovat keinot eivät yhtä selkeästi jätä varjoonsa ilmaisun maailmaa kuvaavaa ja jäsentävää funktiota. Kysymysmuotoisten lauseiden puolella retorisuus ja pohdiskelevuus ovat nähtävissä affektisina keinoina, mutta päivittelyjen kaltaisina kiteytyneinä affektisina konstruktioina retorisia ja pohdiskeleviä kysymyksiä ei tulkintani mukaan kuitenkaan voi pitää. Tämän näen johtuvan ensisijaisesti siitä, että sekä retoriset että pohdiskelevät kysymykset on ainakin periaatteessa mahdollista tulkita myös aidoksi vastausta odottaviksi kysymyksiksi.

Toiseen tutkimuskysymykseeni, joka koski affektisten ilmausten yhteyttä kirjoittajien pyrki- myksiin vaalia parisuhdettaan, olen vastannut luvussa 5. Erittelin analyysissäni kirjeaineistosta niin sanottuja tunnepuheen keskittymiä, joilla oletan olleen sota-aikana merkitystä puolisoiden välisen läheisyyden ja yhteenkuuluvuuden tunteen ylläpitämiselle. Oletukseni saa tukea aiemmista sota-ajan kirjeitä käsittelevistä tutkimuksista. Tunnepuheen keskittymillä tarkoitan puheenaiheita, joiden yhteyteen affektisiksi tulkittavat ilmaukset näyttävät kirjeissä ainakin jossain määrin keskittyvän. Kyse on aiheista, jotka käsittelevät jollakin tavalla kirjeen vastaanottajaa tai liittyvät häneen läheisesti. Ne ovat aiheita, joiden yhteydessä kirjoittajat puhuvat tunteistaan myös suoraan ja joiden asiasisältö ylipäätään on omiaan herättämään lukijassa tunteita.

Tunnepuheen keskittymiksi nostin viisi puheenaihetta: ikävästä ja rakkaudesta puhumisen, yhteisestä tulevaisuudesta haaveilun, huolenpidon ilmaisemisen, riitojen selvittelyn ja muun parisuhteen puimisen sekä lapsista puhumisen. Tunnepuhe tekee näkyväksi sen, mikä parisuhteessa on olennaista, ja muistuttaa suhteen jatkuvuudesta sodan aiheuttaman epävarmuuden keskellä. Tunnepuheen keskittymissä käytetään monenlaisia, voimakkuudeltaan vaihtelevia affektisen kielen keinoja. Selkeimmin analyysissä nousi esiin toivomuksen konditionaalien sekä erilaisten kysymyssanalla alkavien päivittelyjen ja muiden huudahduksenomaisten ilmausten käyttö ikävästä puhumisen ja tulevaisuudesta

haaveilun yhteydessä. Olennaista tunnepuheen keskittymissä on myös affektisen nimipuhuttelun runsaus. Sanotun tärkeyttä korostetaan sekä hellittelynimillä ja -ilmauksilla että välillä myös etunimen käytöllä. Kaiken kaikkiaan tunnepuheen keskittymät ovat monimutkaisia morfosyntaktisten keinojen, affektisen leksikon ja suoran tunteenilmaisun muodostamia kokonaisuuksia.

6.2 Affektisuus ilmiönä

Kielen affektisuus näyttäytyy kirjeaineistossani monitahoisena ilmiönä. Tutkimuksen edetessä kävi selväksi, että kaiken kirjeissä esiintyvän affektisuuden haltuun ottaminen pro gradu –tutkielman laajuudessa työssä on mahdotonta. Kyse ei ole pelkästään erilaisten affektisten kielenilmausten runsaudesta, vaan myös siitä, että affektisuus vaikuttaa ilmiönä sumearajaiselta. Osa ilmauksista on yksiselitteisesti affektisia, osa affektiselta merkitykseltään enemmän tai vähemmän tulkinnanvaraisia.

Yksittäisten affektiseen tulkintaan vaikuttavien kielenainesten erittelemisen kokonaisuudesta on myös usein vaikeaa. Usein morfosyntaktiset keinot yhdistyvät sanatason affektisiin piirteisiin, ja mukana on lisäksi suoraa tunteenilmaisua. Kuten Laura Visapää (2013: 526–527) toteaa, yksittäisten affektisten aineiden erottelu voi tuntua keinotekoiseltakin, sillä lopulta mikä tahansa kielenkäytön keino voi toimia affektin välineenä. Lopullinen affektinen tulkinta syntyy aina kontekstissa ja osana vuorovaikutusta. Kirjeissä kulloinenkin puheenaihe saattaa vaikuttaa siihen, saako yksittäinen kielenaines affektisen tulkinnan vai ei. Joskus kirjettä taas saattaa sävyttää kauttaaltaan kirjoittajan oletettu mieliala, vaikka kielenkäyttö ei kaikkialla olisikaan eksplisiittisesti subjektiivista asennetta osoittavaa.

Vaikka affektisuus on ilmiö, joka pakenee kuvaajaansa, olen näkevinäni siinä jonkinlaisen kovan ytimen. Tätä ydintä edustavat sellaiset kiteytyneet konstruktiot, joiden ensisijainen tai jopa ainoa tehtävä on subjektiivisen asenteen osoittaminen; niissä affektinen merkitys jättää varjoonsa ilmaisun muut funktiot. Visapää (2013: 527) sanoo itsenäisistä A-infinitiiveistä, että affektisuus kuuluu niiden konstruktiomerkitukseen ja että niillä tehdään toimintoja, jotka tunnustetaan kulttuurisesti affektisiksi teoiksi, kuten päivittelyiksi tai ilon ilmauksiksi. Omasta kirjeaineistostani haluan erityisesti nostaa vastaavanlaisena affektisena konstruktiona esiin toivomuksen konditionaalin, joka saa aineistossa erilaisia ilmenemismuotoja. Tiiviimmillään harrasta toivetta riittää ilmentämään pelkkä konditionaali-muoto yhdistettynä verbialkuisuuteen.

Perinteisessä kielenkuvauksessa affektisuuden ilmaisemista on kutsuttu kielen muotoainesten toissijaiseksi käytöksi (ks. esim. Yli-Vakkuri 1986). Taustalla on ajatus siitä, että ensisijaisia merkityksiä, perusmerkityksiä, ovat prototyyppisissä lauseissa esiintyvät propositionaaliset merkitykset.

Toissijaisten käyttötapojen oletetaan syntyneen kielenkäytön aiheutettua poikkeuksia kieliopilliseen järjestykseen. (Visapää 2008: 19; Kauppinen 1998: 35, 149.) Omassa tutkimuksessani olen kuitenkin lähtenyt siitä ajatuksesta, että kaikki tehtävät, joihin kieltä käytetään, ovat samanarvoisia. Affektisten merkitysten ilmaiseminen ei ole toissijaista propositionaalisten merkitysten ilmaisemiseen nähden, sillä kielen affektisen ulottuvuuden ansiosta pystymme ilmaisemaan tunteitamme, arvojamme ja asenteitamme ja olemaan kanssakäymisessä toistemme kanssa. Kirjeaineistossani tämä ulottuvuus on toisaalta vaikeasti hahmottuva ja määrittelyjä karttava, toisaalta käsinkosketeltavan selvä.

6.3 Jatkotutkimuksen aiheita

Fennistinen kirjetutkimus on tähän mennessä keskittynyt etupäässä 1800-luvulta peräisin oleviin, itseoppineiden kirjoittajien teksteihin; vasta viime vuosina on tartuttu myös talvi- ja jatkosodan aikaiseen kirjeaineistoon. Avioparien välistä kirjeenvaihtoa on sota-ajalta säilynyt jälkipolville runsaasti, mutta kirjeiden kielenpiirteistä tiedetään vähän. Tällä tutkielmalla toivon osaltani lisänneeni ymmärrystä kriisiaikana käydyn intiimin kirjeenvaihdon luonteesta. Työni on osoittanut, että tunteiden ja asenteiden ilmaisemisen keinot ovat sota-ajan kirjeissä moninaisia. Tässä moninaisuudessa on vielä paljon tutkittavaa. Esimerkiksi affektista leksikkoa olen tässä tutkielmassa sivunnut vain puhutteluilmausten osalta. Affektisista konstruktioista kiinnostava jatkotutkimuksen aihe olisi toivomuksen konditionaali ja erityisesti toivomuslauseiden lyhyin, pelkkään konditionaaliin ja verbialkuisuuteen perustuva muoto, jota esiintyi aineistossani yhdellä kirjoittajalla toistuvasti muiden muotojen ohessa. Oman kieli-intuitioni perusteella toivomuslauseiden lyhyin muoto on hyvin luonteva ja ilmaisuvoinomainen, mutta erään itseäni huomattavasti nuoremman opiskelijan aiheesta taannoin esittämä kommentti on jäänyt vaivaamaan mieltäni. Opiskelija mainitsi kuulleensa lyhyttä muotoa lähinnä iäkkäiden ihmisten puheessa. Sota-aikaisten kirjeiden vertaaminen uudempaan aineistoon voisi siis myös tulla kyseeseen.

Sota-ajan kirjeet tarjoavat myös estradin tieteenalojen väliselle yhteistyölle. Historiantutkijat ovat 2000-luvulla alkaneet kiinnostua entistä enemmän yksityisen ihmisen tunteista ja kokemuksista kriisiaikoina, ja tässä kirjeet ovat tärkeää aineistoa. Historiantutkimuksen menetelmin ei kuitenkaan ole mahdollista pureutua syvälle kirjeiden affektiseen kieleen, vaan tähän tarvitaan kielitieteellistä asiantuntemusta. Sitä mukaa kun Kansanperinteen arkiston sota-ajan kirjekokoelman saattaminen sähköiseen muotoon etenee, kielellisen tarkastelunkin mahdollisuudet monipuolistuvat.

LÄHTEET

- ALHONIEMI, ALHO 1987: Affektiivista syntaksia. *Virittäjä* 91 s. 102–105.
- BAKHTIN, MIKHAIL 1984: *Problems of Dostoevsky's Poetics*. Theory and History of Literature, Volume 8. Manchester: Manchester University Press.
- BAKHTIN, M.M. 1986: *Speech Genres & Other Late Essays*. Austin: University of Texas Press.
- BROWN, PENELOPE – LEVINSON, STEPHEN C. 1987: *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge Cambridge University Press.
- EK, ALINA 2017: ”Saahan olla sinun rinnallasi, rakas oma sulhaseni”. *Puhuttelumuodot ja affektiivisuus sota-ajan henkilökohtaisissa kirjeissä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- ETELÄMÄKI, MARJA 2006: *Toiminta ja tarkoite: tutkimus suomen pronominista tämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1008. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- FORSBERG, HANNELE 1998: *Suomen murteiden potentiaali. Muoto ja merkitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 720. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- HAGELSTAM, SONJA 2006: Lähellä ja kaukana. Parisuhteen ylläpitäminen rintaman ja kotirintaman välisessä kirjeenvaihdossa. – Tiina Kinnunen & Ville Kivimäki (toim.), *Ihminen sodassa. Suomalaisien kokemuksia talvi- ja jatkosodasta* s. 213–227. Helsinki: Minerva Kustannus Oy.
- HAGELSTAM, SONJA 2011: Rakas sotilaani! Kirjeiden kirjoittaminen jatkosodan poikkeusoloissa. – Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus* s. 299–328. Historiallinen Arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAGELSTAM, SONJA 2014: *Röster från kriget. En etnologisk studie av brevdialoger mellan frontsoldater och deras familjer 1941–1944*. Åbo Akademi. Turku: Åbo Akademis förlag.
- HAGELSTAM, SONJA – TASKINEN, ILARI 2015: Hiljaisuuden myytit. Postisensuuri, vaikeneminen ja etulinjan kokemukset sota-ajan kirjeissä. – Marko Tikka, Ilari Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina* s. 44–59. Tampere: Postimuseo ja Tampereen Historiallinen Seura.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1995 [1979]: *Nyky-suomen lauseoppia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 350. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HALLIDAY, M.A.K. – MATTHIESSEN, CHRISTIAN M.I.M. 2004: *An introduction to functional grammar*. London: Arnold.
- HELLE, ANNA – HOLLSTEN, ANNA 2016: Tunnetko kirjallisuutta? Johdatus suomalaisen kirjallisuuden tutkimukseen tunteiden ja tuntemusten näkökulmasta. – Anna Helle & Anna Hollsten

- (toim.), *Tunteita ja tuntemuksia suomalaisessa kirjallisuudessa* s. 7–33. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1425. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ILIE CORNELIA 1994: *What else can I tell you? A pragmatic study of English rhetorical questions as discursive and argumentative acts*. Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm studies in English 82. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- JUVONEN, RIITTA 2007: Suhtautumisen systematiikkaa. – *Virittäjä* 111 s. 431–435.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1996a: Johdanto. – Jyrki Kalliokoski (toim.), *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä* s. 8–36. Kieli 9. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 1996b: Kieli, tunteet ja ideologia uutistekstissä. Näkymiä tekstilajin historiaan ja nykyisyyteen. – Jyrki Kalliokoski (toim.), *Teksti ja ideologia. Kieli ja valta julkisessa kielenkäytössä* s. 37–97. Kieli 9. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KAUPPINEN, ANNELI 1998: *Puhekuviot, tilanteen ja rakenteen liitto. Tutkimus kielen omaksumisesta ja suomen konditionaalista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 713. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- KIURU, SILVA 1977: *Suomen kielen kieltohakuiset verbit. Murreaineistoon perustuva syntaktis-semanttinen tutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 335. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden seura.
- KOKKONEN, MARJA 2017: *Ihastuttavat, vihastuttavat tunteet: Opi tunteiden säätelyn taito*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. 2018. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. URN:NBN:fi:kotus-201433. Verkkojulkaisu HTML. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 6.6.2018. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/netmot.exe?motportal=80> (19.8.2019).
- LAHTINEN, ANU – LESKELÄ-KÄRKI, MAARIT – VAINIO-KORHONEN, KIRSI – VEHKALAHTI, KAISA 2011: Kirjeiden uusi tuleminen. – Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus* s. 9–27. Historiallinen Arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LAITINEN, LEA – NORDLUND, TARU 2008: Kansankirjoittajat kaksisataa vuotta sitten. – Tiina Onikki-Rantajääskö & Mari Siironen (toim.), *Kieltä kohti* s. 218–232. Helsinki: Otava.
- LAPPALAINEN, HANNA 2015: *Sinä vai te vai sekä että? Puhuttelukäytännöt suomen kielessä*. – Johanna Isosävi & Hanna Lappalainen (toim.), *Saako sinutella vai täytyykö teititellä? Tutkimuksia eurooppalaisten kielten puhuttelukäytännöistä* s. 72–104. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 246. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- LARJAVAARA, MATTI 2007: Pragmasemantiikka. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1077. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LEIWO, MATTI – LUUKKA, MINNA-RIITTA – NIKULA, TARJA 1992: *Pragmatiikan ja retoriikan perusteita*. Jyväskylän yliopiston viestintätieteiden laitoksen julkaisuja 8. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- LESKELÄ-KÄRKI, MAARIT 2011: Kirjeet ja kerrotuksi tulemisen kaipuu. Kirjailija Helmi Krohnin ja säveltäjä Erkki Melartinin kirjeystävyyden, 1906–1936. – Maarit Leskelä-Kärki, Anu Lahtinen & Kirsi Vainio-Korhonen (toim.), *Kirjeet ja historiantutkimus* s. 242–271. Historiallinen Arkisto 134. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- LIIMATAINEN, ANNIKKI 2013: Ajan vaikutus puhuttelulisäysten kääntämiseen. Tarkastelussa Thomas Mannin teoksen *Buddenbrooks* ensi- ja uudelleensuomennos. – M. Eronen & M. Rodi-Risberg (toim.), *Haasteena näkökulma, Perspektivet som utmaning, Point of view as challenge, Perspektivität als Herausforderung. VAKKI-symposiumi XXXIII 7.–8.2.2013* s. 173–184. VAKKI Publications 2. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 1995: *Puhuttua ja kirjoitettua tiedettä. Funktionaalinen ja yhteisöllinen näkökulma tieteen kielen interpersonaalisiin piirteisiin*. Jyväskylä Studies in Communication 4. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA 2002: M. A. K. Halliday ja systeemifunktionaalinen kielitiede. – Hannele Dufva & Mika Lähteenmäki (toim.), *Kielentutkimuksen klassikoita* s. 89–123. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- MARTIN, J. R. – WHITE, P. R. R. 2005: *The Language of Evaluation. Appraisal in English*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- MATIHALDI, HILKKA-LIISA 1979: *Nykysuomen modukset I. Kvalitatiivinen analyysi*. Acta Universitatis Ouluensis, Series B Humaniora 7. Oulu: Oulun yliopisto.
- METSBERG, KIMMO 2015: Kirjeenvaihdon valvojat. Kenttäpostin ja kirjesensuurin järjestäminen talvi- ja jatkosodassa. – Marko Tikka, Ilari Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina* s. 30–43. Tampere: Postimuseo ja Tampereen Historiallinen Seura.
- MIKKOLA, MARJA-RIITTA 2017: Koti, uskonto ja isänmaa. Sodanjohdon eetos sotilaiden ja kotirintaman kirjeissä. – Liisa Mustanoja (toim.), *Arjen sirpaleita ja suuria tunteita. Kirjeet sodan sanoittajina ja ihmissuhteiden ylläpitäjinä 1939–1944* s. 21–39. Tampere Studies in Language, Translation and Literature B5. Tampere: Tampereen yliopisto.

- MUSTANOJA, LIISA 2017a: Johdanto: Kirjeitä sodasta ja rakkaudesta. – Liisa Mustanoja (toim.), *Arjen sirpaleita ja suuria tunteita. Kirjeet sodan sanoittajina ja ihmissuhteiden ylläpitäjinä 1939–1944* s. 8–20. Tampere Studies in Language, Translation and Literature: B5.
- MUSTANOJA, LIISA (toim.) 2017b: *Arjen sirpaleita ja suuria tunteita. Kirjeet sodan sanoittajina ja ihmissuhteiden ylläpitäjinä 1939–1944*. Tampere Studies in Language, Translation and Literature: B5.
- MUSTANOJA, LIISA 2018: Sydämellisiä kirjeitä talvisodasta. Hämmäläisten sotilaiden kiitoskirjeet aikansa kielen ja kirjeenvaihtokulttuurin heijastajina. – Sisko Brunni, Niina Kunnas, Santeri Palviainen & Jari Sivonen (toim.), *Kuinka mahottomasti nää tekkiit. Juhlakirja Harri Mantilan 60-vuotispäivän kunniaksi* s. 251–285. Studia Humaniora Ouluensia 16. Oulu: Oulun yliopisto.
- NIEMI, JARKKO 2010: Myönnyttelymuotti – erimielisyyttä enteilevä samanmielisyyden konstruktio. – *Virittäjä* 114 s. 196–222.
- NORDLUND, TARU 2008: "Tässä tulen taas luoksesi tällä pienellä kirjeelläänin". – *Gerontologia* 22(4) s. 266–268.
- NORDLUND, TARU 2013a: Kirjeet. Keskustelua yli ajan ja paikan. – Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa* s.107–138. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1370. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NORDLUND, TARU 2013b: Letter-writing as a communicative practice – polyphony in Finnish emigrant letters in the 19th century. – *Poznań Studies in Contemporary Linguistics* 49, s. 381–398.
- NS = *Nykysuomen sanakirja*. Helsinki: WSOY 1951–1961.
- NUMMENMAA, LAURI 2010: *Tunteiden psykologia*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – TIITTULA, LIISA 2001: Rakas Tarja ja hyvä ystävä. Puhuttelu minän ja sosiaalisten suhteiden esittämisen keinoina televisiokeskustelussa. – *Virittäjä* 105 s. 580–601.
- PAJUNEN, MARJO 2017: "Sinulla, kultaseni, tuntuu olevan jotakin hampaan kolossa minua vastaan! "Erään avioparin kiistanaiheet sodanaikaisessa kirjeenvaihdossa. – Liisa Mustanoja (toim.), *Arjen sirpaleita ja suuria tunteita. Kirjeet sodan sanoittajina ja ihmissuhteiden ylläpitäjinä 1939–1944* s. 62–93. Tampere Studies in Language, Translation and Literature B5. Tampere: Tampereen yliopisto.
- PAJUNEN, MARJO 2019: "Ehkä elämä 10 vuoden päästä hymyilee silloin ei enää ainakaan ole lasten pelkoa": äidin negatiivisten tunteiden diskurssi sodanaikaisissa kirjeissä. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.

- PEHKONEN, ERKKA 2013: ”Poikasi täältä jostakin”. *Narratiiviset resurssit, diskurssit ja luovuus kirjoittajien kerrotuissa identiteeteissä jatkosodan aikaisissa kirjeissä*. Jyväskylä studies in humanities 217. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- PENTTILÄ, AARNI 2002: *Suomen kielioppi*. Vantaa: Dark Oy.
- PONKALA, MERJA 2017: ”Älä rasita itseäsi liikaa, minulla on täällä ensiluokkainen olo”. Kirjeisiin kätkeyty ikävä nuoren tytön ja äidin kirjeenvaihdossa 1939–1944. – Liisa Mustanoja (toim.), *Arjen sirpaleita ja suuria tunteita. Kirjeet sodan sanoittajina ja ihmissuhteiden ylläpitäjinä 1939–1944* s. 112–138. Tampere Studies in Language, Translation and Literature B5. Tampere: Tampereen yliopisto.
- RIIHONEN, HELMI 2017: ”Voi hyvin ja höykyttömästi!” Toveruus, tunteet ja kokemukset miesten välisessä sota-ajan kirjeenvaihdossa. – Liisa Mustanoja (toim.), *Arjen sirpaleita ja suuria tunteita. Kirjeet sodan sanoittajina ja ihmissuhteiden ylläpitäjinä 1939–1944* s. 40–61. Tampere Studies in Language, Translation and Literature B5. Tampere: Tampereen yliopisto.
- RIIHONEN, HELMI 2019: ”On vallan perkelettä kun et kirjoita”: kiroilu sota-ajan kirjeissä. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- RINTALA, JENNI 2018: *Etelä-Pohjanmaan murre sota-ajan kirjeissä*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- ROSI, JANETTE 2018: ”Mutta me ei surra. Meidän teltassa kukoistaa hirtehuumori”: huumori sodanaikaisissa kenttäpostikirjeissä. Suomen kirjallisuuden pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- SAUKKONEN, PAULI 1970: Puhekielen luonteesta. – *Kielikello* 3/1970. Verkkoaineisto. <https://www.kielikello.fi/-/puhekielen-luonteesta> (19.8.2019).
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1989: Henkilöön viittaaminen puhetilanteessa. – *Suomalaisen keskustelun keinoja I* s. 195–265. Kieli 4. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA – HERLIN, ILONA 2009: Kuvauksista seurauksiin: Kaksiulotteinen konstruktio ”niin A että”. – *Virittäjä* 113 s. 213–245.
- SHORE, SUSANNA 2012: Kieli, kielenkäyttö ja kielenkäytön lajit systeemis-funktionaalisessa teoriassa. – Vesa Heikkinen, Eero Voutilainen, Petri Lauerma, Ulla Tiililä & Mikko Lounela (toim.), *Genreanalyysi – tekstilajitutkimuksen käsikirja* s. 131–157. Helsinki: Gaudeamus Oy.
- SILÉN, SARA 2017: ”Täällä ollessa vasta aukee silmä ja sydän tajuamaan omat tunteensa”. Parisuhdediskursseja sota-ajan kirjeissä. – Liisa Mustanoja (toim.), *Arjen sirpaleita ja suuria tunteita. Kirjeet sodan sanoittajina ja ihmissuhteiden ylläpitäjinä 1939–1944* s. 94–111. Tampere Studies in Language, Translation and Literature B5. Tampere: Tampereen yliopisto.

- SILÉN, SARA 2019: *Uskollisuuden ja mustasukkaisuuden diskursseja jatkosodan kirjeenvaihdossa*. Suomen kielen pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto.
- TASKINEN, ILARI 2015: Sota-ajan kirjekulttuuri ja kirjeiden kokemusten tulkinta. – Marko Tikka, Ilari Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina* s. 12–29. Tampere: Postimuseo ja Tampereen Historiallinen Seura.
- Tieteen termipankki* 2019. <https://tieteentermipankki.fi>.
- TIKKA, MARKO – TASKINEN, ILARI – NEVALA-NURMI, SEIJA-LEENA 2015: Kirjeiden tutkimaton maailma. – Marko Tikka, Ilari Taskinen & Seija-Leena Nevala-Nurmi (toim.), *Kirjeitä sodasta. Kirjoittamisen tavat ja merkitykset kriisiaikoina* s. 6–9. Tampere: Postimuseo ja Tampereen Historiallinen Seura.
- TOLVANEN, EVELIINA 2016: Lukijan suora puhuttelu suomalaisissa ja ruotsinsuomalaisissa viranomaisteksteissä. – *Virittäjä* 120 s. 5–29.
- TUOVILA, SEIJA 2005: *Kun on tunteet. Suomen kielen tunnesanojen semantiikkaa*. Oulu: Oulun yliopisto.
- VISAPÄÄ, LAURA 2008: *Infinitiivi ja sen infiniittisyys. Tutkimus suomen kielen itsenäisistä A-infinitiivikonstruktioista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1181, Tiede. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VISAPÄÄ, LAURA 2013: Itsenäiset infinitiivit affektin ja empatian konstruktioina. – *Virittäjä* 117 s. 524–550.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkkoversio, viitattu 26.9.2019. Saatavissa: <http://scripta.kotus.fi/visk> URN: ISBN: 978-952-5446-35-7.
- YLI-VAKKURI, VALMA 1986: *Suomen kieliopillisten muotojen toissijainen käyttö*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 28. Turku: Turun yliopiston offsetpaino.
- YLI-VAKKURI, VALMA 1989: Suomalaisen puhuttelun piirteitä. – Anneli Kauppinen & Kyllikki Keravuori (toim.), *Kielen käyttö ja käyttäjä* s. 43–74. Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XXXVI. Helsinki: Äidinkielen opettajain liitto.

LIITTEET

Liite 1

Tutkimusaineistoon kuuluvat Kansanperinteen arkiston kirjeet päiväyksen mukaan eriteltyinä.

SAK 054

Einolta Johannalle:

7.7.1941, 9.7.1941, 10.7.1941, 11.7.1941, 13.7.1941, 16.7.1941, 17.7.1941, 18.–19.7.1941, 20.7.1941, 21.7.1941, 23.7.1941, 24.7.1941, 25.7.1941, 26.7.1941, 26.7.1941 (2), 28.7.41, 29.7.1941, 31.7.1941, 31.12.1943–1.1.1944, 4.1.1944, 9.1.1944, 14.1.1944, 14.1.1944 (2), 17.1.1944, 20.1.1944, 22.1.1944, 24.1.1944, 25.1.1944

SAK 449

Olavilta Annalle:

3.11.1939, 7.11.1939, 11.11.1939, 16.11.1939, 19.11.1939, 23.11.1939, 29.11.1939, 17.2.1942, 19.2.1942, 21.2.1942, 23.2.1942, 13.3.1942, 16.3.1942, 17.3.1942

SAK 481

Veikolta Helenalle:

3.11.1939, 8.11.1939, 15.11.1939, 19.11.1939, 26.11.1939, 30.11.1939, 6.7.1944, 18.7.1944, 22.7.1944, 27.7.1944, 30.7.1944, 2.8.1944

Helenalta Veikolle:

16.12.1939, 27.12.1939, 31.12.1939, 1.1.1940, 3.1.1940, 6.1.1940, 17.7.1944, 19.7.1944, 22.7.1944, 27.7.1944, 30.7.1944, 5.8.1944

Liite 1 (jatkuu)

SAK 501

Väinöltä Martalle:

7.7.1941, 11.7.1941, 5.9.1942, 25.1.1943, 12.2.1943, 17.–18.2.1943, 6.8.1944, 8.8.1944, 9.8.1944,
11.8.1944, 12.8.1944, 15.8.1944

Martalta Väinölle:

1.11.1939, 2.11.1939, 3.11.1939, 3.11.1939 (2), 4.11.1939, 5.11.1939, 7.11.1939, 8.11.1939,
9.11.1939, 10.11.1939, 11.11.1939, 13.11.1939